

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ОВЧАРОВ АНДРІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК 342.9 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ У СФЕРІ
ПІДПРИЄМНИЦТВА**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ А. В. Овчаров

Науковий керівник – **Дрозд Олексій Юрійович**, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Овчаров А. В. Судовий розгляд публічно-правових спорів у сфері підприємництва. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2025.

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає в тому, щоб з'ясувати сутність й окреслити судовий розгляд публічно-правових спорів у сфері підприємництва, на підставі позитивного національного і зарубіжного досвіду надати пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення нормативно-правового регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері суспільного життя.

Виокремлено такі загальні особливості, притаманні категорії «правовий спір»: 1) це вид суспільно-правових відносин, які виникають з приводу протистояння двох сторін щодо реалізації ними суб'єктивних прав, свобод й інтересів; 2) основу категорії становить фундаментальна можливість кожної особи захищати свої права від протиправних посягань, утиску, обмеження, а також відстоювати їх превалювання щодо прав іншого суб'єкта; 3) вирішення спору відбувається за допомогою встановлених законодавством засобів, заходів і способів, що реалізуються як сторонами безпосередньо, так і третьою, уповноваженою на прийняття обов'язкових для сторін рішень особою; 4) результат вирішення спору передбачає реалізацію однією зі сторін своїх суб'єктивних прав й інтересів, зняття будь-яких обмежень у цьому.

Встановлено, що підприємництво – це передусім економіко-соціальна сфера, у якій відповідні суб'єкти намагаються підвищити своє матеріальне та фінансове становище. Законодавець декларує вільний характер процесу

функціонування останньої, проте це не свідчить про її повну безконтрольність з боку держави. Як і будь-яка інша сфера суспільної активності, підприємництво знаходиться в царині публічних інтересів, передусім з огляду на економічне призначення та перспективи.

Визначено, що публічно-правовий спір у сфері підприємництва – це суспільно-правові відносини, які виникають між носієм владних повноважень і суб'єктом підприємницької діяльності з приводу захисту останніми своїх порушених або обмежених прав, свобод та законних інтересів, що були завдані рішеннями, діями або бездіяльністю представника публічної влади.

Акцентовано на тому, що публічно-правові спори у сфері підприємництва можуть виникати виключно із суб'єктами владних повноважень, які мають реальний та дійсний адміністративно-правовий статус, виконують публічні завдання та функції у відповідній сфері суспільних відносин. Це передбачає два аспекти: по-перше, публічно-правовий спір не може виникнути з підприємствами, установами й організаціями, які не приймають офіційних рішень і фактично не реалізують владних повноважень та функцій; по-друге, не можна вступити в публічно-правовий спір безпосередньо із суб'єктом владних повноважень, який втратив легітимність, окрім як шляхом звернення претензій до правонаступників.

Констатовано, що в умовах сьогодення є чотири головні умови, наявність яких обов'язкова для виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва: 1) належний адміністративно-правовий статус носія владних повноважень; 2) встановлення між суб'єктом підприємницької діяльності та владних повноважень адміністративних правовідносин; 3) відсутність факту виникнення публічно-правового спору на підставі цивільно-правового договору; 4) реалізація підприємницької діяльності належним суб'єктом у законний спосіб.

Встановлено, що юрисдикційна діяльність щодо захисту прав у сфері підприємництва – це процедурно-процесуальна діяльність уповноважених законодавством України та міжнародними документами органів державної влади, їх посадових осіб, міжнародних інституцій щодо оцінювання та вирішення конкретних юридичних справ і юридичних спорів з метою забезпечення та захисту від протиправних посягань прав, свобод і законних інтересів людини, громадянина, інших суб'єктів у сфері здійснення підприємницької діяльності.

Виокремлено такі ключові види публічно-правових спорів у сфері підприємницької діяльності: 1) спори широкого характеру з невизначеним колом сторін, тобто публічно-правові спори, які можуть виникати в більшості секторів підприємницької діяльності між широким колом суб'єктів як з приватного, так і державного секторів; 2) публічно-правові спори між встановленими законодавством сторонами з конкретних питань їхньої діяльності.

Зауважено, що оскарження рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень у контексті представленого дослідження – це виражена в офіційному зверненні до відповідного адміністративного суду незгода з прийнятими нормативними й індивідуальними актами, а також окремими діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, якими порушено, обмежено права, свободи, законні інтереси фізичної або юридичної особи у сфері підприємництва.

З'ясовано, що предмет публічно-правового спору у сфері підприємництва – це сукупність порушених, неправомірно обмежених носіями владних повноважень суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, які з метою їх відновлення, захисту й забезпечення звертаються до органів судової адміністративної, а також іншої юрисдикційної діяльності. Зміст предмета публічно-правового спору становлять: суб'єктивні права; суб'єктивні свободи; законні інтереси.

Встановлено, що підставами виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва є рішення (нормативно-правові акти, індивідуальні акти), дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень, якими порушено права, свободи й законні інтереси суб'єктів підприємницької діяльності.

Зазначено, що бездіяльність суб'єктів владних повноважень – це антипод активних, правомірних дій, який полягає в пасивній поведінці. Обов'язок діяти у відповідний спосіб виходить з адміністративно-правового статусу суб'єкта владних повноважень і його практичних функцій. У цьому випадку підставою для оскарження є фактичне невиконання представником влади певних операцій на користь підприємця, що порушує його права, обмежує свободи та перешкоджає реалізації законних інтересів.

Обґрунтовано, що органи державної влади – це створені у встановленому законодавством порядку державні організації законодавчої, виконавчої, судової гілок влади, а також органи зі спеціальним статусом, які на підставі наданих їм владних повноважень реалізують суспільно важливі, публічні функції та завдання. Їх створено для захисту прав і свобод людини, формування та виконання державної політики, забезпечення функціонування країни, а також її економічного, військового, соціального й інших секторів.

Виокремлено особливості німецької моделі вирішення публічно-правових спорів за участю підприємців, зокрема це: широкі повноваження судів у перевірці не лише формальної законності дій адміністрації, а й їх змістової обґрунтованості; обов'язкове дотримання принципу досудового розгляду у визначених законом випадках.

Сформульовано висновок про те, що в різних країнах застосовують різноманітні підходи до вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва. Виокремлено позитивні аспекти відповідного досвіду, на основі чого зазначено, що його запровадження дасть: по-перше, створити ефективні адміністративні суди, що спеціалізуються саме на бізнес-спорах із державою; по-друге, запровадити ефективні механізми медіації для

вирішення відповідних публічно-правових спорів; по-третє, автоматизувати розгляд скарг, подання документів, щоб уникати затягувань процесів; по-четверте, побудувати сервісну державу, у якій чиновник – не каральний орган, а сервіс для громадянина та бізнесу.

Доведено необхідність уніфікації понятійного апарату, адже ні Кодекс адміністративного судочинства України, ні Господарський процесуальний кодекс України не містить чіткого визначення публічно-правових спорів у сфері підприємництва. Однак легального визначення цієї категорії спричиняє ризик неоднакового тлумачення схожих правовідносин судами різної юрисдикції.

Зауважено, що посилення гарантій захисту прав підприємців у публічно-правових спорах має виходити за межі їх закріплення в Кодексі адміністративного судочинства України. У цьому контексті запропоновано: по-перше, забезпечити нормативну визначеність меж втручання держави у сферу підприємництва; по-друге, розширити процесуальні права підприємців у справах щодо оскарження дій чи рішень органів влади; по-третє, зміцнити інституційну спроможність судової влади, зокрема шляхом спеціалізації суддів, забезпечення стабільного й передбачуваного судового тлумачення норм, а також упровадження інструментів правової аналітики та уніфікації практики; по-четверте, розширити альтернативні механізми досудового врегулювання спорів включно з ефективними і незалежними інституціями адміністративного оскарження.

Аргументовано, що покращення медіації як інструменту врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва потребує комплексного підходу, що передбачає як нормативно-правові зміни, так й інституційні та освітні заходи.

Узагальнено, що покращення електронного судочинства може суттєво підвищити ефективність вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, оскільки воно безпосередньо впливає на доступність

правосуддя, оперативність розгляду справ, прозорість судових процедур і зниження витрат сторін. Значення останнього полягає в тому, що воно: зменшує бар'єри доступу до правового захисту для суб'єктів підприємництва, передусім малих і середніх; по-друге, оцифрування процесу сприяє скороченню строків розгляду справ, що є критичним для підприємців, які зазнають втрат через затягування процедур; по-третє, забезпечує прозорість і підзвітність державних органів.

Ключові слова: спір, правовий спір, публічно-правовий спір, підприємництво, предмет, адміністративні суди, адміністративне судочинство, адміністративна юрисдикція, підстави спору, сторони спору, органи державної влади, суб'єкти підприємницької діяльності, міжнародний досвід, правове регулювання.

SUMMARY

Ovcharov A. V. Judicial Consideration of Public-Law Disputes in the Field of Entrepreneurship. – *Professional scientific paper as manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.07 – «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2025.

The dissertation presents a theoretical generalization and a novel solution to the scientific problem of identifying the essence and disclosing the peculiarities of judicial consideration of public-law disputes in the field of entrepreneurship. Based on the positive domestic and foreign experience, proposals and recommendations are provided aimed at improving the legal regulation of social relations in the researched sphere of public life.

The following general characteristics inherent to the category of a “legal dispute” have been identified: 1) It is a type of socio-legal relationship arising from the confrontation between two parties concerning the exercise of their subjective rights, freedoms, and interests; 2) The category is fundamentally based on the possibility of every individual to protect their rights from unlawful encroachments, oppression, or restrictions, as well as to uphold their predominance over the rights of another subject; 3) The resolution of a dispute takes place by means, measures, and methods established by law, implemented either directly by the parties themselves or by a third person authorized to make decisions binding upon the parties; 4) The result of dispute resolution presupposes the realization by one of the parties of its subjective rights and interests, and the removal of any restrictions thereon.

It has been established that entrepreneurship is primarily an economic and social sphere in which relevant entities seek to improve their material and financial status. The legislator declares the free nature of its functioning, yet this does not

imply its complete lack of state control. Like any other sphere of social activity, entrepreneurship lies within the domain of public interests, particularly due to its economic purpose and prospects.

It is concluded that a public-law dispute in the field of entrepreneurship is a socio-legal relationship arising between a bearer of authoritative powers and an entrepreneur concerning the protection by the latter of their violated or restricted rights, freedoms, and legitimate interests that have been infringed upon by decisions, actions, or inaction of a public authority representative.

Attention is drawn to the fact that public-law disputes in the field of entrepreneurship may arise exclusively with subjects vested with authoritative powers who possess an actual and legitimate administrative-legal status and perform public tasks and functions in the relevant sphere of social relations. This leads to two conclusions:

1. A public-law dispute cannot arise with enterprises, institutions, or organizations that neither adopt official decisions nor actually exercise authoritative powers and functions;

2. It is impossible to engage in a public-law dispute directly with a subject of authoritative powers who has lost legitimacy, except by addressing claims to their legal successors.

It has been determined that there are currently four main conditions required for the emergence of public-law disputes in the field of entrepreneurship:

1. The proper administrative-legal status of the bearer of authoritative powers;

2. The establishment of administrative legal relations between the entrepreneur and the bearer of authoritative powers;

3. The absence of a public-law dispute arising from a civil-law contract;

4. The lawful conduct of entrepreneurial activity by the relevant subject.

Jurisdictional activity for the protection of rights in the field of entrepreneurship is defined as procedural activity carried out by bodies of state

authority and their officials authorized under the legislation of Ukraine and international instruments, as well as by international institutions, concerning the assessment and resolution of specific legal cases and legal disputes with the aim of ensuring and protecting the rights, freedoms, and legitimate interests of individuals, citizens, and other subjects from unlawful encroachments in the sphere of entrepreneurial activity.

The following key types of public-law disputes in the field of entrepreneurship have been identified:

1. Broad disputes with an indefinite range of parties, i.e., public-law disputes that may arise in most sectors of entrepreneurial activity between a wide range of subjects from both the private and public sectors;

2. Public-law disputes between legislatively established parties on specific issues of their activities.

It is emphasized that challenging decisions (regulatory legal acts or individual acts), actions, or inaction of a public authority in the context of the presented research is the disagreement, expressed in an official application to the relevant administrative court, with the adopted regulatory and individual acts, as well as specific actions or inaction of a public authority, by which the rights, freedoms, and legitimate interests of a natural or legal person in the field of entrepreneurship have been violated or restricted.

It has been determined that the subject matter of a public-law dispute in the field of entrepreneurship is the set of subjective rights, freedoms, and legitimate interests of business entities that have been violated or unlawfully restricted by holders of authoritative powers, and who, with the aim of restoring, protecting, and ensuring them, apply to judicial administrative bodies or other jurisdictional authorities. The content of the subject matter of a public-law dispute consists of: subjective rights; subjective freedoms; and legitimate interests.

It has been established that the grounds for the emergence of public-law disputes in the field of entrepreneurship are decisions (regulatory legal acts,

individual acts), actions, or inaction of public authorities by which the rights, freedoms, and legitimate interests of business entities are violated.

It is noted that inaction of public authorities is the antithesis of active, lawful actions, expressed in passive conduct. The obligation to act in an appropriate manner stems from the administrative-legal status of the public authority and its practical functions. In such cases, the basis for a challenge is the actual failure of a public official to perform certain operations in favor of the entrepreneur, thereby violating their rights, restricting freedoms, and hindering the realization of legitimate interests.

It is substantiated that state authorities are state organizations of the legislative, executive, and judicial branches, as well as bodies with special status, established in accordance with the procedure defined by law, which, on the basis of their vested powers, perform socially significant public functions and tasks. They are created to protect human rights and freedoms, to form and implement state policy, and to ensure the functioning of the country as well as its economic, military, social, and other sectors.

It is indicated that the distinctive features of the German model of resolving public-law disputes involving entrepreneurs are: first, the broad powers of courts to examine not only the formal legality of administrative actions but also their substantive justification; second, the mandatory observance of the principle of pre-trial consideration in cases defined by law as an important element of the system under study.

It is concluded that at present, different countries have developed quite diverse approaches to resolving public-law disputes in the field of entrepreneurship. The positive aspects of such experience have been highlighted, on the basis of which it is noted that its implementation would allow: first, the creation of effective administrative courts specializing specifically in business disputes with the state; second, the introduction of effective mediation mechanisms for resolving relevant public-law disputes; third, the automation of complaint

review and document submission processes in order to avoid procedural delays; and fourth, the development of a service-oriented state in which a public official is not a punitive authority but a service provider for citizens and businesses.

The necessity of unifying the conceptual framework is proven, since neither the Code of Administrative Procedure of Ukraine nor the Commercial Procedural Code of Ukraine contains a clear definition of public-law disputes in the field of entrepreneurship. It is emphasized that the lack of a legal definition of this category entails the risk of inconsistent interpretation of similar legal relations by courts of different jurisdictions.

It is observed that strengthening guarantees for the protection of entrepreneurs' rights in public-law disputes should go beyond their enshrinement in the Code of Administrative Procedure. In this context, it is proposed: first, to ensure regulatory certainty regarding the limits of state intervention in the field of entrepreneurship; second, to expand the procedural rights of entrepreneurs in cases concerning the challenge of actions or decisions of public authorities; third, to strengthen the institutional capacity of the judiciary, in particular through the specialization of judges, ensuring stable and predictable judicial interpretation of norms, and introducing legal analytics tools and the unification of practice; and fourth, to expand alternative mechanisms for pre-trial dispute resolution, including effective and independent institutions for administrative appeal.

It is noted that improving mediation as a tool for resolving public-law disputes in the field of entrepreneurship requires a comprehensive approach, which entails not only regulatory and legal changes but also institutional and educational measures.

It is summarized that the enhancement of electronic justice can significantly increase the efficiency of resolving public-law disputes in the field of entrepreneurship, as it directly affects access to justice, the promptness of case consideration, the transparency of judicial procedures, and the reduction of costs for the parties. Its importance lies in the following: first, it reduces barriers to legal

protection for business entities, particularly small and medium-sized enterprises; second, the digitalization of the process helps to shorten the timeframes for case consideration, which is critical for entrepreneurs suffering losses due to procedural delays; third, it ensures transparency and accountability of public authorities.

Keywords: dispute, legal dispute, public-law dispute, entrepreneurship, subject matter, administrative courts, administrative proceedings, administrative jurisdiction, grounds for a dispute, parties to a dispute, state authorities, business entities, international experience, improvement, legal regulation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Овчаров А. В. Сутність і зміст судової адміністративної юрисдикції у системі юрисдикційної діяльності суб'єктів захисту права у сфері підприємництва. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 189–194.

2. Овчаров А. В. До характеристики предмету публічно-правового спору у сфері підприємництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 579–581.

3. Овчаров А. В. Поняття публічно-правового спору у сфері підприємництва. *KELM*. 2023. № 7(59). С. 445–448 (Республіка Польща).

4. Овчаров А. В. До проблеми визначення видів публічно-правових спорів у сфері підприємництва. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 721–726.

5. Овчаров А. В. Сторони публічно-правового спору у сфері підприємництва. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 2. С. 107–111.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Овчаров А. В. Адміністративно-правовий статус суб'єкта владних повноважень як умова виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.)*. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.

7. Овчаров А. В. Факт встановлення адміністративно-правових відносин як умова виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21–22 лют. 2022 р.)*. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2022. С. 139–141.

8. Овчаров А. В. Підстава виникнення публічно-правового спору у сфері підприємництва. *Актуальні питання науки і практики та шляхи їх*

вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 черв. 2025 р.).
Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2025. С. 140–143.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1.....	29
СУТНІСТЬ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО СПОРУ У СФЕРІ	
ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ПРЕДМЕТА ЮРИСДИКЦІЇ	
АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ.....	
1.1. Поняття публічно-правового спору у сфері підприємництва.....	29
1.2. Умови виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва.....	44
1.3. Сутність і зміст судової адміністративної юрисдикції в системі юрисдикційної діяльності суб'єктів захисту права у сфері підприємництва .	59
Висновки до розділу 1.....	74
РОЗДІЛ 2.....	83
ВИДИ ТА СТРУКТУРА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ У СФЕРІ	
ПІДПРИЄМНИЦТВА	
2.1. Види публічно-правових спорів у сфері підприємництва	83
2.2. Предмет і підстави виникнення публічно-правового спору у сфері підприємництва	100
2.3. Сторони публічно-правового спору у сфері підприємництва	113
Висновки до розділу 2.....	127
РОЗДІЛ 3.....	133
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОГО	
РОЗГЛЯДУ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ У СФЕРІ	
ПІДПРИЄМНИЦТВА	
3.1. Зарубіжний досвід вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва та шляхи його імплементації в законодавство України	133
3.2. Напрями вдосконалення визначення публічно-правових спорів у сфері підприємництва в законодавстві України.....	155

Висновки до розділу 3.....	169
ВИСНОВКИ	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТКИ	203

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних економічних реаліях підприємницьку діяльність дедалі частіше визначають як фундаментальну складову ринкової економіки. Підприємництво забезпечує реалізацію економічної свободи, сприяє розвитку конкурентного середовища, слугує одним з основних джерел наповнення державного бюджету та гарантією поступального зростання добробуту суспільства. Саме тому право на вільну підприємницьку діяльність як невід’ємний елемент економічних прав і свобод людини та громадянина закріплено на найвищому рівні – у ст. 42 Конституції України, що підтверджує його суспільну й державну значущість.

Посідаючи чільне місце в системі економічних відносин, підприємницька діяльність є особливим об’єктом державного регулювання, адже функціонує в складній системі правових взаємовідносин між суб’єктами господарювання та органами публічної влади. Саме в цій площині закономірно виникають публічно-правові спори, що обумовлені реалізацією владних повноважень держави. Найбільш характерною особливістю таких спорів є нерівність сторін: держава або її органи усвідомлюються як суб’єкти владних повноважень, а підприємці – приватні особи, чії права й законні інтереси можуть бути порушені внаслідок рішень, дій або бездіяльності органів влади. Оскільки правовідносини в зазначеній сфері мають не договірний, а односторонньо-владний характер і виникають на підставі законів або підзаконних нормативно-правових актів, їх сторони мають особливий правовий статус, а спори між ними вирішуються в порядку адміністративного судочинства.

Упродовж останніх років простежується тенденція до поступового збільшення кількості публічно-правових спорів у сфері підприємництва, що переважно пов’язано з активізацією регуляторної діяльності держави,

інтенсивною трансформацією правової системи та розширенням правових механізмів контролю за суб'єктами господарювання. Її закономірним наслідком є відчутне збільшення суперечностей між інтересами держави та бізнесу, зокрема внаслідок недотримання вимог принципу справедливості під час здійснення владних повноважень, недостатнього рівня прозорості й передбачуваності державного регулювання підприємницької діяльності тощо. Водночас, попри зростання кількості публічно-правових спорів у сфері підприємництва, законодавче регулювання, процесуальні механізми та правозастосовна практика їх розгляду залишаються недостатньо врегульованими й суперечливими. Науковці, практики та представники бізнесу нерідко наголошують на недосконалоості правового регулювання підстав і порядку звернення підприємців до адміністративних судів за захистом своїх прав та законних інтересів, неоднозначності судової практики розгляду відповідної категорії публічно-правових спорів, відсутності реальної рівності сторін у таких спорах, недостатній ефективності альтернативних механізмів їх досудового врегулювання тощо. Ці та інші негативні фактори правового, організаційного, кадрового та матеріально-технічного характеру, що виникають під час судового розгляду публічно-правових спорів у сфері підприємництва, є основною причиною затягування судових процесів, правової невизначеності та зниження рівня довіри підприємців до судової системи. Визначенню найбільш перспективних шляхів їх вирішення має передувати проведення ґрунтовних і комплексних науково-теоретичних досліджень правової природи, змісту й особливостей судового розгляду публічно-правових спорів у сфері підприємництва, що засвідчує актуальність, теоретичну та практичну значущість обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Окремі проблемні питання, пов'язані з розглядом та вирішенням публічно-правових спорів у різних сферах суспільного життя, так само як і питання судового

захисту підприємницької діяльності неодноразово ставали предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, їх розглядали у своїх працях: Н. П. Бортник, В. В. Веннікова, Ю. А. Галаз, Ю. В. Гаруст, Є. А. Гетьман, О. В. Джафарова, Є. В. Дуліба, О. В. Ільницький, В. О. Кабанець, С. В. Ківалов, В. І. Курило, К. М. Куркова, Л. В. Лейба, І. П. Лихолат, Л. І. Луценко-Миськів, А. А. Манжула, Т. О. Мацелик, С. П. Параниця, В. Ю. Оксінь, Н. Ю. Сакара, Л. Б. Сало, І. Я. Сенюта, С. В. Слінько, Є. Ю. Соболь, Л. В. Сорока, В. А. Сьоміна, С. М. Тараненко, Н. Є. Хлібороб, І. Е. Черняхович, Р. В. Шаповал, А. М. Школик та багато інших. Проте, попри значний теоретичний доробок, донині залишається низка недостатньо досліджених питань, а також законодавчих прогалин і суперечностей, які потребують поглибленого наукового аналізу й опрацювання.

Таким чином, зростання ролі судової влади як гаранта справедливості та правового порядку в умовах ринкової економіки, необхідність удосконалення процедурного механізму захисту прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, а також відсутність комплексних монографічних досліджень, присвячених проблематиці судового розгляду публічно-правових спорів у сфері підприємництва обумовлюють актуальність, теоретичну та практичну значущість обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження спрямоване на виконання завдань, визначених у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 року № 821-р; Стратегії розвитку Науково-дослідного інституту публічного права на 2023–2027 роки, затвердженої рішенням вченої ради

НДІПП від 5 квітня 2023 року № 4. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета та завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових поглядів, положень національного законодавства та практики його застосування з'ясувати сутність, розкрити зміст та особливості судового розгляду публічно-правових спорів у сфері підприємництва, а також обґрунтувати найбільш перспективні напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері, що враховують загальновизнані міжнародні стандарти й позитивний зарубіжний досвід.

Досягнення поставленої мети зумовлює потребу у вирішенні таких *завдань*:

- окреслити поняття, розкрити правову природу та зміст публічно-правового спору у сфері підприємництва;
- визначити умови виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва;
- дослідити сутність і зміст судової адміністративної юрисдикції, визначити її місце в системі юрисдикційної діяльності суб'єктів захисту права у сфері підприємництва;
- диференціювати публічно-правові спори у сфері підприємництва та проаналізувати їх види;
- з'ясувати специфіку предмета публічно-правового спору у сфері підприємництва та розкрити підстави його виникнення;
- дослідити правове положення сторін публічно-правового спору у сфері підприємництва;

– узагальнити зарубіжний досвід вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва та визначити шляхи його імплементації в національну правову систему;

– обґрунтувати найбільш перспективні напрями вдосконалення законодавчого регулювання судового розгляду публічно-правових спорів у сфері підприємництва.

Об'єктом дослідження є правове регулювання та захист публічно-правових відносин у сфері підприємництва.

Предмет дослідження – судовий розгляд публічно-правових спорів у сфері підприємництва.

Методи дисертаційного дослідження обрано з урахуванням специфіки об'єкта й предмета дослідження, необхідності досягнення поставленої мети і завдань. Їх основу становить система загальних та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання, а саме: *логіко-семантичний* метод використано під час обґрунтування авторської дефініції поняття публічно-правового спору у сфері підприємництва на підставі узагальнення різноманітних наукових поглядів щодо змісту цього спору (підрозділ 1.1), а також у межах окреслення місця судової адміністративної юрисдикції в системі юрисдикційної діяльності суб'єктів захисту права у сфері підприємництва, визначення її сутності та змісту (підрозділ 1.3); *аналітичний* та *структурно-логічний* методи застосовано під час наукового узагальнення умов виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва (підрозділ 1.2); завдяки методу *класифікації* проведено диференціацію публічно-правових спорів у сфері підприємництва за різноманітними критеріями та визначено їх основні види (підрозділ 2.1); *системно-функціональний* метод дозволив чітко окреслити предмет і підстави виникнення публічно-правового спору у сфері підприємництва (підрозділ 2.2), а також визначити особливості правового становища кожної з його сторін (підрозділ 2.3); за допомогою *порівняльно-правового* методу

узагальнено зарубіжний досвід вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва й визначено можливі шляхи його імплементації в національну праву систему (підрозділ 3.1); методи *моделювання* та *прогнозування* дозволили визначити перспективні напрями вдосконалення законодавчого визначення публічно-правових спорів у сфері підприємництва (підрозділ 3.2). Крім зазначених, у роботі використано й інші методи та прийоми наукового пізнання, застосування яких забезпечило формування цілісної методологічної бази, а також дозволило комплексно підійти до виконання завдань дисертаційного дослідження.

Науково-теоретичним підґрунтям роботи слугували праці вчених у сфері адміністративного, конституційного, господарського права, адміністративного, господарського процесу, а також теорії держави і права, соціології, філософії тощо.

Нормативно-правову основу дисертації становлять Конституція України, законодавчі, зокрема кодифіковані, процесуальні нормативно-правові акти, підзаконні нормативні документи, які регулюють окремі аспекти діяльності адміністративних судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, міжнародні нормативно-правові акти, у яких закріплено загальновизнані підходи до захисту економічних прав та інтересів громадян, а також вимоги до діяльності суб'єктів публічного управління.

Інформаційною та емпіричною базою дисертаційної роботи є результати практичної діяльності суб'єктів розгляду та вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, що відображені в статистичних довідках й аналітичних звітах, а також роз'яснення та узагальнення судової практики, науково-періодичні й довідкові видання, наукова публіцистика тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є першою спробою комплексно, з використанням

сучасного науково-методологічного інструментарію та з урахуванням положень чинного законодавства й досягнень науки адміністративного права дослідити сутність і розкрити особливості судового розгляду публічно-правових спорів у сфері підприємництва, на основі чого надати обґрунтовані пропозиції та рекомендації з удосконалення нормативно-правового регулювання досліджуваної сфери суспільних відносин. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, що відповідають критеріям наукової новизни, а саме:

вперше:

- здійснено доктринальну теоретико-правову концептуалізацію публічно-правового спору у сфері підприємництва, у межах якої обґрунтовано практичну доцільність і теоретичну необхідність розроблення та законодавчого закріплення дефініції поняття публічно-правового спору у сфері підприємництва як заснованого на публічному праві спору, що виникає між суб'єктом владних повноважень і суб'єктом підприємницької діяльності з приводу захисту останнім своїх прав, свобод і законних інтересів, що були порушені чи обмежені рішеннями, діями або бездіяльністю представника публічної влади;

- проведено наукову ідентифікацію предмета та правових підстав виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, з урахуванням чого доведено їх юрисдикційну належність до сфери адміністративного, а не господарського судочинства; обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення предмета й загального переліку підстав виникнення таких спорів у Кодексі адміністративного судочинства України з метою уніфікації правозастосовної практики та запобігання виникненню випадків правової конкуренції, коли один і той самий спір може бути віднесений як до адміністративної, так і до господарської юрисдикції;

– визначено, систематизовано та здійснено комплексний аналіз чинників, що детермінують зниження якості й результативності процесу розгляду і вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, серед яких: 1) нормативна невизначеність критеріїв юрисдикційного розмежування публічно-правових та приватно-правових спорів у сфері підприємництва; 2) колізійність і фрагментарність правового регулювання тотожних питань у Господарському процесуальному кодексі та Кодексі адміністративного судочинства України; 3) відсутність ефективних механізмів досудового врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва; 4) наявність системних виявів корупції в діяльності органів державної влади й обумовлений ними адміністративний тиск на підприємців; 5) відсутність сталих і нормативно закріплених правових позицій Верховного Суду щодо спірних питань, які виникають у процесі розгляду та вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва;

удосконалено:

– теоретичне обґрунтування наукової концепції про систему умов виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, у межах якої виокремлено такі взаємопов'язані та обов'язкові умови: 1) наділення суб'єкта владних повноважень належним адміністративно-правовим статусом; 2) виникнення адміністративних правовідносин між суб'єктом підприємницької діяльності та суб'єктом владних повноважень; 3) відсутність підстав для виникнення публічно-правового спору з цивільно-правового договору; 4) здійснення підприємницької діяльності належним суб'єктом з дотриманням чинного законодавства;

– наукове положення про те, що оскарження рішень (нормативно-правових чи індивідуальних актів), дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень у контексті досліджуваної проблематики необхідно розглядати як офіційно виражену у зверненні до адміністративного суду незгоду з прийнятими нормативними й індивідуальними актами, а також окремими

діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, які призвели до порушення або обмеження прав, свобод і законних інтересів фізичних чи юридичних осіб у сфері підприємництва;

– теоретико-методологічний підхід до визначення сторін публічно-правових спорів у сфері підприємництва, відповідно до якого учасниками таких спорів слугують, з одного боку, створені в передбаченому законом порядку суб'єкти підприємницької діяльності, а з іншого – суб'єкти владних повноважень, до переліку яких віднесено органи державної влади, органи місцевого самоврядування та органи військового управління, які реалізують функції державного регулювання і контролю, визначають напрями формування державної політики у сфері підприємництва, ухвалюють нормативно-правові акти, вчиняють інші владні дії та приймають рішення, які можуть істотно, зокрема й негативно, впливати на права, свободи та законні інтереси суб'єктів підприємництва;

дістало подальшого розвитку:

– теоретико-правова позиція, відповідно до якої юрисдикційна діяльність щодо захисту прав у сфері підприємництва розглядається як процедурно-процесуальна діяльність уповноважених законодавством України та міжнародно-правовими актами органів державної влади, їхніх посадових осіб і міжнародних інституцій, спрямована на розгляд та вирішення конкретних юридичних справ і правових спорів з метою охорони й захисту від протиправних посягань прав, свобод і законних інтересів суб'єктів правовідносин у досліджуваній сфері;

– узагальнення позитивної зарубіжної практики врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва, на підставі чого обґрунтовано, що її імплементація в національну правову систему дозволить: по-перше, створити ефективно функціонуючі адміністративні суди, що спеціалізуються на бізнес-спорах із державою; по-друге, запровадити дієві механізми медіації для врегулювання відповідних

публічно-правових спорів; по-третє, автоматизувати процеси подання документів і розгляду скарг з метою мінімізації затягування процесів; по-четверте, сформулювати й запровадити модель сервісної держави, у якій діяльність органів публічної влади матиме не каральний, а сервісно орієнтований характер щодо громадян і бізнесу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції вже використовуються і можуть бути інтегровані в:

- *науково-дослідну діяльність* – як теоретико-методологічне підґрунтя для поглиблення наукових розробок питань, пов’язаних із дослідженням різноманітних проблемних аспектів судового розгляду публічно-правових спорів у сфері підприємництва (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

- *правотворчу діяльність* – під час розроблення проєктів нормативно-правових актів, а також обґрунтування необхідності внесення змін і доповнень до чинного законодавства, яке визначає підстави та порядок судового розгляду публічно-правових спорів у сфері підприємництва;

- *правозастосовну діяльність* – для формулювання практичних рекомендацій з удосконалення практики застосування положень чинного законодавства, підвищення ефективності діяльності суб’єктів, які беруть участь у судовому розгляді публічно-правових спорів у сфері підприємництва, а також забезпечення належного рівня правового захисту сторін цих спорів;

- *освітній процес* – під час підготовки підручників, навчальних посібників, навчально-методичних і лекційних матеріалів з дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Господарське право», «Господарський процес» тощо.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, одержані узагальнення та висновки оприлюднено

на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.), «Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики» (м. Київ, 21–22 лютого 2022 р.), «Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 4–5 червня 2025 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 204 сторінки. Список використаних джерел містить 189 найменувань, розміщених на 20 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО СПОРУ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ПРЕДМЕТА ЮРИСДИКЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ

1.1. Поняття публічно-правового спору у сфері підприємництва

Попри чітке визначення правового статусу та структури публічної влади в Конституції України, а також нормах інших законодавчих актів, діяльність її представників не завжди є цілком правильною та правомірною. Державні й муніципальні органи не позбавлені впливу людського фактора, а отже, у процесі їх функціонування також припускаються прорахунків. З огляду на це, непоодинокими є випадки виникнення публічно-правових спорів з приводу офіційних, владних рішень і дій, частина яких стосується сфери підприємництва. Зміст публічно-правового спору в галузі підприємницької діяльності ґрунтується на декількох самостійних юридичних категоріях, що засвідчує особливу складність і глибину порушеної в цьому підрозділі дисертації проблеми.

Етимологічно слово «спір» позначає: 1) словесне змагання; 2) обговорення чого-небудь двома сторонами, у якому кожна обстоює свою думку, правоту; 3) суперечка, полеміка, зіткнення; 4) взаємні домагання щодо володіння чим-небудь, посідання чогось, вирішувані судом; 5) серйозна сварка тощо [17, с. 530; 164, с. 768]. У змісті слова спір, зазначає О. М. Федорчук, передбачено різні варіанти протистояння позицій сторін спору. Практично таке саме протиставлення позицій може бути лише у випадку, коли одна зі сторін спору відмовила в задоволенні вимог або взагалі не відповіла на вимоги іншої сторони [165, с. 39]. На думку В. В. Веннікової, етимологічний аспект спору передбачає два значення: а)

сперечання, змагання, суперечка; б) домагання, вимагання чого-небудь у судовому порядку. Учена акцентує: «Друге значення є похідним від першого. У першому міститься етимологічна сутність поняття спору. Ключовими для визначення спору є такі ознаки, як розбіжність думок, доведення їх до відома протилежної сторони (усно чи письмово) з метою встановлення пріоритетності власної думки всупереч іншим» [28, с. 764]. Т. О. Мацелик і С. П. Параниця зауважують, що слово «спір» передбачає дуалістичне визначення: по-перше, це претензія, у якій одна сторона відстоює свою позицію про предмет спору; по-друге, тип правовідносин, який характеризується наявністю суперечностей сторін, спричинених конфліктом інтересів або незбігом поглядів [86, с. 51].

Поняття «спір» знаходиться в синонімічному ланцюгу з близьким за значенням терміном «конфлікт», який походить від латинського *conflictus* та означає зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; істотні розбіжності [16, с. 274]. Цю категорію активно досліджують у соціологічній науці. Наприклад, О. В. Кузьменко зазначає, що соціальний конфлікт – це процес або ситуація, у якій одна сторона перебуває в стані протистояння або відкритої боротьби з іншою, оскільки її мету сприймають як таку, що суперечить власній. Поняття соціального конфлікту охоплює широкий спектр різнорівневих явищ – від зіткнення окремих особистостей до міждержавних збройних конфліктів. Джерела соціальних конфліктів вбачають у соціальних, політичних або економічних відносинах. Виокремлюють різні типи конфліктів за характером сторін, що взаємодіють у конфлікті, мети й коштів, використовуваних у конфлікті. Конфлікт, що розвивається між групами, які перебувають у безпосередній взаємодії, або особистостями, а також конфлікт на рівні особистісних структур окремої людини, які, відповідно, мають назву міжгрупові, міжособистісні або внутрішньоособистісні, їх розглядають як соціально-психологічні та психологічні [72, с. 213]. В. О. Кабанець конфліктом називає суперечність,

що виявляється в зіткненні сторін суспільних відносин, обумовлену протилежністю чи істотною відмінністю в їх інтересах і меті. Соціальний конфлікт вирішують у конкретній соціальній ситуації у зв'язку з виникненням соціальної проблеми, що потребує розв'язання. Категорія має цілком визначені причини та соціальних носіїв, має певні функції, тривалість і рівень гостроти. До сутнісних властивостей конфлікту автор пропонує віднести: наявність суперечностей між інтересами, цінностями, завданнями, мотивами, ролями суб'єктів – протиборство суб'єктів конфлікту; негативні протидії, емоції та почуття стосовно один одного [56, с. 23].

У психології конфлікт – це суперечність, яку людина сприймає як значущу життєву проблему, що вимагає розв'язання та викликає активність з її подолання. Конфлікт передбачає найгостріший спосіб розв'язання значущих суперечностей, які виникають під час взаємодії, що полягає в протидії суб'єктів і звичайно супроводжується негативними емоціями [48, с. 15]. Своєю чергою Л. В. Лейба, аналізуючи співвідношення понять «спір» і «конфлікт», акцентує на їх зв'язку, але не тлумачить як тотожні категорії. Їх запропоновано співвідносити як конкретне та загальне, де конфлікт є ширшим поняттям, а в певних випадках може бути лише елементом останнього [77, с. 8].

Отже, поняття «спір» і «конфлікт» хоча й тісно пов'язані, однак мають різне смислове навантаження та юридичне значення. Конфлікт є ширшим за обсягом явищем, що охоплює будь-яку форму протистояння, зіткнення інтересів, поглядів чи позицій між окремими особами, групами або інституціями. Він може виявлятися на різних рівнях: від побутових суперечок до масштабних соціально-політичних протистоянь – і не завжди потребує юридичного вирішення. Спір є однією із форм вияву конфлікту, яка має чітко виражений юридичний характер. Ідеться про наявність розбіжностей між сторонами щодо прав, обов'язків, свобод, інтересів тощо,

що підлягають вирішенню в правовому полі, за допомогою судових чи інших уповноважених органів. Тобто спір – це конфлікт, виведений у правову площину, який може бути врегульовано з дотриманням норм права, зокрема процесуального. Не кожен конфлікт перетворюється на спір, але кожен спір є конфліктом, який набув правової форми.

У правовій площині ця категорія має значення юридичного або правового спору, з приводу змісту якого тривають дискусії. Наприклад, М. В. Жернаков стверджує, що правовий спір – це певний вид матеріальних охоронних правовідносин між його суб'єктами, які виникають у зв'язку з протидією суб'єктів права в процесі реалізації своїх прав, свобод та інтересів [51, с. 186]. С. В. Ківалов визначає правовий спір як форму об'єктивації юридичного конфлікту. Аспектом такої об'єктивації є офіційне звернення до юрисдикційного органу [60, с. 8]. О. В. Бринцев пропонує таку дефініцію правового спору: «конфлікт учасників, які прагнуть захистити свої законні права й інтереси, вважаючи їх порушеними». На його думку, природа правового спору не є процесуальною чи матеріально-процесуальною. Правовий спір є суто матеріально-правовим явищем. До головних ознак цієї категорії автор відносить: а) припущення учасників спору про наявність матеріальних правовідносин між ними; б) матеріальні суб'єктивні інтереси учасників, які суперечать один одному; в) практична цінність поняття правового спору, яка полягає в можливості шляхом його вирішення встановлювати визначеність у змісті правовідносин, чим досягають захисту законних прав й інтересів учасників [21, с. 9]. Ширший перелік ознак правового спору пропонують Л. Б. Сало, І. Ю. Сенюта, Н. Є. Хлібороб та А. М. Школик, які вважають, що визначальними аспектами останнього слід виокремити такі: 1) правовий спір виникає лише з юридично значущих дій його учасників (тобто таких, що мають юридичні наслідки); 2) правовий спір спрямований на реалізацію та захист прав, свобод, інтересів, а також виконання обов'язків особи; 3) реалізація

інтересів однієї особи спору в більшості випадків може призвести до неможливості задоволення інтересів іншої; 4) юридичною основою спору є гарантована законом можливість захисту права, свободи чи інтересу особи; 5) способи вирішення правових спорів, встановлені законом, не позбавляють особу можливості звернутися до альтернативних [154, с. 8–9].

О. В. Ільницький доводить, що правовий спір – це різновид правовідношення, у якому об'єктивується юридичний конфлікт між особами, що виникає на основі реальних чи уявних первинних матеріальних або процесуальних відносин між ними з приводу протилежного розуміння сторонами своїх прав, свобод, інтересів й обов'язків у змісті цих первинних відносин, що полягає в правомірній поведінці сторін спору щодо захисту від праводомогань протилежної сторони. Він передбачає самостійне становище поміж первинного регулятивного правовідношення суб'єктів і процесуальними відносинами, у яких спір вирішують. За змістом спір як правовідношення є особливо «конфліктним» – воно має на меті охорону прав, свобод й інтересів його учасників від подальших порушень у процесі з'ясування правових позицій з приводу розуміння сторонами свого статусу в змісті первинних відносин за допомогою забезпечення належної реалізації сторонами правових норм [54, с. 86].

Юридичним спором, вважає Н. Ю. Сакара, позначають правову девіацію, що виникає внаслідок виникнення правової невизначеності в суб'єктивних правах та обов'язках кількох суб'єктів. Він має внутрішню форму, яка відображається в його структурі, утворений із предмета, підстави та змісту. Зміст спору становить когнітивна інтерпретація особою (ініціатором спору) наявності порушення, невизнання чи оспорювання її суб'єктивних прав, свобод чи інтересів протилежною стороною, що тягне за собою їх невизначеність і перешкоджає їхньому здійсненню. Зовнішньою формою вираження юридичного спору є завжди активні дії ініціатора спору, що виявляються у зверненні до протилежної сторони або юрисдикційного

органу з вимогою про поновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, свободи чи інтересу. За своєю природою юридичний спір завжди є допроцесуальним і позапроцесуальним явищем, що має матеріально-правовий характер [143, с. 67].

У зарубіжній літературі зазначають, що правовий спір виникає, коли між сторонами виникають розбіжності щодо юридичного питання, часто через різні тлумачення договірної угоди або фактичного спору. Ці спори можуть стосуватися приватних осіб, корпорацій або навіть федерального уряду, і їх вирішення може вимагати судового втручання або альтернативного вирішення спорів. Характер існування спору часто залежить від предмета конфлікту, який може передбачати суперечки з комерційного права, кримінальні справи або навіть суперечки щодо інвестицій у великомасштабні корпоративні структури. Правовий спір передбачає участь нейтральної особи або органу, такого як суддя, посередник або арбітр, для визначення результату. У федеральних або судових процесах суперечки також можуть стосуватися федеральних суддів, головних суддів або старших суддів залежно від справи. Правові спори можуть мати різні форми, і деякі з них можуть навіть дійти до апеляційних судів, якщо одна зі сторін оскаржує початкове рішення. Апеляційна процедура зосереджена на перегляді судових рішень, прийнятих під час початкового розгляду, забезпечуючи відсутність фундаментальних помилок у тлумаченні або застосуванні закону [187].

Такі тлумачення надають можливість виокремити загальні особливості, притаманні категорії «правовий спір»: 1) це вид суспільно-правових відносин, які виникають з приводу протистояння двох сторін щодо реалізації ними суб'єктивних прав, свобод й інтересів; 2) основу категорії становить фундаментальна можливість кожної особи захищати свої права від протиправних посягань, утиску, обмеження, а також відстоювати їх привалювання щодо прав іншого суб'єкта; 3) вирішення

спору відбувається за допомогою встановлених законодавством засобів, заходів і способів, що реалізують як сторони безпосередньо, так і третя, уповноважена на прийняття обов'язкових для сторін рішень особа; 4) результат вирішення спору передбачає реалізацію однією зі сторін своїх суб'єктивних прав та інтересів, зняття будь-яких обмежень у цьому.

Попри те, що юридичний спір – це спір про право, особливість його реалізації та досягнення суб'єктивних інтересів, категорія не позбавлена суб'єктивно-психологічного аспекту. Захищаючи та відстоюючи свої права, сторони ґрунтуються на особистій інтерпретації та розумінні свобод і юридичних можливостей, що не завжди правильно.

Різновидом класичного, правового є публічно-правовий спір, який одночасно має законодавчу й теоретичну основу. Значення категорії висвітлено в положеннях Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС), у п. 2 ст. 1 якого закріплено, що публічно-правовий спір – це спір, у якому: а) принаймні одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, зокрема на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку з виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; б) принаймні одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку з наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг; в) принаймні одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму, спір виник у зв'язку з порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи [61].

Зміст і сутність публічно-правового спору неодноразово ставали предметом наукових досліджень учених. Наприклад, М. І. Смокович тлумачить категорію як відкрите протистояння, яке виникає між учасниками публічно-правових відносин у зв'язку з порушенням, застосуванням чи тлумаченням норм публічного права [152, с. 12].

Е. Ф. Демський вважає, що публічно-правовий спір – це суперечність між суб'єктами публічно-правових відносин, яка виникає з приводу їхніх прав й обов'язків або визнання правомірності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень [43, с. 269].

Ю. Р. Лозинський та Я. П. Павлович-Сенета акцентують на переліку основних рис, які характеризують публічно-правові спори, а саме: 1) публічно-правовий спір виникає у зв'язку з діяльністю держави в межах адміністративно-правових відносин; 2) такий спір має підставою правові наслідки застосування, реалізації чи порушення правових норм; 3) публічно-правовий спір має визначену законом процедуру вирішення [82, с. 278]. Аналогічно тлумачить визначення змісту й сутності публічно-правового спору К. О. Тимошенко, пропонуючи до ключових ознак категорії віднести такі: 1) виникнення з публічно-правових відносин; 2) основою спору є юридичний конфлікт між сторонами названих правовідносин; 3) особливий суб'єктний склад: хоча б одним з учасників такого спору, як правило, є орган чи посадова особа, наділена публічно-владними повноваженнями, покладеними на неї законодавством, та уповноважена приймати рішення (вчиняти дії), які стосуються прав та обов'язків іншого суб'єкта – учасника правовідносин [162, с.13–14].

Комплексний аналіз змісту публічно-правового спору пропонує І. Е. Черняхович. Автор доходить висновку, що це спір щодо рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічно-правових відносин, у якому одна зі сторін є об'єктом публічно-правового впливу, а інша має публічно-владні повноваження та є носієм правового обов'язку або в якому обидві сторони наділені публічно-владними повноваженнями. Публічно-правовим спором (як одну з найважливіших категорій адміністративного судочинства) слід вважати юридичний конфлікт, що виник між органом публічної адміністрації під час реалізації ним владних повноважень і фізичною чи

юридичною особою, права якої порушені діями чи бездіяльністю органу публічної адміністрації [170, с. 111].

З різних позицій публічно-правовий спір досліджує І. І. Задоян, акцентуючи, що в одному зі значень це матеріальні адміністративні правовідносини, коли особа вважає, що її права й інтереси в публічно-правовій сфері були порушені конкретним суб'єктом владних повноважень, і вона має матеріальне право звернутися за захистом до суду. З іншого боку, публічно-правовий спір – це адміністративні процесуальні правовідносини, адже наявність публічно-правового спору між конкретними учасниками адміністративних правовідносин підтверджується фактом діяльності адміністративного суду щодо його розгляду та вирішення. Своєю чергою до загального переліку рис публічно-правових спорів віднесено такі: 1) виникають у зв'язку з діяльністю суб'єкта, наділеного владними повноваженнями як учасника адміністративних правовідносин (до їх складу належать і службові правовідносини); 2) їх сутність в адміністративних правовідносинах – це конфлікт інтересів у сфері публічного управління та розбіжність поглядів приватних осіб і суб'єктів владних повноважень на законність й обґрунтованість рішень, дій та бездіяльність останніх; 3) вони є підставою для відкриття процедурного чи процесуального (судового) провадження [52, с. 648].

Цікаву позицію з приводу досліджуваної категорії обстоюють В. А. Сьоміна, Л. Б. Сало, І. Я. Сенюта, Н. Е. Хлібороб й А. М. Школик. На їхню думку, адміністративно-правовий спір – різновид юридичного конфлікту, що виникає з публічно-правових відносин у сфері державного управління та місцевого самоврядування, обов'язковою стороною такого спору є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи або інші суб'єкти, на яких покладено виконання функцій державних органів, а його вирішення може бути здійснено в судовому чи

адміністративному порядку з метою захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, забезпечення законності в зазначеній сфері [154; 157].

Тож публічно-правовий спір є самостійною категорією, яка вирізняється унікальними властивостями, серед яких слід виокремити такі:

- однією зі сторін публічно-правового спору в обов'язковому порядку є носій владних повноважень. Згідно з п. 7 ч. 1 ст. 4 КАСУ, до цієї категорії належать орган державної влади (зокрема без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, орган військового управління, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, або надання адміністративних послуг [61];

- у межах публічно-правового спору відбувається протиставлення публічних інтересів держави в особі суб'єктів владних повноважень, які на підставі наданої їм компетенції та прав, виконують відповідні дії, надають адміністративні (публічні) послуги, реалізують певні публічні функції, а також забезпечують реалізацію юридичних можливостей, свободи й інтереси фізичних та юридичних осіб, які своєю чергою є другою стороною відповідного спору;

- результатом вирішення публічно-правових спорів є захист і відновлення суб'єктивних прав, свобод, інтересів приватних осіб у разі їх обмеження чи порушення носіями владних повноважень у процесі виконання ними публічних функцій, або ж додаткове роз'яснення та обґрунтування правильності дій публічної сторони, якщо відповідних порушень або обмежень немає;

- публічно-правовий спір передбачає формалізовану, законодавчо визначену й організовану, суворо послідовну процедуру вирішення з чітким встановленням прав та обов'язків сторін, строків, форми вираження кінцевого результату тощо.

Водночас представлена характеристика – це стандартизована модель публічно-правового спору, аспекти якої можуть змінюватися, наприклад, якщо розглядати категорію в такій вузькій сфері, як підприємництво. Відповідно до ст. 45 Конституції України, кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [67]. Зміст останньої доволі ґрунтовно описано в положеннях чинного законодавства України як різновиду господарської діяльності.

Господарський кодекс України (далі – ГКУ) визначає, що господарською діяльністю є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Господарська діяльність, здійснювана для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. Господарську діяльність можна здійснювати і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність) [37].

Уточнене визначення підприємництва міститься в главі 4 розділу І ГКУ, згідно з яким це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів й одержання прибутку. Підприємництво здійснюють на основі: вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності; самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, яку виробляють, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; вільного найму підприємцем працівників; комерційного розрахунку та власного комерційного ризику; вільного розпорядження прибутком, що залишається в підприємця після сплати податків, зборів й інших платежів,

передбачених законом; самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд [37].

Це не перше тлумачення на законодавчому рівні, адже до прийняття ГКУ підприємництво згідно з положеннями Закону України «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 року № 698-XII (не чинний нині) було визначено як безпосередню самостійну, систематичну, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яку здійснюють фізичні та юридичні особи, зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку, встановленому законодавством. Створення (заснування) суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи, а також володіння корпоративними правами не є підприємницькою діяльністю, крім випадків, передбачених законодавством [134].

Відповідні концептуальні підходи з приводу змісту підприємництва склалися в теоретичній площині. Наприклад, Н. О. Саніахметова вважає, що підприємницька діяльність – це спрямована на одержання прибутку економічна діяльність щодо виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг, що має самостійний, ініціативний, творчий, інноваційний, систематичний та ризиковий, правомірний та соціально відповідальний характер, здійснюється легітимним суб'єктом, який несе самостійну юридичну відповідальність [145, с. 27]. Підприємництво, зазначає В. М. Богославець, – це один з видів господарювання. Своєю чергою господарська діяльність як категорія об'ємніша вміщує форми діяльності, спрямовані на здобуття економічно значущого результату (господарської вигоди), зокрема підприємництво. Господарська діяльність – це діяльність, яка завжди пов'язана з виготовленням і реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг і забезпеченням їх виробників необхідними ресурсами, що передбачає специфічну організацію управління майном або

справою та участь суб'єктів такої діяльності в господарських відносинах як носіїв певних властивостей [18, с. 93].

О. О. Мамалуй, О. А. Гриценко та Л. В. Гриценко підприємництво визначають як особливий тип економічної поведінки індивідуального відокремленого господарського суб'єкта ринку, який здійснює вибір способу використання обмежених ресурсів для максимізації прибутку; економічний ресурс суспільства, який разом з ресурсами «праця», «земля», «капітал» забезпечує ефективне функціонування суспільного виробництва (у цьому аспекті, на думку дослідників, підприємництво виконує функції, спрямовані на оптимальне використання обмежених ресурсів з метою максимального задоволення суспільних потреб: визначення та здійснення ефективної комбінації факторів виробництва, інновації, контроль за витратами тощо) [84].

Основними характеристиками підприємництва, на переконання О. В. Бігняка, є такі: а) це особливий вид господарської діяльності, що вимагає специфічного стилю і типу господарської поведінки; б) як самостійна діяльність передбачає свободу й самостійність суб'єктів цієї діяльності в різних напрямках, може бути обмеженою лише в передбачених законом випадках; в) як господарська діяльність передбачає організацію та управління господарським процесом незалежно від виду і сфери підприємництва; г) здійснюється громадянами та юридичними особами, зареєстрованими в порядку, встановленому законом; д) здійснюється на постійній основі як сукупність професійно вчинених дій та вчинених систематично і зі знанням справи; е) спрямоване на досягнення комерційного успіху, одержання прибутку, або підприємницького доходу, а також найкраще використання капіталу (власності, іншого майна, фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів) [14, с. 12].

Своєю чергою А. С. Дядін акцентує на необхідності дуалістичного підходу до тлумачення підприємництва як поліаспектної категорії. У

загальному значенні, на думку науковця, це специфічний фактор суспільного відтворення (разом з капіталом, землею і працею), який забезпечує необхідну динаміку відтворювальних процесів через створення нових, ефективніших комбінацій виробничо-збутових факторів. У вузькому значенні підприємництво розглядають як систему господарювання, що ґрунтується на ризиковій, інноваційній діяльності, метою якої є отримання підприємницького доходу і яка зачіпає або весь процес відтворення, або окремі його стадії (виробництво, розподіл, обмін і споживання). А. С. Дядін зауважує, що одним із перших в українській економічній науці з'явився прибутковий підхід, у якому підприємництвом вважають будь-яку діяльність, що приносить прибуток. Очевидно, метою такої інтерпретації підприємництва, вважає автор, було спонукання якомога більшої кількості осіб до підприємництва, яке трактують як ініціативну, самостійну, здійснювану на власний ризик, під майнову відповідальність діяльність громадян, фізичних і юридичних осіб [49, с. 66–67].

Отже, сутність підприємництва передбачає три головні складові: 1) це особлива, вільна, систематизована діяльність, яку провадять на підставі суб'єктивної ініціативи. Основою її є ідеї, суб'єктивні міркування та вірування в прибутковість і користь відповідної дії, унаслідок чого всі без винятку ризики підприємництва покладено на його реалізатора; 2) суб'єкти підприємництва мають спеціальний юридичний статус і є учасниками господарських правовідносин, що передбачає наявність специфічного кола прав, обов'язків, а також гарантій здійснення останніх; 3) кінцева мета підприємництва – отримання прибутку в матеріально-грошовій, іншій дозволеній з позицій законодавства формі та/або якогось соціально корисного результату.

Викладене засвідчує, що підприємництво – це передусім економіко-соціальна сфера, у якій відповідні суб'єкти намагаються покращувати своє матеріальне та фінансове становище. Законодавець декларує вільний

характер процесу функціонування останньої, але це не свідчить про її повну безконтрольність з боку держави. Як і будь-яка інша сфера суспільної активності, підприємництво знаходиться в царині публічних інтересів, передусім з огляду на економічне призначення та перспективи. Наприклад, ті самі податки є різновидом державного регулювання підприємницької діяльності, що дає змогу поповнювати за рахунок неї бюджет і спрямовувати цей ресурс на розвиток нашої країни. Органічне поєднання та злагоджена робота публічного та приватних секторів сукупно впливають на добробут населення відповідної території. Натомість не завжди суб'єкти підприємницької діяльності мають повне взаєморозуміння з державними, муніципальними органами та їх посадовими особами. В окремих випадках рішеннями чи діями останніх законні інтереси, права і свободи підприємців порушуються або протиправно обмежуються, що викликає відповідний публічно-правовий спір [100].

Тож здійснений аналіз дає підстави для висновку, що публічно-правовий спір у сфері підприємництва – це суспільно-правові відносини, які виникають між носієм владних повноважень і суб'єктом підприємницької діяльності з приводу захисту останніми своїх порушених або обмежених прав, свобод та законних інтересів, що були завдані рішеннями, діями або бездіяльністю представника публічної влади [100]. Визначальні властивості цього спору полягають у тому, що він: 1) виникає з питань організації та провадження законної господарської діяльності у форматі підприємництва; 2) його сторони конкретизовані, а їхній правовий статус вирізняється додатковими законодавчими гарантіями; 3) вирішення спору має вплив не тільки на права, свободи та інтереси, а й подальший процес реалізації підприємництва, результат якого має економічну цінність.

1.2. Умови виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва

Виникнення будь-яких публічно-правових спорів, зокрема у сфері підприємницької діяльності, передбачає наявність низки об'єктивних умов. Слово «умова» має широку семантику, зокрема це: 1) взаємна усна чи письмова домовленість про що-небудь; угода, договір; 2) взаємні зобов'язання сторін, що домовляються, запропоновані для укладення, дотримання угоди, договору; 3) необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; 4) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; 5) правила, які існують або встановлені в певній галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь; 6) правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь; сукупність даних, положення, що є основою чого-небудь [25, с. 1295; 30, с. 49].

Отже, з огляду на етимологію слова «умова», можна стверджувати, що це факт, фактор, аспект або правило, лише за наявності якого можливе існування якогось об'єкта, здійснення певної діяльності, робота механізму тощо. Умови завжди: 1) об'єктивні й не залежать від змісту та сутності об'єкта, якого стосуються, тобто існують навколо нього; 2) системні та взаємопов'язані – здебільшого необхідна наявність усіх або більшості умов. Відсутність принаймні одного з передбачених об'єктивних факторів недопустима; 3) конкретизовані – умови в усіх випадках висуває хтось, відповідні суб'єкти, в окремих випадках набувають формального визначення в документах офіційного характеру.

З огляду на викладене, умови виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва – це сукупність факторів, аспектів правил об'єктивної діяльності, наявність яких створює належне середовище виникнення конфлікту між носіями владних повноважень і суб'єктами підприємницької

діяльності з приводу захисту й відстоювання ними своїх порушених прав, свобод та інтересів. Умови виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва не конкретизовано в положеннях нормативно-правових актів. Проте, якщо керуватися змістом і сутністю такого спору, вважаємо, що найпершим об'єктивним фактором є належний адміністративно-правовий статус носія владних повноважень.

Відповідно до етимологічного значення, статус – це становище, положення, стан, місце когось, чогось [151, с. 671]. Дефініція змісту категорії не обмежується лише мовознавчими джерелами. У філософії статус розглядають як соціальний, співвідносний стан (позицію) індивідуума або групи в соціальній системі, що визначається низкою ознак, специфічних для цієї системи (економічних, професійних, етнічних тощо) [166, с. 342]. Соціологічна наука сформувала категорію «соціальний статус». В. С. Єгорова, посилаючись на роботи знаного соціолога І. С. Кона, визначає це поняття як соціально значущу функцію, «нормативно схвалений зразок поведінки, якої очікують від кожного, хто займає цю позицію». Виконання будь-якої соціальної ролі припускає наявність у суб'єкта необхідних, нормативно оформлених можливостей, що й визначають зміст його статусу. Саме від набору, сукупності тих можливостей, що надані конкретному суб'єктові (або групі суб'єктів), і визначають його статус, становище в соціальній системі, що індивідуалізується певними ознаками, специфічними для цієї системи [50, с. 12]. В. В. Вербець, О. А. Субота та Т. А. Христюк зазначають: соціальний статус – це становище соціального суб'єкта в суспільстві, що передбачає для нього певні специфічні права й обов'язки, правила поведінки. Соціальний статус визначає становище індивіда або соціальної групи стосовно інших індивідів і груп, яке визначають за соціально значущими для цієї соціальної системи критеріями (економічними, політичними, соціально-правовими, професійно-кваліфікаційними тощо). Соціальний статус не є поняттям статичним,

оскільки є елементом співвідношення з іншими соціальними суб'єктами. Конкретний статус охоплює визначену систему відносин і належить лише до неї. Він у будь-якому випадку передбачає для соціального суб'єкта певні права й обов'язки, правила розпорядку або правила поведінки [27].

У соціальному значенні статус, вважає Л. М. Москович, є ступенем свободи, певною можливістю поведінки конкретного суб'єкта або соціальної групи. Тобто «статус» передбачає соціально типові аспекти поведінки. Тому відрізнити статус одного суб'єкта від статусу іншого можливо через з'ясування його місця в системі соціальних відносин шляхом визначення міри свободи, певної можливості поведінки [92, с. 11]. У праві, відповідно до Юридичної енциклопедії, статус – це сукупність прав й обов'язків фізичних і юридичних осіб, які визначені Конституцією України, законами, нормативно-правовими актами й міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України [173, с. 44]. На думку С. В. Ківалова, правовий статус – це правовий стан, який характеризується комплексом прав та обов'язків. Його ключовими елементами, на думку автора, є правосуб'єктність і певне коло основних прав й обов'язків [1]. С. В. Слінько характеризує правовий статус як юридичне закріплення становища особи в суспільстві, він становить частину його суспільного статусу й належить до рис особи як людини і громадянина і характеризує зв'язки з державою та суспільством [150, с. 82].

Власну позицію пропонує з цього приводу В. О. Костюк, зауважуючи, що особа реалізує себе через активну участь у суспільному житті через суспільні відносини, різні рухи. Соціальні групи, класи й особи, які входять до них, впливають як на соціальний розвиток суспільства, так і на особистий. Важливе значення в розвитку особи має її правовий статус, тобто система гарантованих державою і громадянським суспільством прав, свобод і обов'язків особи. Правовий статус – це сукупність юридичних прав, свобод й обов'язків особи, які закріплені в законодавстві й становлять

соціально допустимі, необхідні потенційні можливості особи мати суб'єктивні права й обов'язки та реалізовувати їх у системі суспільних відносин [69, с. 100–101].

Різновидом класичного юридичного статусу є статус адміністративно-правовий, який у наукових джерелах здебільшого характеризують щодо певного конкретизованого суб'єкта. Наприклад, на думку Ю. А. Дмитрієва та В. В. Сокурєнка, адміністративно-правовий статус органу виконавчої влади – це визначальний для адміністративного права правовий інститут. Специфіка адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади полягає в його винятковості. Автори зауважують, що органи виконавчої влади – спеціально створювані для реалізації завдань і функцій державного управління колективні утворення (організації, юридичні особи), наділені владними повноваженнями в певній сфері [153, с. 299]. І. П. Голосніченко вважає, що зміст адміністративно-правового статусу особи становить комплекс її прав та обов'язків, закріплених нормами адміністративного права, реалізація яких забезпечується певними гарантіями. Його основою є адміністративна правоздатність – здатність мати права й виконувати обов'язки адміністративно-правового характеру [3, с. 198]. Є. Є. Додіна, досліджуючи адміністративно-правовий статус громадських організацій, визначає його як правове становище у відносинах із суб'єктами виконавчої влади, врегульоване нормами державного й адміністративного права [47, с. 54].

Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування Ю. М. Кириченко пропонує тлумачити як їх правове становище в системі місцевого управління справами місцевого значення, що визначають за допомогою закріплення в чинному адміністративному законодавстві мети їх створення, територіальних меж діяльності кожного окремого органу, їх відносин між собою, а також із членами територіальної громади, органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та їхніми

посадовими особами, завдань, функцій, предметів відання, повноважень, гарантій діяльності й відповідальності, що дає їм змогу бути повноцінним учасником адміністративно-правових відносин [59, с. 47].

І. І. Литвин адміністративно-правовим статусом суб'єктів отримання освітніх послуг пропонує вважати сукупність визначених адміністративно-правовими нормами прав та обов'язків (зокрема юридичну відповідальність), носіями яких вони є, і гарантій, на які ці суб'єкти можуть розраховувати, вступаючи в адміністративні правовідносини із суб'єктами надання освітніх послуг, зокрема їх органами управління, а також з відповідними органами влади та місцевого самоврядування з питань освіти. Автор вважає, що правовий статус відображає коло та зміст юридичних можливостей, якими користуються (чи можуть скористатися) суб'єкти отримання освітніх послуг у зазначених правовідносинах, а також варіанти їх необхідної поведінки, тобто такої, якої вимагають від них у межах адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг [79, с. 264].

Адміністративно-правовий статус — це визначене нормами адміністративного права місце та роль суб'єкта в системі адміністративних правовідносин, яке обумовлюється системою владних повноважень (сукупністю суб'єктивних прав та юридичних обов'язків), а також завданнями і функціями, які покладено на відповідний орган публічної влади. Складовими цього статусу є адміністративна правосуб'єктність і дієздатність. У першому випадку йдеться про здатність володіти відповідними правами й повноваженнями та нести обов'язки. Своєю чергою дієздатність — це реальна здатність суб'єкта адміністративних правовідносин реалізовувати своїми активними діями нормативно визначені права, повноваження та виконувати покладені на нього обов'язки.

Адміністративно-правовий статус суб'єктів владних повноважень, а саме органів державної влади, місцевого самоврядування та інших

суб'єктів, які на підставі закону реалізують публічні завдання та функції, визначають моментом фактичного створення та покладенням на них законодавством відповідного кола офіційних правомочностей. Юридичне обґрунтування та легалізація роботи органу може мати різну форму: указ Президента, видання законодавчого акта, наказу вже наявного відомства тощо. Важливо в цьому випадку, щоб відповідний суб'єкт владних повноважень володів усіма атрибутами свого адміністративно-правового статусу, адміністративною право- та дієздатністю, адже виключно в такому випадку може йтися про легітимність його діяльності та реальність існування.

Отже, публічно-правові спори у сфері підприємництва можуть виникати виключно із суб'єктами владних повноважень, які мають реальний та дійсний адміністративно-правовий статус, виконують публічні завдання та функції у відповідній сфері суспільних відносин. Це передбачає два аспекти: по-перше, публічно-правовий спір не може виникнути з підприємствами, установами й організаціями, які не приймають офіційних рішень і фактично не реалізують владних повноважень та функцій; по-друге, не можна вступити в публічно-правовий спір безпосередньо із суб'єктом владних повноважень, який втратив свою легітимність, окрім як шляхом звернення претензій до правонаступників.

Другою умовою, за якої відбувається виникнення публічно-правового спору у сфері підприємництва, є встановлення між суб'єктом підприємницької діяльності та владних повноважень адміністративних правовідносин. Слово «відносини» має такий зміст: 1) взаємини між людьми та/або їх об'єднаннями на основі права; 2) стосунок, причетність до кого-, чого-небудь, зв'язок з кимось, чимось; 3) взаємозв'язок між предметами, явищами, співвідношення, взаємозв'язок [97, с. 314].

Суспільні відносини, вважає С. О. Погрібний, – це деперсоніфіковані, узагальнені, типізовані фактичні відносини (соціальні взаємозв'язки) між

певними суб'єктами [114, с. 30]. «Суспільні відносини – це те специфічне, що відрізняє соціальні утворення від інших систем матеріального світу. І кожне суспільство є не просто сукупністю людей, а становить єдину систему соціальних відносин, цілісний соціальний організм, що розвивається незалежно від інших соціальних організмів. Основними елементами суспільства є суб'єкти суспільства, до яких належать люди та їх об'єднання; суспільні відносини у вигляді певного зв'язку й залежності між суб'єктами, що становлять суспільство», – зауважує В. М. Пашков [108, с. 51–52].

Своєю чергою правовідносини, зауважує Ю. В. Гнатущенко, – це різновид суспільних відносин у відповідній галузі суспільної життєдіяльності. Вони характеризують специфічні форми людської діяльності, у які вступають суб'єкти права відповідно до того, як вони реалізують свої суб'єктивні права й виконують юридичні обов'язки своєю взаємодією з метою задоволення власних інтересів [32, с. 49]. М. Д. Гнатюк вважає, що правовідносини – це та форма, у якій абстрактна норма набуває свого реального існування, втілюючись у конкретному суспільному відношенні [33, с. 8]. Правовідносини, на думку В. Ю. Нікіфорова, – урегульовані нормами права й охоронювані державою суспільні відносини, які виникають на підставі юридичних фактів і характеризують взаємну поведінку суб'єктів права за змістом наданих їм нормою права кореспондуючих прав та обов'язків [96, с. 14]. Б. К. Левківський вважає, що правовідносини – це юридичний зв'язок між суб'єктами цих правовідносин. Це не фактичні, а юридичні суспільні відносини». Змістом цих суспільних відносин є поведінка його учасників, отже, якщо поведінка відхиляється від вимог правової норми, то й суспільні відносини відхиляються від своєї моделі – юридичних відносин [76, с. 16].

В. М. Кириченко визначає правові відносини як специфічний вид суспільних відносин, що виникають між людьми або їх об'єднаннями з

приводу соціального блага чи задоволення певних інтересів. Вони формуються як результат свідомої та вольової діяльності особи: перед виникненням правовідносин у свідомості формуються уявлення про характер майбутньої взаємодії, з огляду на особисті й загальнолюдські цінності, а також соціальні пріоритети. Правовідносини завжди ґрунтуються на нормах права: саме норма закладає їх модель в абстрактній формі, яка реалізується через конкретні дії. Єдиний виняток – правовідносини, що виникають на основі аналогії права, коли правової норми немає, проте є потреба в правовому врегулюванні. Сторонами правовідносин є конкретні суб'єкти права, які пов'язані між собою суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. У правовому зв'язку завжди є обидва елементи: уповноважена сторона реалізує своє право, а зобов'язана – виконує відповідний обов'язок. Немає правовідносин, що ґрунтуються виключно на правах або лише на обов'язках. У різних випадках кожна зі сторін одночасно має і права, й обов'язки. Реалізацію правовідносин забезпечують можливістю застосування державного примусу. Хоча здебільшого сторони добровільно дотримуються правових приписів, за порушення прав зацікавлена особа може звернутися до компетентного органу державної влади з вимогою захисту або поновлення свого суб'єктивного права [58].

Адміністративно-правові відносини, стверджує В. Б. Авер'янов, становлять урегульовані нормами права суспільні відносини, у яких їх сторони (суб'єкти) взаємопов'язані та взаємодіють шляхом здійснення суб'єктивних прав й обов'язків, встановлених і гарантованих відповідними адміністративно-правовими нормами [3, с. 178]. С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін дійшли висновку, що адміністративно-правові відносини – це різновид юридичних відносин, які виникають на основі адміністративно-правових норм, формально закріплених у правових актах, вони виявляють себе переважно у вигляді

відносин праворегулятивних і правоохоронних, мають організаційний та виконавчо-розпорядчий характер, захищені державним примусом [5, с. 18].

Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук і В. В. Богуцький переконані, що адміністративно-правові відносини – це суспільні відносини у сфері державного управління, учасники яких є носіями прав й обов’язків, урегульованих нормами адміністративного права. Адміністративно-правові відносини є різновидом правових відносин, у яких обов’язки та права сторін мають взаємний характер. Одна зі сторін вправі вимагати від другої сторони поведінки, передбаченої адміністративно-правовими нормами. Невиконання обов’язків або порушення прав однієї зі сторін тягне за собою юридичну відповідальність. Отже, адміністративно-правові норми слугують основою виникнення адміністративно-правових відносин. Власне норми безпосередньо їх не створюють, а лише передбачають у загальній формі умови їх виникнення. Взаємопов’язаними складовими адміністративно-правових відносин є: суб’єкти, об’єкти, юридичні факти [2, с. 57].

У науковому дослідженні В. К. Колпаков зазначив, що більшість науковців поділяють підхід, за яким загальними ознаками адміністративно-правових відносин є такі: а) виникають, змінюються та припиняються у сфері публічного адміністрування; б) формуються в межах і на основі адміністративно-правових норм, які містять у собі абстрактну конструкцію відносин; в) відносини об’єктивуються з виникненням юридичних фактів, передбачених адміністративно-правовими нормами; г) обов’язковим суб’єктом є відповідний орган публічної адміністрації; д) складаються у специфічній сфері здійснення владно-організаційної діяльності суб’єктів публічної адміністрації; е) можуть виникати за ініціативою будь-якої зі сторін. Згода або бажання другої сторони не є обов’язковою умовою їх виникнення, так само як і наявність або відсутність у неї владних повноважень; ж) спори, які можуть виникати між учасниками

адміністративно-правових відносин, переважно вирішують в адміністративному (позасудовому) порядку [64, с. 47].

Т. О. Коломоєць акцентує на тому, що адміністративно-правові відносини – це суспільні відносини, урегульовані нормами адміністративного права, суб'єкти яких наділені правами й обов'язками у сфері забезпечення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також у процесі державного й самоврядного управління у сферах соціально-економічного та адміністративно-політичного розвитку й охорони громадського порядку. Особливості адміністративно-правових відносин, вважає Т. О. Коломоєць, полягають у такому: 1) вони виникають у сфері виконавчої, тобто владно-організаційної, діяльності влади; 2) ці відносини виникають у зв'язку з діяльністю органів виконавчої влади; 3) для них характерною є наявність обов'язкового суб'єкта – органу виконавчої влади; 4) цей обов'язковий суб'єкт діє завжди владно, отже, відносини є публічно-владними; 5) відносини можуть виникати за ініціативою будь-якої зі сторін, водночас згода іншої сторони не є обов'язковою; 6) відносини між учасниками відносин розглядають переважно в позасудовому порядку; 7) у випадку порушення однією зі сторін вимог адміністративно-правових норм, вона відповідає перед державою в особі її органів (органів виконавчої влади) [63, с. 56].

Отже, адміністративно-правові відносини – це врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, які виникають у контексті діяльності суб'єктів владних повноважень під час виконання покладених на них адміністративних завдань і функцій у сфері публічного управління галузями соціального життя, організації державного розвитку, підтримання публічної безпеки, захисту прав, свобод та законних інтересів людини й громадянина, а також іншими, окресленими нормативно-правовими положеннями сферами.

Тож факт встановлення адміністративно-правових відносин в аспекті порушеної в роботі проблематики зумовлений такими аспектами: по-перше, адміністративні правовідносини між суб'єктом владних повноважень і підприємницької діяльності – це передумова, конкретний зв'язок двох сторін, у царині якого можливе виникнення публічно-правового спору. Відповідний конфлікт неможливий, якщо суб'єкти між собою не пов'язані, наприклад, коли орган державної влади не має прав і повноважень щодо представників конкретного бізнес-середовища. Міністерство цифрової трансформації не є компетентним органом у секторі видобування нафти та газу, а отже, не має фактично можливості будь-як вплинути на права й інтереси суб'єктів, які проводять господарську діяльність у цій сфері; по-друге, публічно-правовий спір виникає на підставі рішень, дій, бездіяльності саме в межах публічно-правових зв'язків між суб'єктом підприємницької діяльності та носієм владних повноважень. Факт наявності таких відносин дає змогу розмежовувати суміжні випадки юридичних конфліктів, наприклад, притягнення підприємця до юридичної відповідальності. У цьому випадку також відбувається конфронтація сторін, але її основою є не звичайне протиставлення позицій, а конкретне порушення законодавства, за яке передбачено покарання.

Третя умова існування публічно-правового спору у сфері підприємництва – відсутність факту виникнення такого спору на підставі цивільно-правового договору. Відповідно до положень Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року № 435-IV, договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Договір є одностороннім, якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділена лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони, або двостороннім – правами й обов'язками наділені обидві сторони договору. Договір є

укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору, які охоплюють: предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів цього виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою принаймні однієї зі сторін має бути досягнуто згоди. Договір укладають шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною. Він може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом [168].

С. Ф. Денисюк, аналізуючи загальне поняття договору як угоди сторін, спрямованої на виникнення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків, наводить узагальнений перелік ключових ознак цієї категорії, а саме: а) наявність свободи волевиявлення, тобто добровільність його укладення; б) рівність сторін угоди; в) досягнення згоди з усіх істотних аспектів договору; г) еквівалентний характер угоди; д) взаємна відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору; е) забезпечення договору різноманітними механізмами, зокрема примусового характеру [44, с. 170].

Цивільно-правовий договір – це угода між рівноправними, не залежними одна від одної сторонами, укладенням якої вони реалізують надані їм права й обов'язки. Суб'єкти підприємницької діяльності та представники владних повноважень також мають право укладати такі договори, як фізичні, юридичні особи відповідно. Наприклад, за рахунок таких угод орендують, купують чи продають майно, виконують підрядні, науково-дослідні й інші роботи тощо. Однак у контексті укладення цивільно-правового договору суб'єкти підприємницької діяльності та носії владних повноважень є сторонами цивільно-правових відносин. У цьому немає факту виконання публічних функцій та завдань, адже орган публічної

влади намагається реалізувати свої права як юридична особа, а не представник держави.

Остання умова виникнення спорів публічно-правового характеру у сфері підприємництва – факт реалізації підприємницької діяльності належним суб'єктом у законний спосіб. Ця умова передбачає два важливі аспекти. Підприємництво – це законна діяльність. Згідно зі ст. 43 ГКУ, підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом. Особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлені законодавчими актами. Перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких заборонено, встановлюються виключно законом. Крім цього, здійснення підприємницької діяльності заборонено органам державної влади й органам місцевого самоврядування, а підприємництво посадових і службових осіб органів державної влади й органів місцевого самоврядування обмежується законом [37].

Крім спеціальних вимог до суб'єкта підприємництва, загальна вимога цієї статті про те, що така діяльність не може мати характер правопорушення. У вихідному значенні, влучно зауважують Н. М. Батанова, правопорушення – це винне діяння (дія або бездіяльність) суспільно небезпечного характеру, тобто таке, яке спричиняє або може спричинити шкоду суспільству, суперечить нормам права (протиправне діяння), а за його вчинення передбачено юридичну відповідальність [9, с. 23].

Двома ключовими різновидами правопорушень є адміністративні та кримінальні. Перші, згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення, – це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління та за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. За їх вчинення передбачено

адміністративне стягнення – міру відповідальності, яку застосовують з метою виховання особи, що вчинила адміністративне правопорушення, у дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як правопорушником, так й іншими особами. До їх переліку належать: 1) попередження; 2) штраф; 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 4) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 5) позбавлення спеціального права, наданого громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 5-1) громадські роботи; 6) виправні роботи; 6-1) суспільно корисні роботи; 7) адміністративний арешт; 8) арешт з утриманням на гауптвахті [62].

Кримінальні правопорушення, з огляду на положення Кримінального кодексу України (далі – ККУ), – це передбачені Кодексом суспільно небезпечні, винні діяння (дії або бездіяльність), учинені суб'єктом кримінального правопорушення. Їх поділяють на кримінальні проступки і злочини. Перше – це передбачене ККУ діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого можливе встановлення основного покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Своєю чергою злочини поділяють на три види: 1) нетяжким злочином є передбачене ККУ діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж десять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше ніж п'ять років; 2) тяжкими – діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не

більше ніж двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше ніж десять років; 3) особливо тяжким – діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі [70].

Другий аспект досліджуваної умови висвітliamo за формою організації підприємницької діяльності вимогам законодавства. З цього приводу ГКУ визначає, що підприємництво в Україні здійснюють у будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця. Порядок створення державної реєстрації, діяльності, реорганізації та ліквідації суб'єктів підприємництва окремих організаційних форм визначено в ГКУ й інших законах [37]. Тож задоволення перелічених аспектів є свідченням законної та належно організованої підприємницької діяльності. Суб'єкти її ведення можуть вступати в адміністративні правовідносини з органами державної влади й місцевого самоврядування для реалізації відповідних прав та обов'язків, у контексті чого цілком можливі спори про право публічного характеру.

Підбиваючи підсумки здійсненого в цьому підрозділі аналізу, можемо констатувати, що є чотири головні умови, наявність яких обов'язкова для виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва: 1) належний адміністративно-правовий статус носія владних повноважень; 2) встановлення між суб'єктом підприємницької діяльності та владних повноважень адміністративних правовідносин; 3) відсутність факту виникнення публічно-правового спору на підставі цивільно-правового договору; 4) реалізація підприємницької діяльності належним суб'єктом у законний спосіб. Перелічені умови взаємопов'язані, унаслідок чого відсутність принаймні однієї з них перешкоджає виникненню публічно-правового спору у сфері підприємництва.

1.3. Сутність і зміст судової адміністративної юрисдикції в системі юрисдикційної діяльності суб'єктів захисту права у сфері підприємництва

Конституція України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [67]. Немає винятків стосовно того, які саме людські правомочності потребують захисту, утвердження та забезпечення. Наприклад, відповідні механізми підтримки наявні у сфері підприємництва та реалізації права на його ведення. Стаття 42 Конституції закріплює, що держава забезпечує захист конкуренції в підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види й межі монополії визначені законом [67]. Зазначене не єдиний приклад захисту прав у сфері підприємництва, адже за це відповідає розгалужена система юрисдикційної діяльності різних суб'єктів, органічною частиною якої є судова адміністративна юрисдикція.

Передусім необхідно окреслити категоріальний апарат порушеної в цьому підрозділі дисертації проблеми. Опрацьовуючи зміст поняття «юрисдикція», Д. М. Шадура зазначає, що це слово походить від латинського *jurisdictio*. В історичному аспекті термін *jurisdictio* застосовували спершу в значенні *imperium*, що означав вищу й неподільну розпорядчу владу, згодом (ще в період ранньої Республіки) – у значенні кримінальної та цивільної судової влади вищих магістратів, а також їх керівну діяльність у цій галузі. Лише за часів пізньої Імперії розуміння цього терміна наблизилося до сучасного як правомочності вирішувати й

формувати в конкретному випадку, що має силу згідно з правом (*jus dicere*, тобто висловлювання судді, перед яким проходить увесь процес і який також винесе вирок, тому в цьому разі йдеться про *jurisdictio judicis* – юрисдикцію судді); юрисдикція, підсудність, тобто право суду здійснювати свою владу щодо справ певної категорії чи таке саме його право щодо певної справи; судова компетенція [167, с. 194; 171, с. 31].

М. Ф. Страхурський юрисдикцію описує як сукупність повноважень владних органів, а також певний тип їхньої діяльності [155, с. 36]. В. М. Тертишник розглядає «юрисдикцію» в декількох значеннях: 1) як компетенцію судових органів щодо вирішення кримінальних справ; 2) як компетенцію судових органів щодо вирішення не тільки кримінальних, а й будь-яких інших юридичних справ; в) як компетенцію будь-яких (зокрема судових) органів (посадових осіб) щодо вирішення спорів про право; 3) як юридично оформлене право уповноважених органів (посадових осіб) здійснювати свої функції щодо встановлених об'єктів, структур, сфер [161, с. 284].

Важливу роль явище юрисдикції відіграє в міжнародному праві. Цьому питанню присвятили свої розробки М. В. Грушко, К. В. Мануїлова та Т. С. Федорова, які зауважили, що ідея юрисдикції в міжнародних відносинах не нова та має витоки з часів Г. Гроція, який проголосив засади космополітичної юриспруденції. У зв'язку з набуттям злочинністю міжнародних ознак питання протидії їй з'являються в перших міжнародно-правових нормах, зокрема про видачу злочинців (екстрадицію), також закріплено ідею територіального верховенства та юрисдикції в міжнародному праві, що пов'язано з питанням міжнародно-публічного співробітництва держав. Згодом ідея юрисдикції перейшла на новий етап у XX ст., її активно обговорювали й динамічно розвивали (міжнародна кримінальна юрисдикція, юрисдикція в морському праві, юрисдикція в міжнародному повітряному праві). У Версальському договорі Ліги Націй

1919 року передбачено здійснення юрисдикції так званим особливим міжнародним судом щодо колишнього німецького кайзера. Крім того, Ліга Націй вживала заходів для обговорення питання про створення спеціального суду, який здійснював би правосуддя щодо порушення міжнародного публічного порядку. Таким шляхом формувалася концепція юрисдикції в міжнародному праві. Подальшого розвитку питання юрисдикції дістало під час діяльності Нюрнберзького й Токійського трибуналів як важливих юрисдикційних органів саме міжнародної кримінальної юстиції. У сучасних умовах держави дедалі частіше посиляються на принцип універсальної юрисдикції в боротьбі з безкарністю за тяжкі злочини, засуджені міжнародним правом [41].

Отже, терміном «юрисдикція» позначають сферу цільової, виключної діяльності, сукупне коло практичних суспільно важливих питань, на вирішення яких спрямовано роботу суб'єктів державної влади, а також система необхідних для цього публічних повноважень й інструментів. Це поняття є основою змісту явища юрисдикційної діяльності, щодо якого триває наукова дискусія.

Наприклад, у роботі Д. М. Шадури зазначено, що юрисдикційна діяльність – це специфічний вид правозастосовної діяльності компетентних суб'єктів, необхідність у якій постає тільки тоді, коли вчиняють правопорушення або порушують права й законні інтереси учасників суспільних відносин. Така діяльність є ядром правоохоронної діяльності, тому що головним завданням юрисдикційної діяльності є вирішення правового конфлікту, усунення перешкод у реалізації правових норм [171, с. 80]. Юрисдикційна діяльність, вважає О. П. Пащенко, є органічною складовою контролю, а саме специфічна правова форма діяльності, що спрямована на перевірку дотримання положень нормативно-правових актів і накладення стягнень у разі виявлення порушень [109, с. 24].

Найширшої наукової оцінки юрисдикційна діяльність дістала в межах адміністративного права, на чому слід зосередити увагу. Наприклад, А. М. Куліш стверджує, що це діяльність спеціально уповноважених органів щодо застосування заходів адміністративно-правового примусу у зв'язку з адміністративним публічним спором, а також у зв'язку з учиненням адміністративного проступку. В останньому випадку йдеться саме про застосування заходів адміністративного припинення, тобто коли протиправні дії вже розпочато і їх необхідно в примусовому порядку припинити (наприклад, застосування фізичного впливу, спеціальних засобів тощо). Водночас застосування заходів адміністративного попередження не може бути віднесено до адміністративно-юрисдикційної діяльності, оскільки ця діяльність не пов'язана з наявністю правового спору й фактом порушення норм права [73, с. 256].

Адміністративно-юрисдикційна діяльність, доводить Л. В. Серватюк, є вираженням виконавчо-розпорядчої діяльності відповідних органів виконавчої влади. Це одночасно й різновид адміністративної (управлінської) діяльності уповноважених на те органів виконавчої влади. У процесі здійснення адміністративно-юрисдикційної діяльності відповідні органи виконавчої влади й інші повноважні суб'єкти забезпечують захист суспільних відносин, що складаються у сфері державного управління, здійснюють боротьбу з найчисельнішим різновидом правопорушень, якими є адміністративні правопорушення [146, с. 24]. В. С. Бердник вважає, що адміністративно-юрисдикційна діяльність – це діяльність компетентних органів щодо застосування заходів адміністративно-правового примусу у зв'язку з адміністративним публічним спором, а також у зв'язку із вчиненням адміністративним правопорушенням [11, с. 392].

Я. І. Маслова й М. А. Слободянюк вважають, що адміністративно-юрисдикційна діяльність є результатом практичної реалізації певної частини повноважень, які разом з предметами відання становлять

компетенцію відповідних органів виконавчої влади. За допомогою цього виду діяльності орган виконавчої влади дає правову оцінку відповідності поведінки об'єкта владного впливу встановленим правовим вимогам. Владний вплив органів виконавчої влади має правоохоронне спрямування. За допомогою адміністративної юрисдикції, вважають автори, забезпечують охорону певних соціальних благ і цінностей (громадського порядку, суспільної безпеки, прав і свобод громадян) шляхом здійснення органами виконавчої влади юрисдикційної діяльності у зв'язку з адміністративним правопорушенням, у процесі якої ці органи проводять розслідування, обвинувачують винувату особу в здійсненні протиправного діяння, розглядають справу про це діяння, виносять щодо нього рішення про застосування (або незастосування) до правопорушника адміністративного стягнення, виконують рішення, яке прийняте [85, с. 6–7].

Аналізуючи особливості адміністративної юрисдикційної діяльності, О. І. Безпалова встановила: термін «юрисдикція» використовують в усіх галузях права: міжнародному, адміністративному, кримінальному, господарському й цивільному. У зв'язку з цим у кожній галузі права поняття «юрисдикція» має власні особливості практичного застосування, зокрема в галузі кримінального судочинства, адміністративно-юрисдикційному, господарському та цивільному процесах. Саме адміністративна юрисдикція, на думку вченої, – це особливий вид правозастосовної діяльності органів публічної адміністрації, яким на законодавчому рівні надано повноваження щодо розгляду адміністративно-правових спорів, справ про адміністративні правопорушення у встановленій законом адміністративно-процесуальній формі (без звернення до суду) і накладення адміністративних стягнень. З огляду на це, О. І. Безпалова резюмує, що призначення адміністративно-юрисдикційної діяльності полягає в: 1) наданні правової оцінки відповідності поведінки об'єкта правового впливу вимогам, що встановлені на рівні відповідних

нормативно-правових актів; 2) розгляді, у разі виявлення порушень законодавства, справ про адміністративні правопорушення, винесенню стосовно них рішень щодо застосування до правопорушника адміністративних стягнень і виконання прийнятих рішень [10, с. 80].

Слід також зосередити увагу на цікавій позиції І. Л. Сердечної, яка аналізує юрисдикційну форму захисту сімейних прав й інтересів. На думку дослідниці, найефективнішою формою захисту сімейних прав та інтересів є судовий захист. Також у межах юрисдикційної форми захисту виокремлюють можливість захисту сімейних прав в органах опіки та піклування, до яких належить захист прав й інтересів дитини під час розгляду спорів, пов'язаних з їх вихованням, спілкуванням між дитиною і батьками [148, с. 180].

Зазначене вище дає підстави констатувати, що в науковому середовищі не сформовано загальну позицію з приводу змісту й значення юрисдикційної діяльності. Учені переважно визначають її саме адміністративними межами, акцентуючи на безумовній приналежності сфері діяльності органів виконавчої влади. Зміст такої діяльності здебільшого ототожнюють із протидією правопорушенням. На нашу думку, це неправильний підхід, який суттєво звужує сутність досліджуваної категорії.

Юрисдикційна діяльність не належить адміністративному праву, хоча й має відповідне вираження в його координатах. Справді, її зміст становить процес функціонування органів державної влади, проте не тільки виконавчої. Вагому частку юрисдикційної діяльності також виконують суди. Крім цього, не можна заперечувати значущість міжнародних інституцій, які беруть участь у забезпеченні прав і свобод, наприклад, Європейський суд з прав людини. У зв'язку із зазначеним юрисдикційна діяльність – це діяльність не тільки державних, а й інших уповноважених законодавством і міжнародними документами суб'єктів.

Неправильним, на наш погляд, також є наділення юрисдикційної діяльності правоохоронним змістом. Припинення правопорушень охоплене нею, однак не визначає самоціль. Юрисдикційна діяльність передбачає процедурно-процесуальне вирішення питань згідно з компетенцією відповідних державних органів й інших уповноважених суб'єктів, що спрямовано на захист прав і свобод людини й громадянина, інших суб'єктів права, зокрема від протиправних посягань.

Отже, до загальних правових ознак юрисдикційної діяльності, з огляду на проведене наукове дослідження, належать такі: 1) це діяльність уповноважених законодавством органів державної влади й міжнародних інституцій, компетенція яких поширюється на окремі питання забезпечення та захисту прав, свобод людини і громадянина, а також інших суб'єктів права; 2) має процедурно-процесуальний характер, який передбачає послідовне вирішення справ, зокрема юридичних спорів; 3) результатом юрисдикційної діяльності є прийняття відповідного рішення, вираженого переважно в офіційному, нормативному документі.

Звідси юрисдикційна діяльність щодо захисту прав у сфері підприємництва – це процедурно-процесуальна діяльність уповноважених законодавством України й міжнародними документами органів державної влади, їх посадових осіб, міжнародних інституцій щодо оцінювання та вирішення конкретних юридичних справ і юридичних спорів з метою забезпечення та захисту від протиправних посягань прав, свобод та законних інтересів людини, громадянина, інших суб'єктів у досліджуваній сфері суспільного життя.

Юрисдикційну діяльність із захисту прав у сфері підприємництва реалізує система різних суб'єктів, у системі яких органи адміністративного судочинства посідають окреме місце, але не є єдиними. Передусім слід виокремити групу міжнародних суб'єктів, функціонал яких обмежено спорами у сфері міжнародних інвестицій та цивільно-правових зобов'язань.

Наприклад, Конвенцією про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18 травня 1965 року було засновано Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів, метою діяльності якого визначено вирішення останніх шляхом арбітражного примирення. До компетенції Центру належить вирішення правових спорів, що виникають безпосередньо з відносин, пов'язаних з інвестиціями, між державою-учасницею договору (Конвенції), будь-яким уповноваженим нею органом та особою іншої договірної держави, за умови наявності письмової згоди учасників спору про передачу такого спору для вирішення Центру. Сторони, що досягли такої згоди, не вправі відмовитися від неї в односторонньому порядку. Згода сторін про передачу Центру спору для вирішення методом арбітражу означає обов'язковість такої згоди та відмову від використання інших засобів вирішення спорів. Будь-яка договірна держава вправі вимагати попереднього звернення до національних адміністративних або судових засобів вирішення спорів як умови згоди про передання спору для арбітражного розгляду [66].

Іншим прикладом роботи міжнародної юрисдикційної діяльності із захисту прав суб'єктів підприємництва є міжнародний комерційний арбітраж, правовий статус якого визначено Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Згідно з цим документом, до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передавати: а) спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають під час здійснення зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство принаймні однієї зі сторін знаходиться за кордоном; б) спори підприємств з іноземними інвестиціями й міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України; в) спори між адміністратором за випуском облігацій, який діє в інтересах власників

облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», й емітентом облігацій та/або особами, які надають забезпечення за такими облігаціями, якщо принаймні одна зі сторін спору є підприємством з іноземними інвестиціями [127].

Для використання міжнародного арбітражу укладають спеціальну арбітражну угоду. Це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними у зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер, чи ні. Арбітражну угоду укладають у письмовій формі та вважають належною, якщо вона міститься в документі, підписаному сторонами, або в проспекті цінних паперів (рішенні про емісію цінних паперів), що передбачає призначення адміністратора за випуском облігацій, або укладена шляхом обміну листами, електронними повідомленнями, якщо інформація, що міститься в них, є доступною для подальшого використання, повідомленнями по телетайпу, телеграфу або з використанням інших засобів електрозв'язку, що забезпечують фіксацію такої угоди, або шляхом обміну позовною заявою та відзивом на позов, у яких одна зі сторін стверджує наявність угоди, а інша проти цього не заперечує [127].

Наступну групу суб'єктів становлять органи адміністративної юрисдикції, які вирішують відповідні справи та спірні питання в адміністративному, владно-управлінському порядку, за рахунок директивних, примусових дій. У цій моделі відносин використовують інструменти подолання якоїсь проблеми в системі того владного органу, з яким безпосередньо виникла суперечність. Яскравим прикладом адміністративно-юрисдикційної діяльності у сфері захисту прав підприємців є оскарження рішень контролюючих податкових органів відповідно до Податкового кодексу України.

У ст. 56 цього документа визначено, що у випадках, коли платник податків вважає, що контролюючий орган неправильно визначив суму грошового зобов'язання або прийняв будь-яке інше рішення, що суперечить законодавству або виходить за межі повноважень контролюючого органу, встановлених Кодексом або іншими законами України, такий платник має право звернутися зі скаргою про перегляд цього рішення до контролюючого органу вищого рівня. Скаргу подають до контролюючого органу вищого рівня в письмовій або електронній формі засобами електронного зв'язку. Контролюючий орган, який розглядає скаргу платника податків, зобов'язаний прийняти вмотивоване рішення та надіслати його протягом 20 календарних днів, наступних за днем отримання скарги, на адресу платника податків засобами поштового зв'язку (з повідомленням про вручення) чи електронного зв'язку [115].

Окрему групу становлять суб'єкти кримінальної юрисдикції, які в межах своїх повноважень забезпечують захист прав підприємців від найтяжчих правопорушень, а саме злочинів і кримінальних проступків. Відповідно до ККУ, до них належать: протидія законності господарській діяльності, протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, шахрайство із фінансовими ресурсами тощо [70].

Попередження, припинення та профілактику зазначених кримінальних правопорушень здійснюють на підставі спеціального, процесуального документа, а саме КПКУ, який урегульовує порядок кримінального провадження на території нашої держави, завданнями якого є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не

була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [71].

Основним державним відомством кримінально-юрисдикційної діяльності у сфері підприємництва є Бюро економічної безпеки України (БЕБ) – центральний орган виконавчої влади, на який покладено завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. Основними завданнями БЕБ є: 1) виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних; 2) оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення; 3) надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки; 4) забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави; 5) збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, і визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому; 6) планування заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним законом до його підслідності; 7) виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням і використанням міжнародної технічної допомоги; 8) складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки [119].

Останню групу суб'єктів юрисдикційної діяльності, спрямованої на захист прав у сфері підприємництва, формують представники судової юрисдикції, а саме суди. Відповідно до Конституції України, юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір і будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також

інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Судоустрій в Україні ґрунтується на принципах територіальності та спеціалізації і визначається законом. Суд утворюється, реорганізовується і ліквідовується законом, проєкт якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди [67].

Згідно зі спеціальним Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, кожному гарантується захист його прав, свобод й інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом. Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового становища, місця проживання, мовних та інших ознак [137].

Розгляд справ у судах закінчується рішенням, які ухвалюють іменем України та є обов'язкові до виконання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень, наданих йому законом. Невиконання судових рішень має наслідком юридичну відповідальність, установлену законом [137].

Отже, судово-юрисдикційна діяльність — це регламентована Конституцією та законодавством України діяльність органів системи судочинства, які розглядають і вирішують будь-які спори, що виникають між суб'єктами права на території нашої держави. Право звертатися до суду

– абсолютне й універсальне. У зв'язку із цим судова юрисдикція має відповідний пріоритет над рештою, адже використати можливості віднесених до неї органів можна будь-якої миті з метою захисту порушених суб'єктивних прав, зокрема у сфері підприємництва [98].

Забезпечення прав суб'єктів господарювання у відносинах, що пов'язані з їхньою діяльністю, безпосередньо здійснюють господарські суди відповідно до положень ГПК України (ГПК) від 6 листопада 1991 року № 1798-ХІІ. Згідно зі статтями ГПК, завданнями господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, і розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. Право на звернення до господарського суду в установленому Кодексом порядку гарантується. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в господарському суді, до юрисдикції якого вона віднесена законом. Юридичні особи та фізичні особи – підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів у справах, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. Господарські суди розглядають справи в спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності, й інші справи у визначених законом випадках, зокрема: а) справи в спорах, що виникають під час укладання, зміни, розірвання та виконання правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та

(або) фізичні особи – підприємці; б) справи у спорах щодо приватизації майна, крім спорів про приватизацію державного житлового фонду, і справи в спорах щодо продажу пакетів акцій, що належать державі в статутному капіталі банків; в) справи в спорах, що виникають з корпоративних відносин, зокрема в спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), зокрема учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів, тощо [38].

Водночас Конституція гарантує, що з метою захисту прав, свобод й інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди [67]. Згідно з КАСУ, завданнями судочинства в адміністративних судах є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод й інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін, диспозитивність й офіційне з'ясування всіх обставин у справі; 5) обов'язковість судового рішення; 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; 8) розумність строків розгляду справи судом; 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 10) відшкодування судових витрат фізичних і юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення [61].

Адміністративне судочинство здійснюють за правилами, передбаченими КАСУ в порядку позовного провадження (загального або спрощеного). Спрощене позовне провадження призначене для розгляду

справ незначної складності й інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати в спрощеному позовному провадженні. Виключно за правилами загального позовного провадження розглядають справи в спорах: 1) щодо оскарження нормативно-правових актів; 2) щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо позивач також заявив вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної такими рішеннями, діями чи бездіяльністю, у сумі, що перевищує сто розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 3) про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності; 4) щодо оскарження рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів у сумі, що перевищує: для юридичних осіб – п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; для фізичних осіб і фізичних осіб – підприємців – вісімдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 5) щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації; 6) щодо оскарження індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень Кабінету Міністрів України [61].

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», систему адміністративного судочинства становлять окружні адміністративні суди (місцеві), апеляційні адміністративні суди та Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду [137].

Отже, судова адміністративна юрисдикція в системі юрисдикційної діяльності суб'єктів захисту прав у сфері підприємництва призначена для виключного вирішення публічно-правових спорів. Зміст цієї юрисдикції полягає в такому:

– її рушійним елементом й основними суб'єктами є спеціалізовані судові органи – адміністративні суди. Вони інтегровані в загальну систему судоустрою, але вибудовуються за власною організаційною структурою, а також мають окрему нормативно-правову основу та керівні принципи діяльності;

– їх юрисдикція поширюється безпосередньо на публічно-правові спори, зокрема у сфері підприємництва. Це одна з ключових відмінностей адміністративних судів, адже вони є універсальним органом, до якого можна звернутися з питань порушення рішеннями, діями, бездіяльністю державної влади, місцевого самоврядування прав, свобод і законних інтересів;

– судово-адміністративна юрисдикційна діяльність реалізується виключно в порядку адміністративного судочинства. Зміст, завдання, форми й особливості останнього регламентовані спеціальним кодифікованим процесуальним законом – Кодексом адміністративного судочинства України;

– вирішення публічно-правових спорів в адміністративних судах закінчується винесенням відповідного судового рішення, яке обов'язкове до виконання всіма громадянами, органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими особами. Такі документи мають спеціальні гарантії забезпечення їх реалізації та особливий механізм контролю цього питання [98].

Висновки до розділу 1

Наведено додаткові аргументи на користь доцільності відмежування таких понять, як «спір» і «конфлікт», які хоч і тісно пов'язані між собою, однак мають різне смислове навантаження та юридичне значення. За своїм

обсягом «конфлікт» є більш широким поняттям, що охоплює будь-яку форму протистояння, зіткнення інтересів, поглядів чи позицій між окремими особами, групами або інституціями. Він може виявлятися на різних рівнях: від побутових суперечок до масштабних соціально-політичних протистоянь – і не завжди потребує юридичного вирішення. Спір є однією з форм вияву конфлікту, що має чітко виражений юридичний характер. Він передбачає наявність розбіжностей між сторонами щодо прав, обов'язків, свобод, інтересів тощо, які підлягають вирішенню в правовому полі за допомогою судових чи інших уповноважених органів. Тобто спір – це конфлікт, виведений у правову площину, який може бути врегульовано з дотриманням норм права, зокрема й процесуального. Таким чином, не кожен конфлікт перетворюється на спір, але кожен спір є конфліктом, який набув правової форми.

Виокремлено загальні особливості правового спору: 1) він є різновидом суспільно-правових відносин, що виникають між сторонами з приводу реалізації ними суб'єктивних прав, свобод та інтересів; 2) ґрунтується на фундаментальній можливості кожної особи захищати свої права від протиправних посягань, утиску, обмежень, а також відстоювати їх превалювання щодо прав іншого суб'єкта; 3) вирішується за допомогою встановлених законодавством засобів, заходів і способів, які можуть бути реалізовані або безпосередньо однією із сторін, або третьою стороною, уповноваженою на прийняття обов'язкових для сторін рішень; 4) результатом вирішення спору є реалізація однією зі сторін своїх суб'єктивних прав та інтересів, усунення будь-яких обмежень у цьому.

Доведено, що публічно-правовий спір є самостійною категорією, ключовими ознаками якої є: 1) обов'язкова участь носія владних повноважень як однієї із сторін публічно-правового спору; 2) у його межах відбувається протиставлення публічних інтересів держави в особі суб'єктів владних повноважень, які на підставі наданої їм компетенції та прав

виконують відповідні дії, надають адміністративні (публічні) послуги, реалізують певні публічні функції, а також забезпечують реалізацію юридичних можливостей, свобод й інтересів фізичних і юридичних осіб, які своєю чергою є другою стороною спору; 3) результатом вирішення такого спору є захист і відновлення суб'єктивних прав, свобод, інтересів приватних осіб у разі їх обмеження чи порушення носіями владних повноважень у процесі виконання ними публічних функцій або ж додаткове роз'яснення та обґрунтування правильності дій публічної сторони, якщо відповідні порушення або обмеження відсутні; 4) він вирішується в межах формалізованої, законодавчо визначеної й організованої, суворо послідовної процедури, що передбачає чітке визначення прав та обов'язків сторін, строків, форми вираження кінцевого результату тощо.

З'ясовано, що сутність підприємництва охоплює три складові: 1) це особлива, вільна, систематизована діяльність, яка здійснюється на підставі суб'єктивної ініціативи. В її основі лежать ідеї, суб'єктивні міркування та переконання у прибутковості й корисності відповідних дій, унаслідок чого всі без винятку ризики підприємництва покладаються на його реалізатора; 2) суб'єкти підприємництва мають спеціальний юридичний статус і є учасниками господарських правовідносин, що передбачає наявність у них специфічних прав, обов'язків, а також гарантій їх здійснення; 3) кінцевою метою підприємництва є отримання прибутку в матеріально-грошовій чи іншій законодавчо дозволеній формі та/або іншого соціально корисного результату.

Доведено, що підприємництво передусім необхідно розглядати як економіко-соціальну сферу, у якій відповідні суб'єкти намагаються покращити своє матеріальне та фінансове становище. Законодавець декларує вільний характер її функціонування, але це не означає відсутність контролю з боку держави. Органічне поєднання та злагоджена робота публічного і приватних секторів позитивно впливає на добробут населення

відповідної території. Однак не завжди існує повне взаєморозуміння між суб'єктами підприємницької діяльності та державними, муніципальними органами і їхніми посадовими особами. Якщо рішеннями чи діями останніх порушуються або протиправно обмежуються законні інтереси, права та свободи підприємців, виникає відповідний публічно-правовий спір.

Публічно-правовий спір у сфері підприємництва визначено як заснований на публічному праві спір, що виникає між суб'єктом владних повноважень та суб'єктом підприємницької діяльності з приводу захисту останнім своїх прав, свобод і законних інтересів, що були порушені чи обмежені рішеннями, діями або бездіяльністю представника публічної влади.

До основних ідентифікаційних характеристик такого спору віднесено наступні: 1) виникає з питань організації та здійснення законної господарської діяльності у форматі підприємництва; 2) має чітку індивідуалізацію сторін, правовий статус яких забезпечується додатковими законодавчими гарантіями; 3) правові наслідки вирішення такого спору впливають не лише на обсяг прав, свобод та інтересів його учасників, а й на подальший процес здійснення підприємництва, результат якого має економічну цінність.

Виходячи з етимологічного тлумачення слова «умова», для цілей даного дослідження його визначено як факт, фактор, аспект або правило, за обов'язкової наявності якого можливе існування якогось об'єкта, здійснення певної діяльності, робота механізму тощо. Доведено, що умови завжди: 1) об'єктивні й не залежать від змісту й сутності об'єкта, якого стосуються, тобто існують навколо нього; 2) системі та взаємопов'язані – необхідною є наявність усіх або більшості умов, тоді як відсутність принаймні однієї з них є недопустимим; 3) конкретизовані – умови завжди хтось висуває (відповідні суб'єкти), а в окремих випадках вони можуть набувати формального визначення та закріплення в офіційних документах.

Умови виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва визначено як сукупність факторів, аспектів і правил об'єктивної дійсності, наявність яких формує середовище для виникнення конфлікту між носіями владних повноважень і суб'єктами підприємницької діяльності щодо захисту й відстоювання ними порушених прав, свобод і законних інтересів.

З'ясовано, що адміністративно-правовий статус – це визначені нормами адміністративного права місце та роль суб'єкта в системі адміністративних правовідносин, що обумовлені системою владних повноважень (сукупністю суб'єктивних прав і юридичних обов'язків), а також завданнями та функціями, які на нього покладено. До складових такого статусу віднесено адміністративну правосуб'єктність і дієздатність. Перший елемент означає здатність володіти відповідними правами й повноваженнями та нести обов'язки; другий – реальну здатність суб'єкта адміністративних правовідносин своїми активними діями реалізовувати нормативно визначені права, повноваження та виконувати покладені на нього обов'язки. Адміністративно-правовий статус суб'єктів владних повноважень, а саме органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів, які на підставі закону реалізують публічні завдання та функції, визначається моментом їх фактичного створення та покладення на них законодавчо визначених правомочностей. Юридичне обґрунтування та легалізація їх роботи може мати різну форму: указ Президента, законодавчий акт, відомчий наказ тощо.

Доведено, що публічно-правові спори у сфері підприємництва можуть виникати виключно із суб'єктами владних повноважень, які мають реальний та дійсний адміністративно-правовий статус, виконують публічні завдання та функції у відповідній сфері суспільних відносин. Ця вимога включає два аспекти: по-перше, публічно-правовий спір не може виникати з підприємствами, установами й організаціями, які не приймають офіційних рішень і фактично не реалізують владні повноваження та функції; по-друге,

публічно-правовий спір не може виникнути із суб'єктом владних повноважень, який втратив легітимність (окрім випадку висунення претензій правонаступникам).

Адміністративно-правовими відносинами запропоновано розуміти врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, які виникають у процесі діяльності суб'єктів владних повноважень щодо виконання покладених на них адміністративних завдань і функцій у сфері публічного управління галузями соціального життя, організації державного розвитку, підтримання публічної безпеки, захисту прав, свобод та законних інтересів людини й громадянина, а також в інших нормативно окреслених сферах. Наявність саме адміністративно-правових відносин в аспекті порушеної в роботі проблематики доведено з огляду на такі чинники. По-перше, адміністративні правовідносини між суб'єктом владних повноважень і суб'єктом підприємницької діяльності – це передумова, конкретний зв'язок двох сторін, у межах якого можливе виникнення публічно-правового спору. Відповідний конфлікт неможливий, якщо суб'єкти між собою не пов'язані (наприклад, коли орган державної влади не має прав і повноважень щодо представників конкретного бізнес-середовища). По-друге, публічно-правовий спір виникає на підставі рішень, дій, бездіяльності саме в межах публічно-правових зав'язків між суб'єктом підприємницької діяльності та носієм владних повноважень. Сам факт наявності таких відносин дає змогу розмежовувати суміжні випадки юридичних конфліктів (наприклад, притягнення підприємця до юридичної відповідальності теж передбачає конфронтацію сторін, але її основою є не звичайне протиставлення позицій, а конкретне порушення законодавства, за яке передбачено покарання).

Доведено, що цивільно-правовий договір найбільш доцільно розглядати як угоду між рівноправними, не залежними одна від одної сторонами, шляхом укладенням якої вони реалізують надані їм права й

обов'язки. Підприємці та суб'єкти владних повноважень також мають право укладати такі договори як фізичні, та як юридичні особи відповідно і в такому разі вони сторонами цивільно-правових відносин. У таких випадках слід констатувати відсутність факту виконання органом публічної влади публічних функцій та завдань, адже він реалізовує свої права як юридична особа, а не представник держави.

До системи обов'язкових умов виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва віднесено такі взаємопов'язані умови: 1) наділення суб'єкта владних повноважень належним адміністративно-правовим статусом; 2) виникнення адміністративних правовідносин між суб'єктом підприємницької діяльності та суб'єктом владних повноважень; 3) відсутність підстав для виникнення публічно-правового спору з цивільно-правового договору; 4) здійснення підприємницької діяльності належним суб'єктом з дотриманням чинного законодавства. Відсутність хоча б однієї із цих умов унеможливорює виникнення публічно-правового спору у сфері підприємництва. Доведено, що вказані умови взаємопов'язані між собою, унаслідок чого відсутність принаймні однієї з них унеможливорює виникнення публічно-правового спору у сфері підприємництва.

Обґрунтовано, що терміном юрисдикція необхідно позначати сферу цільової, виключної діяльності, сукупне коло практичних суспільно важливих питань, на вирішення яких спрямовано роботу суб'єктів державної влади, а також систему необхідних для цього публічних повноважень й інструментів.

З'ясовано, що наразі серед науковців відсутній єдиний підхід до визначення змісту і значення юрисдикційної діяльності. У переважній більшості випадків її визначають саме адміністративними межами, акцентуючи на безумовній приналежності до сфери діяльності органів виконавчої влади, зміст якої ототожнюють із протидією правопорушенням. Наведено аргументи, які спростовують цей підхід як такий, що суттєво

звужує сутність досліджуваної категорії. Доведено, що юрисдикційна діяльність не належить адміністративному праву, хоча й має відповідне вираження в його координатах.

До основних правових ознак юрисдикційної діяльності віднесено такі:

1) охоплює діяльність уповноважених законодавством органів державної влади й міжнародних інституцій, компетенція яких поширюється на окремі питання забезпечення та захисту прав, свобод людини й громадянина, а також інших суб'єктів права; 2) має процедурно-процесуальний характер, який передбачає послідовне вирішення справ, зокрема юридичних спорів; 3) її результатом є прийняття відповідного рішення, вираженого переважно в офіційному, нормативному документі.

Юрисдикційну діяльність щодо захисту прав у сфері підприємництва визначено як процедурно-процесуальну діяльність уповноважених законодавством України та міжнародно-правовими актами органів державної влади, їхніх посадових осіб та міжнародних інституцій, спрямовану на розгляд і вирішення конкретних юридичних справ та правових спорів з метою охорони та захисту від протиправних посягань прав, свобод і законних інтересів суб'єктів правовідносин у досліджуваній сфері.

Зазначено, що судово-юрисдикційна діяльність – це регламентована Конституцією та законодавством України діяльність судових органів, уповноважених розглядати і вирішувати будь-які спори, що виникають між суб'єктами права на території нашої держави. Оскільки право звертатися до суду є абсолютним й універсальним, наголошено, що судова юрисдикція має відповідний пріоритет над іншими видами юрисдикційної діяльності.

Судову адміністративну юрисдикцію в системі юрисдикційної діяльності суб'єктів захисту прав у сфері підприємництва проаналізовано як спеціалізований механізм виключного вирішення публічно-правових спорів, що виникають у цій сфері.

Зміст і функціональне призначення цієї юрисдикції розкрито у таких ключових аспектах: по-перше, її інституційною основою та основним суб'єктом є адміністративні суди – інтегровані в загальну систему судоустрою спеціалізовані судові органи, що функціонують в межах власної організаційної структури, на підставі та в порядку, визначеному відповідними нормативно-правовими актами та керівними принципами; по-друге, юрисдикція адміністративних судів поширюється виключно на публічно-правові спори, у тому числі ті, що виникають у сфері підприємництва, що суттєво відрізняє їх від інших судових юрисдикцій і робить універсальним органом, до якого можна звернутись з питань будь-яких порушень прав, свобод і законних інтересів внаслідок рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень; по-третє, реалізація судово-адміністративної юрисдикції здійснюється виключно в порядку адміністративного судочинства, зміст, завдання, форми та особливості реалізації якого регламентуються спеціальним процесуальним законом – Кодексом адміністративного судочинства України; по-четверте, кінцевим результатом розгляду публічно-правового спору в адміністративному суді є відповідне судове рішення, яке має обов'язкову юридичну силу для всіх громадян, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, і виконання якого забезпечується спеціальними гарантіями та механізмами контролю.

РОЗДІЛ 2

ВИДИ ТА СТРУКТУРА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1. Види публічно-правових спорів у сфері підприємництва

Попри єдність змісту й сутності публічно-правових спорів у сфері здійснення підприємницької діяльності, вони різноманітні, про що прямо зазначено в статтях КАСУ. Цьому питанню присвячено ст. 19 КАСУ, де зазначено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи в публічно-правових спорах, зокрема: 1) спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження; 1-1) спорах адміністратора за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності; 2) спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби; 3) спорах між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, зокрема делегованих повноважень; 4) спорах, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів; 5) за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом; 6) спорах щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

7) спорах фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності в частині доступу до публічної інформації; 8) спорах щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності; 9) спорах щодо оскарження рішень атестаційних, конкурсних, медико-соціальних експертних комісій, експертних команд з оцінювання повсякденного функціонування особи й інших схожих органів, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб; 10) спорах щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб; 11) спорах фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника в правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі», крім спорів, пов'язаних з укладенням державного контракту (договору) про закупівлю з переможцем спрощених торгів із застосуванням електронної системи закупівель, а також зміною, розірванням і виконанням державних контрактів (договорів) про закупівлю; 12) спорах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів охорони державного кордону у справах про правопорушення, передбачені Законом України «Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень»; 13) спорах щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»; 14) спорах із суб'єктами владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства; 15) спорах, що виникають у зв'язку з оголошенням, проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера й концесійного

конкурсу; 16) спорах щодо здійснення державного регулювання, нагляду та контролю у сфері медіа [61].

Важливість цієї статті полягає в тому, що вона визначає вичерпний перелік публічно-правових спорів, які адміністративні суди уповноважені розглядати й вирішувати в порядку адміністративного судочинства. Безпосередньо сфери підприємництва, з огляду на зміст й особливості останньої, належать лише деякі з них. Водночас вважаємо доцільним розподілити весь масив публічно-правових спорів за цим напрямом на дві групи:

1) спори широкого характеру з невизначеним колом сторін, тобто публічно-правові спори, які можуть виникати в більшості секторів підприємницької діяльності між широким колом суб'єктів як з боку приватного, так і державного секторів. До цієї групи належать: а) спори щодо оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень фізичними чи юридичними особами; б) спори з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів; в) спори із суб'єктами владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства, а також проведенням чи визначенням результатів конкурсу зі встановлення приватного партнера, концесійного конкурсу;

2) публічно-правові спори між встановленими законодавством сторонами з конкретних питань їхньої діяльності. Це специфічні юридичні спори, які виникають під час реалізації конкретизованими суб'єктами чітко визначеного кола прав й обов'язків, зокрема: а) спори адміністратора за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій, із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності; б) спори фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника в правовідносинах, що виникли на

підставі Закону України «Про оборонні закупівлі»; в) спори у сфері державного регулювання, нагляду й контролю медіа.

Кожен з представлених різновидів публічно-правових спорів у сфері підприємництва має певну специфіку, особливості вирішення та нормативні засади виникнення, у зв'язку із чим слід детальніше розглянути розкриття їх сутності. Публічно-правові спори щодо оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень фізичними та юридичними особами є одним з найширших і змістовних.

Аналізуючи різні наукові погляди вчених, В. І. Полюхович та О. І. Грибок дійшли висновку, що оскарження – це правовий інститут, який становить сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією фізичною чи юридичною особою права на оскарження рішень, дій та бездіяльності органів влади шляхом подання скарги до органу виконавчої влади (посадової особи), що уповноважений здійснювати їх розгляд і вирішення. Інститут оскарження має певну структуру, яку утворюють групи норм, об'єднані предметом їх регулювання (у межах спільного загального предмета) [39, с.187; 116]. Характеризуючи зміст оскарження в праві, С. М. Тараненко й А. В. Баб'як стверджують, що це діяльність громадянина, спрямована на формулювання змісту скарги та її подання до відповідного органу (посадової особи) для розгляду та вирішення скарги [158, с. 59; 7, с. 142]. На думку А. Ю. Салманової, право на оскарження – це необхідний елемент не тільки правосуб'єктності громадян, а й державних органів, громадських організацій. Його закріплено в законодавстві як можливість суб'єкта звернутися до держави (державних органів та їх посадових осіб) за захистом порушених прав і забезпеченням справедливості [144, с. 350].

Відповідно до Закону України «Про звернення громадян», скарга або оскарження – це звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями

державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб [124]. Тож оскарження рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень у контексті цього дослідження – це виражена в офіційному зверненні до відповідного адміністративного суду незгода з прийнятими нормативними й індивідуальними актами, а також окремими діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, якими порушено, обмежено права, свободи, законні інтереси фізичної або юридичної особи у сфері підприємництва.

Попри принцип вільного ведення підприємництва, держава глибоко залучена в процес регулювання цієї сфери за допомогою різноманітних механізмів й інструментів. У процесі реалізації останніх між фізичними, юридичними особами й носіями владних повноважень часто виникають суперечності, вирішення яких відбувається в адміністративних судах. Найелементарнішими регуляторними механізмами, під час здійснення яких потенційно можуть виникати публічно-правові спори, є ліцензування, патентування та квотування в господарській діяльності. Згідно зі ст. 14 ГКУ, ліцензування патентування певних видів господарської діяльності та квотування є засобами державного регулювання у сфері господарювання, спрямованими на забезпечення єдиної державної політики в цій сфері та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства й окремих споживачів. У сферах, пов'язаних із торгівлею за грошові кошти (готівку, чеки, з використанням інших форм розрахунків і платіжних карток на території України), обміном готівкових валютних цінностей (зокрема операції з готівковими платіжними засобами в іноземній валюті, платіжними картками), у сфері грального бізнесу й побутових послуг, інших сферах, визначених законом, може здійснюватися патентування підприємницької діяльності суб'єктів господарювання. Торговий патент – це державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання

займатися певними видами підприємницької діяльності впродовж встановленого строку. Спеціальний торговий патент – це державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання на особливий порядок оподаткування відповідно до закону. У необхідних випадках держава застосовує квотування, встановлюючи граничний обсяг (квоти) виробництва чи обігу певних товарів і послуг [37].

Іншим прикладом механізму державного регулювання підприємницької діяльності, за підсумком реалізації якого часто виникають публічно-правові спори, – це контроль і нагляд. За загальними засадами, згідно зі ст. 19 ГКУ, суб'єкти господарювання мають право без обмежень самостійно здійснювати господарську діяльність, що не суперечить законодавству. Водночас держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання в таких сферах: 1) збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності; 2) фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин – за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою та розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни; 3) цін і ціноутворення – з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги; 4) монополізму та конкуренції – з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства; 5) земельних відносин – за використанням та охороною земель; водних відносин і лісового господарства – за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів; 6) виробництва і праці – за безпекою виробництва та праці, додержанням законодавства про працю; пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; дотриманням норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності; 7) споживання – за якістю і

безпечністю продукції та послуг; 8) зовнішньоекономічної діяльності – з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки. Суб'єкт господарювання має право на одержання інформації про результати інспектування та перевірок його діяльності не пізніше як через тридцять днів після їх закінчення, якщо інше не передбачено законом. Дії та рішення державних органів контролю та нагляду, а також їх посадових осіб, які проводили інспектування і перевірку, можуть бути оскаржені суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку [37].

До цього різновиду публічно-правових спорів належать ті, що виникають у контексті відносин підприємців із податковими й митними органами. Одним з ключових завдань останніх, з огляду на положення Податкового кодексу України (ПКУ), є адміністрування податків, зборів, митних платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та інших платежів відповідно до законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, що становлять сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб, що визначають інституційну структуру податкових та митних відносин, організовують ідентифікацію, облік платників податків і платників єдиного внеску й об'єктів оподаткування, забезпечують сервісне обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою податків, зборів, платежів відповідно до порядку, встановленого законом. Рішення, дії та бездіяльність податкових органів у процесі адміністрування можуть бути оскаржені в порядку адміністративного судочинства [115].

Наступний різновид першої групи становлять публічно-правові спори, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів. Саме останні визначають головний масив особливостей цього виду юридичних суперечностей, оскільки, вбираючи в себе базові ознаки звичайних цивільних договорів, є відмінним від них явищем за різними параметрами.

Відповідно до визначення, яке пропонує Н. Р. Нижник, адміністративний договір – це правова форма реалізації органами державної влади й місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами владно-управлінських функцій, що виявляється у волевиявленні двох або більше сторін (суб'єктів адміністративного права, які володіють адміністративною правосуб'єктністю, одна з яких обов'язково наділена владними повноваженнями), та дії яких спрямовані на виникнення, зміну чи припинення адміністративних прав й обов'язків з метою задоволення своїх потреб та інтересів у сфері публічного управління [95, с. 157]. В. К. Колпаков вважає, що адміністративний договір – це система взаємних зобов'язань між названими в акті публічної адміністрації суб'єктами, виконання яких вирішує державне завдання. Головною діючою особою такого договору є держава. Вона визначає предмет договору й учасників договірних відносин. З цього приводу приймають адміністративно-правовий акт. Визначені в такому акті сторони домовляються щодо засобів, які дали б змогу об'єднаними зусиллями виконати завдання, поставлені перед ними державою. Тож в адміністративному договорі інтегровано функції держави й сторін [65, с. 49]. За висновками, сформульованими в дисертації С. С. Скворцова, адміністративний договір – це заснована на правових нормах добровільна угода двох чи більше суб'єктів адміністративного права, один із яких завжди є самостійним суб'єктом державної виконавчої влади, наділений владними повноваженнями у сфері державного управління, за допомогою якого формують акти державного управління, на основі яких встановлюються, змінюються чи припиняються взаємні права й обов'язки учасників договору, визначається їх відповідальність [149, с. 6].

Доволі ґрунтовано особливості адміністративних договорів у своїй дисертації проаналізував К. К. Афанасьєв, який зазначив: «Адміністративний договір – це один з видів договорів, за допомогою якого адміністрація може забезпечувати здійснення управлінських функцій. У

результаті договірному процесу формується загальний інтерес, узгоджене волевиявлення сторін, яке виражається в договорі. Після укладення адміністративного договору ця згода набуває для сторін нормативно обов'язкового характеру. На відміну від договорів приватного права, тут завжди діє принаймні один державно-владний учасник, який реалізує в межах своєї компетенції функції державного управління. Тому в адміністративному договорі виражається державна воля» [6, с. 10].

С. М. Ольховська зауважує, що адміністративні договори вирізняються низкою особливостей, а саме: під час їх укладання обов'язковою є участь органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, що обумовлює наявність інших важливих ознак: правосуб'єктність сторін договору (можливість мати право й використовувати право для укладання та підписання певного договору) може бути спеціальною (правосуб'єктність органів влади) або виключною (правосуб'єктність конкретного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування); особливе правове регулювання договірних умов (вибір нормативного акта, який регулює порядок і зміст укладеного договору, безпосередньо пов'язаний з рівнем органу влади); порядок розглядання можливих спорів (розглядання таких спорів здійснюють виключно адміністративні суди) [103].

На офіційному рівні сутність адміністративних договорів узагальнено в положеннях КАСУ. Згідно з п. 16 ч. 1 ст. 4 Кодексу, це спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права й обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері та укладається на підставі закону: а) для розмежування компетенції чи визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень; б) для делегування публічно-владних управлінських функцій; в) для перерозподілу

або об'єднання бюджетних коштів у випадках, визначених законом; г) замість видання індивідуального акта; д) для врегулювання питань надання адміністративних послуг [61].

У контексті підприємництва адміністративний договір – це угода між суб'єктом підприємницької діяльності, з однієї сторони та носієм владних повноважень – з іншої, якою врегульовують взаємні права, обов'язки й інтереси сторін, а також порядок надання якихось публічних послуг, здійснення офіційних процедур тощо. Такий договір суттєво відрізняється від угоди цивільно-правового характеру, передусім тим, що в межах нього сторони не втрачають своїх індивідуальних особливостей та між ними не породжуються цивільно-правові відносини. Носій владних повноважень укладає договір саме як відповідне публічне відомство з приводу здійснення своєї цільової діяльності, а не як юридична особа. Виконання сторонами передбачених договором прав й обов'язків може зумовити виникнення суперечностей, що вирішують у порядку адміністративного, а не цивільного судочинства.

Яскравим прикладом укладення адміністративних договорів між підприємцями й суб'єктами владних повноважень є надання Національною поліцією України (НПУ) послуг у сфері забезпечення безпеки. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки та порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює на договірних засадах охорону фізичних осіб та

об'єктів права приватної і комунальної власності, а також об'єктів критичної інфраструктури, перелік яких визначено Кабінетом Міністрів України [130]. Технічні й організаційні особливості надання охорони на договірних засадах затверджено наказом МВС України «Про організацію охорони майна фізичних і юридичних осіб органами та підрозділами поліції охорони за допомогою засобів охоронного призначення» від 23 червня 2017 року № 533 [133].

Третій різновид публічно-правових спорів першої групи становлять ті, що виникають у контексті організації та здійснення державно-приватного партнерства. Це особлива модель взаємодії підприємницького сектору й держави, спрямована на забезпечення економічного зростання та суспільного добробуту. Цьому питанню присвячено окремий нормативно-правовий акт – Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 року № 2404-VI. У документі розтлумачено, що державно-приватне партнерство – це співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, що згідно із законодавством здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національними галузевими академіями наук (державними партнерами) і юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому законодавством та іншими законодавчими актами, і відповідає ознакам державно-приватного партнерства. Державно-приватне партнерство застосовують у таких сферах: виробництво, транспортування і постачання тепла й розподіл і постачання природного газу; будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; машинобудування; збір, очищення та

розподілення води; охорона здоров'я; туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт; забезпечення функціонування зрошувальних й осушувальних систем; управління відходами, крім збирання та перевезення; виробництво, розподілення та постачання електричної енергії; надання соціальних послуг, управління соціальною установою, закладом тощо [120].

Реалізація державно-приватного партнерства передбачає аналіз ефективності його здійснення, яке здійснює відповідний центральний, місцевий орган виконавчої влади чи місцевого самоврядування залежно від того, до власності якого суб'єкта (держави чи муніципалітету) входить відповідний об'єкт партнерства. Аналіз проводять на підставі пропозиції про здійснення державно-приватного партнерства шляхом: 1) детального обґрунтування соціально-економічних та екологічних наслідків здійснення державно-приватного партнерства за результатами аналізу: економічних і фінансових показників фінансової моделі реалізації державно-приватного партнерства; соціальних наслідків реалізації державно-приватного партнерства, зокрема поліпшення якості послуг і рівня забезпечення попиту товарами (роботами й послугами); екологічних наслідків реалізації державно-приватного партнерства, з огляду на можливий негативний вплив на стан довкілля; 2) обґрунтування вищої ефективності проєкту із залученням приватного партнера, порівняно з реалізацією проєкту без такого залучення; 3) виявлення видів ризиків здійснення державно-приватного партнерства, їх оцінки та визначення форми управління ризиками; 4) визначення форми здійснення державно-приватного партнерства; 5) визначення соціально-економічних й екологічних перспектив після закінчення дії договору, укладеного в межах державно-приватного партнерства. За результатами аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства складають один з таких висновків про: доцільність прийняття рішення про здійснення державно-приватного

партнерства; недоцільність прийняття рішення про здійснення державно-приватного партнерства [120].

Визначення приватного партнера відбувається на конкурсних засадах, уточнених постановою КМУ «Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства» від 11 квітня 2011 року № 384. Відповідно до положень цього документа, конкурс проводять у такі етапи: оголошення конкурсу; попередній відбір претендентів (прекваліфікація); подання конкурсних пропозицій учасниками; оцінка конкурсних пропозицій і визначення переможця конкурсу; укладення договору державно-приватного партнерства [45].

Конкурс проводить комісія, яку утворює державний партнер протягом строку, передбаченого рішенням про доцільність здійснення державно-приватного партнерства, але не пізніше ніж через шість місяців з дня прийняття такого рішення. Комісія діє на підставі загального положення про конкурсну комісію, затвердженого державним партнером. Кількість членів комісії не може бути меншою ніж сім і більшою ніж 25 осіб, а також має бути непарною [45].

Отже, фактично державно-приватне партнерство – це особливий вид діяльності, який реалізують спільно з державою, його здійснюють для забезпечення попиту останньої в певній сфері, який складно або неможливо задовольнити, не використавши ресурси приватного сектору. Проте ключові рішення щодо запровадження такого співробітництва приймають державні органи й у деяких випадках можуть містити порушення прав і законних інтересів окремих суб'єктів підприємництва, для захисту яких необхідні інструменти адміністративного судочинства.

Аналізуючи другу групу, зосередимо увагу на особливостях спорів адміністратора за випуском облігацій, який діє в інтересах власників, із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів, правових актів індивідуальної дії), дій чи

бездіяльності. Зазначений публічно-правовий спір цілком пов'язаний з положеннями Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV, у якому закріплено, що адміністратор за випуском облігацій (адміністратор) – юридична особа, яка діє від свого імені та в інтересах власників випуску відсоткових чи дисконтних корпоративних облігацій, облігацій внутрішніх місцевих позик, облігацій міжнародних фінансових організацій або іпотечних облігацій відповідно до законодавства, договору про призначення адміністратора, проспекту цінних паперів (рішення про емісію цінних паперів) і рішень зборів власників облігацій [136].

Облігації, згідно з положеннями Закону, – це емісійні цінні папери, тобто цінні папери, що посвідчують однакові права їхніх власників у межах одного випуску цінних паперів стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітента). До їх загального переліку належать: 1) акції; 2) акції корпоративних інвестиційних фондів; 3) корпоративні облігації; 4) облігації місцевих позик; 5) державні облігації України; 6) облігації міжнародних фінансових організацій; 7) депозитні сертифікати банків; 8) іпотечні облігації; 9) сертифікати фондів операцій з нерухомістю (сертифікати ФОН); 10) інвестиційні сертифікати; 11) казначейські зобов'язання України; 12) державні деривативи; 13) опціонні сертифікати; 14) фондові варанти; 15) кредитні ноти; 16) депозитарні розписки [136].

Відповідні емітенти і власники облігацій мають право призначати адміністратора за випуском цінних паперів. Для захисту прав й інтересів власників облігацій, з огляду на особливості, законодавства, адміністратор має право від власного імені й виключно в інтересах власників облігацій вчиняти такі дії: 1) бути стороною в спорах про захист прав й інтересів власників облігацій або третьою особою в інших спорах, вирішення яких може вплинути на права та обов'язки власників облігацій, у порядку адміністративного, цивільного, господарського судочинства, а також у

третейському суді або міжнародному комерційному арбітражі; 2) бути цивільним позивачем у кримінальних провадженнях; 3) бути потерпілим у кримінальних провадженнях; 4) бути стягувачем у виконавчих провадженнях; 5) бути кредитором у провадженнях у справах про банкрутство боржника, який є емітентом облігацій або особою, що надає забезпечення за облігаціями; 6) бути кредитором у процедурі ліквідації банку, який є емітентом облігацій або особою, яка надає забезпечення за облігаціями (далі разом – банк, який має зобов’язання за облігаціями) [136].

Наступний вид публічно-правових спорів – це спори у сфері оборонних закупівель. Закон України «Про оборонні закупівлі» від 17 липня 2020 року № 808-ІХ і постанова КМУ «Питання оборонних закупівель» від 3 березня 2021 року № 363 визначають, що останні – це здійснення державним замовником закупівель товарів, робіт і послуг, призначених для виконання державних програм у сферах національної безпеки й оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони. Основними сторонами закупівель є державні замовники та виконавці. Перші – це визначені Кабінетом Міністрів України центральні органи виконавчої влади, інші державні органи, військові формування, утворені відповідно до законів України. Своєю чергою виконавець державного контракту (договору) з оборонних закупівель – суб’єкт господарювання незалежно від організаційно-правової форми та форми власності або іноземний суб’єкт господарювання (інша іноземна юридична особа) чи об’єднання юридичних осіб, з якими укладено державний контракт (договір) за результатами проведення закупівель [131].

Законом на державних замовників покладено низку обов’язків, якість і виконання яких чи повна бездіяльність у їх реалізації може стати підставою для виникнення публічно-правового спору. Згідно зі ст. 7 Закону, державний замовник здійснює планування оборонних закупівель, на підставі чого: 1) формує пропозиції до зведеного трирічного плану

закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення за закритими закупівлями відповідно до державних програм та надсилає їх до головного органу у сфері планування оборонних закупівель у встановлений зазначеним органом строк; 2) укладає договори про закупівлю та державні контракти (договори), зокрема за імпортом; 3) забезпечує оплату відповідно до умов державних контрактів (договорів), зокрема попередню оплату (авансування); 4) надає виконавцям державних контрактів (договорів) технічну специфікацію; 5) організовує випробування (державні, міжвідомчі, визначальні відомчі й інші випробування державного замовника, а в разі необхідності – сертифікацію) зразків озброєння, військової та спеціальної техніки, приймає їх на озброєння (використання), постачання, допускає до експлуатації; 6) бере участь у випробуваннях макетних, дослідних і серійних зразків (комплексів, систем) озброєння, військової та спеціальної техніки, матеріалів, комплектуючих виробів; 7) здійснює оцінювання наданої учасником відбору інформації щодо вартості життєвого циклу товарів оборонного призначення; 8) проводить оцінювання відповідності та визначає способи гарантування відповідності товарів, робіт і послуг оборонного призначення встановленим вимогам державного замовника тощо [131].

Останнім видом публічно-правових спорів у сфері підприємництва є спори, пов'язані з державним регулюванням, а також наглядом і контролем медіа. Їх визначено законодавством не просто як тип господарської діяльності, а як засіб поширення масової інформації в будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем і постійною назвою як індивідуалізаційною ознакою. Відповідно до Закону України «Про медіа», діяльність у цій сфері ґрунтується на принципах свободи вираження поглядів і переконань, свободи поширення, обміну й отримання інформації, свободи діяльності суб'єктів у сфері медіа, зокрема вільного визначення змісту інформації, свободи господарської діяльності у

сфері медіа, гарантованості права на інформацію, відкритості й доступності інформації, достовірності та повноти інформації, правомірності одержання, використання, поширення, зберігання і захисту інформації, захищеності особи від втручання в її особисте та сімейне життя. Будь-які обмеження зазначених свобод, зокрема під час прийняття державними органами, органами місцевого самоврядування рішень, які забороняють або обмежують розповсюдження будь-якого медіа на території України, рішень про зупинення, анулювання або відмову у видачі ліцензій, про відмову в реєстрації суб'єкта у сфері медіа, можуть бути встановлені та застосовані лише на підставі закону, якщо це є необхідним у демократичному суспільстві, а відповідне обмеження є пропорційним (ненадмірним) щодо поставленої мети. Обмеження зазначених свобод може здійснюватися лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя. Під час упровадження обмежень у сфері медіа державні органи, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи застосовують практику Європейського суду з прав людини як джерело права [125].

Попри особливі гарантії незалежності щодо суб'єктів, які здійснюють підприємницьку діяльність у сфері медіа, поширюють свою дію різноманітні державно-регуляторні інструменти й механізми. Наприклад, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення проводить ліцензування діяльності у сфері медіа. Крім того, цей орган здійснює нагляд і контроль за дотриманням суб'єктами у сфері медіа законодавства та/або умов ліцензій. Також застосовують офіційний моніторинг – комплекс заходів, спрямованих на фіксацію та аналіз інформації, яку поширюють суб'єкти у сфері медіа, що здійснюють на підставі запису, перегляду

(прослуховування) такої інформації. Метою моніторингу є одержання об'єктивних відомостей для оцінювання дотримання суб'єктами у сфері медіа вимог законодавства та/або умов ліцензії [125].

Саме так, на нашу думку, виглядає сукупність різновидів публічно-правових спорів, які виникають між суб'єктами підприємницької діяльності та носіями владних повноважень. Безперечно, така класифікація є одним із можливих підходів до окреслення досліджуваних типів юридичних конфліктів між приватним і публічним секторами. Однак вважаємо саме нашу концепцію пріоритетною та правильною, адже логіка її побудови ґрунтується на положеннях Кодексу адміністративного судочинства України й того переліку справ, на які прямо поширюється судова адміністративна юрисдикція [101].

2.2. Предмет і підстави виникнення публічно-правового спору у сфері підприємництва

Важливим практичним аспектом будь-якого різновиду публічно-правових спорів у сфері підприємництва є предмет і підстави їх виникнення. Перша категорія показує те конкретне, з приводу чого сторони вступають у конфронтацію. Своєю чергою підстави – це детермінанти публічно-правового спору. Обидві категорії знаходяться у взаємодоповнюваному зв'язку й обов'язкові в теоретико-юридичній конструкції досліджуваного явища.

Слово «предмет» у тлумачному словнику української мови визначено як: 1) конкретне матеріальне явище, що сприймається органами чуття як окремий елемент дійсності; 2) певна річ, що використовується для чогось (предмети розкоші); 3) коло знань, що становить окрему дисципліну викладання; 4) те, на чому зосереджується чиясь увага, на що спрямована

чиясь діяльність; 5) логічне поняття, що становить зміст думки, пізнання тощо [163, с. 357]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови предмет – це те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність кого- або чого-небудь [25]. Частково інший перелік визначень пропонує С. С. Бичкова, яка поняття «предмет» потрактувала як: а) будь-яке матеріальне явище, річ (предмети невизначеної форми, предмет домашнього вжитку); б) те, на що спрямована думка, що становить її зміст або на що спрямована яка-небудь дія (предмет суперечки, предмет глузувань, предмет твору); в) окреме коло знань, що утворює особливу шкільну дисципліну (одержати «відмінно» з усіх предметів; профільні предмети у виші) [12, с. 33]. Н. З. Рогатинська акцентує на тому, що предмет – це поняття, яке становить зміст думки, пізнання; те, на що спрямована пізнавальна діяльність. Наприклад, навчальний предмет – це система знань, умінь, навичок [141, с. 15].

Досліджуючи визначення поняття «предмет» у філософських джерелах, І. В. Бабіч доходить висновку, що цей термін позначає певну цілісність, виокремлену зі світу об'єктів у процесі діяльності людей та пізнання. Часто поняття «предмет» ототожнюють з поняттям об'єкта чи речі [8, с. 51]. З приводу тлумачення предмета спору в юридичній літературі є різноманітні концептуальні підходи. Наприклад, автори Науково-практичного коментаря Цивільного процесуального кодексу України від 2010 року В. Е. Теліпко та Ю. Д. Притика вважають, що предмет спору – це те благо (річ, право, інше майно), з приводу якого виник спір [160, с. 105]. Протилежну думку обстоює С. О. Короед, вважаючи, що предметом спору слід визнавати лише права й обов'язки, а не матеріальні правовідносини, оскільки права та обов'язки становлять зміст таких правовідносин. Тому не можна відносити до предмета спору й речі (майно), оскільки юридичний спір наявний саме щодо прав на таке майно (права власності, права користування тощо) [68, с. 41].

Такі фахівці з господарського процесу, як О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька й Т. В. Степанова, предметом спору визнають права (зокрема право власності на майно або право користування ним) і спірне матеріальне правовідношення між сторонами. Припинення провадження у зв'язку з відсутністю предмета спору в господарському судочинстві можливе, зокрема, у таких випадках: припинення існування предмета спору (наприклад, здійснене в установленому порядку скасування оспорюваного акту), якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань; спір урегульований сторонами шляхом перерахування боргу (передачі майна чи усунення перешкод у користуванні ним) після звернення кредитора з позовом за умови подання доказів такого врегулювання [36, с. 57, 223–224].

У межах адміністративного права предмет спору визначає Л. І. Летнянчин як рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних (управлінських) повноважень [78, с. 71]. Р. С. Мельник, посилаючись на роботи угорського вченого Ф. Толді, який аналізував загальноєвропейський досвід контролю адміністративних рішень органів влади та їх судове оскарження, зауважив: «Під час контролю за законністю адміністративних рішень (до яких, звісно, належать і рішення про застосування заходів адміністративного примусу) суд досліджує виключно законність рішення; інші ж справи порушують для того, аби суд урегулював наслідки певної поведінки, тобто предметом спору є правове становище, яке має бути закінчене, змінене або створене судовим рішенням» [88, с. 138].

У галузі трудового права предмет юридичного спору між працівником і роботодавцем аналізують Л. П. Грузінова та В. Г. Короткін. На їхню думку, ним є вимога працівника щодо визнання або поновлення певних трудових прав, які, на думку працівника, повинні йому належати на підставі чинного законодавства чи умов трудового договору. Своєю чергою предметом колективного трудового спору, тобто спору між кадровим

складом підприємства, установи, організації та роботодавцем, можуть бути вимоги працівників стосовно режиму робочого часу й часу відпочинку; оплати праці; охорони праці тощо [40, с. 105–106].

Отже, науковці не сформували загальну відповідь на питання про те, що становить предмет спору, зокрема публічно-правового. Категорію одночасно тлумачать як матеріальну річ, об'єкт дійсності, з приводу якого виникає спір, сукупність суспільно-правових відносин, рішення або дії, а також суб'єктивні права, свободи та законні інтереси. Для обрання та визначення правильності певної позиції слід зосередити увагу на внутрішній сутності юридичних спорів. Це завжди конфлікт про право, у якому одна сторона намагається відстояти свої порушені юридичні можливості, свободи й інтереси. Саме щодо них вчиняють негативний вплив, у зв'язку із чим вони обмежуються, знецінюються, стають недоступними певній особі тощо. З огляду на це, предметом будь-якого юридичного спору є порушувані чи неправомірно обмежені суб'єктивні права, свободи й законні інтереси. Вирішення спору виправляє зазначені негативні аспекти й відновлює правовий режим фізичної або юридичної особи.

Викладене дає підстави стверджувати, що предмет публічно-правового спору у сфері підприємництва – це сукупність порушених, неправомірно обмежених носіями владних повноважень суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, які з метою їх відновлення, захисту й забезпечення звертаються до органів судової адміністративної, а також іншої юрисдикційної діяльності. Зміст предмета публічно-правового спору становлять декілька категорій, на особливостях яких слід зосередити увагу:

- суб'єктивні права. Д. О. Гармаш зауважує: суб'єктивні права – це міра дозволеної (можливої) поведінки учасників відносин, надана їм нормативно-правовими актами. Закріплюючи права, держава встановлює й

певні гарантії їх здійснення, що виявляється у створенні механізму забезпечення дотримання цих прав невизначеним колом учасників суспільних відносин [31, с. 61]. Суб'єктивні права, вважає В. М. Василенко, – це ті юридичні можливості конкретної особи, що безпосередньо впливають із загальних правил поведінки, встановлених законодавством [23, с. 48]. Н. М. Оніщенко тлумачить суб'єктивні права як реальні цінності особи, цілком визначені правоположення щодо користування матеріальними й духовними багатствами, задоволення своїх потреб та інтересів. Будь-які права (зокрема основні загальні) належать усім і кожному, кореспондують з обов'язками відповідних органів, посадових осіб і громадян [107, с. 63]. В. Б. Авер'янов і М. М. Добкін аналізують категорію «суб'єктивне право» в контексті адміністративних правовідносин, визначаючи її як надану й гарантовану державою шляхом закріплення в правових нормах міру можливої (дозволеної) поведінки певної особи. Ознаками наявності в учасників адміністративних правовідносин суб'єктивних прав є: можливість певної поведінки з метою задоволення своїх інтересів; наявність адміністративної правосуб'єктності; можливість реалізації поведінки в адміністративних правовідносинах; обмеженість поведінки адміністративно-правовими нормами, вихід за які є порушенням правових приписів [3, с. 191–192; 46, с. 66–67]. У тій самій площині суб'єктивні права досліджує Н. В. Лебідь, висвітлюючи категорію через систему притаманних їй ознак: а) суб'єктивне право – це можливість певної поведінки; б) можливість, надана особі, яка володіє адміністративною правоздатністю й адміністративною дієздатністю; в) можливість, надана з метою задоволення її інтересів у сфері державного управління та виконання завдань, що стоять перед нею; г) поведінка, яку реалізують у правовідносинах; д) поведінка у певних межах. Порушення цих меж (міри можливої поведінки) є зловживанням правом; д) існують тільки у зв'язку з відповідним юридичним обов'язком з боку іншого суб'єкта правовідносин і

без виконання цього обов'язку не можуть бути реалізовані; е) реалізація прав гарантується державним примусом щодо носія кореспондуючого обов'язку; ж) мають юридичну природу, оскільки надаються адміністративно-правовими нормами і гарантуються державою [75, с. 34–35]. Отже, суб'єктивні права – це нормативно визначені, індивідуальні можливості й міри поведінки фізичних або юридичних осіб, які гарантує та забезпечує держава за допомогою спеціальних механізмів. У контексті нашого дослідження йдеться про права суб'єктів підприємницької діяльності, які пов'язані з їхнім статусом як учасників відносин господарювання. До цієї групи належать не тільки безпосередньо право на підприємництво, а й супутні з виконанням цієї активності юридичні можливості, наприклад: право на державну реєстрацію юридичної особи, отримання дозволів і ліцензій, патентів, отримання інформації, вільне укладення та розірвання адміністративних й інших договорів, захист власних інтересів тощо. В окремих випадках дії суб'єктів владних повноважень можуть порушувати суб'єктивні права представників підприємницької діяльності, що ускладнює або фактично унеможливорює нормальну реалізацію останньої. Прикладом є відмова у видачі ліцензії уповноваженим публічним органом. Наслідком таких дій стає відсутність законних підстав для ведення відповідного типу підприємницької діяльності, який вимагає наявності дозвільних документів;

– суб'єктивні свободи. Свободи, зазначають П. М. Рабінович і Б. В. Щетинін, – це конкретне соціальне становище людини або людей у їх відносинах з державою. Це образ можливої та дозволеної поведінки людини в суспільстві. Як і права людини, свободи – це соціальне благо суспільства, головний показник демократизму суспільства й держави, зокрема правової держави та громадянського суспільства [113, с. 7]. Свободи, вважає О. І. Литвинчук, – це можливості «вільної» (активної чи пасивної) поведінки (діяльності) людини й громадянина в суспільстві та державі,

передбачені конституцією, іншими законами держави. Тобто свобода в юридичному значенні – це і є право особи здійснювати без особливих обмежень будь-які дії, обирати з власної волі тип особистої поведінки в певній сфері суспільних відносин [80, с. 19]. Свободи, вважає Л. М. Давиденко, – це правові можливості (надбання), які необхідні для існування та розвитку особи, вони є невід’ємними, мають бути загальними й рівними для кожного, забезпечуватися і захищатися державою в обсязі міжнародних стандартів [42, с.32]. Отже, свободи – це складові прав, передбачені ними законні можливості діяти у відповідний спосіб і з певною метою. Свободи в підприємницькій діяльності є важливим фактором її прибутковості, фінансової ефективності. Здійснюючи все те, що прямо не заборонено законом, підприємці будують середовище активної бізнес-конкуренції, постійно трансформують свою діяльність під попит суспільства, а також пристосовуються до національних реалій.

У деяких випадках суб’єктивні свободи можуть бути обмежені, що негативно позначається на процесі підприємництва. Для прикладу розглянемо ст. 94 ПКУ, у якій зазначено, що податкові органи з метою забезпечення виконання платником податків його зобов’язань можуть арештувати його майно. Арешт майна застосовують, якщо з’ясовують одну з таких обставин: 1) платник податків порушує правила відчуження майна, що перебуває в податковій заставі; 2) фізична особа, яка має податковий борг, виїжджає за кордон; 3) платник податків відмовляється від проведення документальної або фактичної перевірки за наявності законних підстав для її проведення або від допуску посадових осіб контролюючого органу; 4) відсутні дозволи (ліцензії) на здійснення господарської діяльності, а також у разі відсутності реєстраторів розрахункових операцій та/або програмних реєстраторів розрахункових операцій, зареєстрованих у встановленому законодавством порядку, крім випадків, визначених законодавством; 5) немає реєстрації особи як платника податків у

контролюючому органі, якщо така реєстрація є обов'язковою, або коли платник податків, що отримав податкове повідомлення або має податковий борг, вчиняє дії з переведення майна за межі України, його приховування або передачі іншим особам; 6) платник податків відмовляється від проведення перевірки стану збереження майна, яке знаходиться в податковій заставі; 7) платник податків не допускає податкового керуючого до складення акта опису майна, яке передають у податкову заставу; 8) платник податків (його посадові особи або особи, які здійснюють готівкові розрахунки та/або провадять діяльність, що підлягає ліцензуванню) відмовляється від проведення відповідно до вимог ПКУ інвентаризації основних засобів, товарно-матеріальних цінностей, коштів (зняття залишків товарно-матеріальних цінностей, готівки); 9) нерезидент розпочинає та/або здійснює господарську діяльність через постійне представництво на території України без взяття на податковий облік, що підтверджують актом перевірки [115];

— законні інтереси. С. В. Таранушич вважає, що це ті інтереси особи, які безпосередньо не охоплені змістом встановлених законом прав і свобод, але підлягають захисту зі сторони держави й охороняються законом. Суб'єктивному праву притаманний інтерес, тобто відома вигода, якої досягають шляхом здійснення права [159, с. 106–107]. У дисертації Т. М. Підлубної зауважено, що, на відміну від матеріального суб'єктивного права, законний інтерес – це вигода, забезпечена не нормою матеріального права, а охоронною, насамперед процесуальною, нормою [112, с. 38]. Н. О. Бородовська доходить висновку, що категорія «законний інтерес» дає змогу акумулювати всі інтереси особистості, які з певних причин не відображено в суб'єктивних правах. Законні інтереси – це не права, не свободи: вони не охоплені їх змістом, однак мають характер правового дозволу й закріплюються не лише в конкретних правових нормах, а й у загальних принципах права [19, с. 90]. Позицію з приводу змісту законного

інтересу було сформовано в межах судової діяльності. Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 у справі № 1-10/2004 (справа про охоронюваний законом інтерес): законний інтерес – це прагнення в межах сфери правового регулювання до користування конкретним матеріальним або нематеріальним благом [139, с. 501]. Отже, законний інтерес – це той бажаний, потенційний результат, якого фізична чи юридична особа досягає, реалізуючи надані їй права та свободи. Він може полягати як у матеріальній, так і нематеріальній формах. Для суб'єктів підприємництва законний інтерес полягає в отриманні визначених економічних, соціальних результатів і матеріального прибутку. Це можливо за умови безперешкодного використання наданих Конституцією та законами України прав і свобод, а також сприяння в цьому носіїв владних повноважень. Обмеження останніми своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю юридичних можливостей підприємців виключає досягнення ними інтересів і породжує публічно-правовий спір, який потребує вирішення в порядку адміністративного судочинства [99].

Крім предмета, виникнення публічно-правового спору потребує наявності спеціальних підстав. Етимологічно це слово означає те головне, на чому щось ґрунтується; основоположний фактор існування чогось [26, с. 478]. Аналізуючи визначення категорії у філософії та логіці, А. О. Червяцова дійшла висновку, що в межах першої наукової галузі «підстава» – це необхідна передумова існування яких-небудь явищ, що може також ці явища пояснити; у логіці – вихідне начало, умова або передумова існування (виникнення) якогось явища [169, с. 154]. З приводу широкого семантичного змісту слова «підстава» В. О. Навроцький зауважує: «Воно, зокрема, означає вихідні, головні положення. Діяти на підставі будь-чого – означає опиратися на щось, мати щось за підґрунтя, відштовхуватися від чогось, мати щось як виправдання, достатній привід для діяльності», – зауважує автор [93, с. 168].

Тож підстава – це базовий, ключовий, необхідний для існування чогось або виконання якихось дій фактор, аспект тощо. Розглядаючи зміст і сутність правових спорів, підставами їх виникнення О. М. Нечитайло визначив дії (рішення, бездіяльність) одного суб'єкта, які, на думку іншого, порушують його права, свободи й інтереси [4, с. 75]. Схожу думку обстоює Н. Ю. Сакара, вважаючи підставами будь-якого юридичного спору обставини, що потягли за собою його виникнення, детерміновані діями або бездіяльністю [143, с. 67]. Н. П. Бортник, здійснюючи дослідження в публічно-правовій царині, доводить, що передумовою юридичних спорів у ній є правовий конфлікт – зіткнення інтересів сторін з підстав неправомірних дій, рішень, бездіяльності тощо [20, с. 271]. Визначення вчених видають обґрунтованими та підтверджуються положеннями КАСУ. Згідно зі ст. 19 Кодексу, де перелічено ключові різновиди публічно-правових спорів, що підпадають під юрисдикцію органів адміністративного судочинства, факторами виникнення більшості з них є рішення, виражені в нормативно-правових чи індивідуальних актах, а також дії, бездіяльність суб'єктів владних повноважень [61].

З огляду на ці дефініції та положення КАСУ, підставами виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва є рішення (нормативно-правові акти, індивідуальні акти), дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень, якими порушено права, свободи й законні інтереси суб'єктів підприємницької діяльності. Кожна з підстав має унікальні властивості, а саме:

– рішення суб'єктів владних повноважень. У широкому значенні це волевиявлення носія публічних повноважень, яким він реалізує останні, а також покладені на нього законодавством завдання та функції. Рішення охоплює комплекс різних організаційних, процесуальних та інших дій, що оформлюють у вигляді нормативно-правового чи індивідуального акта. Зміст й особливості нормативно-правових актів висвітлено в сучасному

законодавстві доволі повно, передусім у положеннях Закону України «Про правотворчу діяльність». Зокрема, нормативно-правовий акт – це офіційний документ, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності в установленому Конституцією України та (або) законом порядку в письмовій формі, який містить норму (норми) права та розрахований на неодноразову реалізацію. Ці документи об'єднані в законодавство держави, а право їх прийняття має обмежено коло суб'єктів, наприклад: міністерства; інші органи державної влади й інші суб'єкти публічного права, які згідно із законом здійснюють від імені держави правотворчу діяльність і юрисдикція яких поширюється на територію України; голови місцевих державних адміністрацій та керівники структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій; територіальна громада на місцевому референдумі; органи місцевого самоврядування тощо [135].

Нормативно-правові акти мають доволі широкий спектр адресатів і розраховані на довготривалу дію. Ці документи регулюють комплекси суспільно-правових відносин за певними напрямом чи сферою. Відповідно до ст. 264 КАСУ, нормативно-правові акти можуть бути оскаржені до адміністративного суду протягом усього строку їх чинності. У разі відкриття провадження в адміністративній справі щодо оскарження нормативно-правового акта суд зобов'язує відповідача опублікувати оголошення про це у виданні, у якому цей акт був або мав бути офіційно оприлюднений. Право оскаржити нормативно-правовий акт мають особи, щодо яких його застосовано, а також особи, які є суб'єктом правовідносин, у яких буде застосовано цей акт. Резолютивна частина рішення суду про визнання нормативно-правового акта протиправним і нечинним невідкладно публікує відповідач у виданні, у якому його було офіційно оприлюднено, після набрання рішенням законної сили [61].

Своєю чергою індивідуальні акти суб'єктів владних повноважень мають вузький зміст. За слушним зауваженням М. О. Петришиної, це акти

державних органів, недержавних організацій, посадових осіб, які виражають рішення з конкретної юридичної справи (висновок чи рішення суду, наказ керівника підприємства або установи тощо). Індивідуальні акти – це акти застосування права, тому їх називають також правозастосовними. Вони мають переважно разове застосування, адресуються конкретним особам або організаціям й обов’язкові для виконання лише ними. Нормативно-правові акти необхідно також відрізнити від інтерпретаційних актів, тобто актів роз’яснення (тлумачення) норм права. Від нормативно-правових актів останні відрізняються тим, що не містять нових юридичних норм, а лише роз’яснюють наявні [111, с. 70–71]. Прикладами індивідуальних актів є документи, якими призначено проведення контрольних перевірок, рішення про надання чи анулювання ліцензій, обрання приватного партнера у сфері державно-приватного партнерства тощо. Прийняття нормативно-правового чи видання індивідуального акта не завжди є повноцінним і правильним, з огляду на регулювання тих питань та відносин, яких документ стосується. Неправильність, неточність чи груба їх невідповідність положенням чинного законодавства створюють ситуації обмеження прав, свобод і законних інтересів суб’єктів підприємницької діяльності, що є підставою для виникнення публічно-правового спору;

– дії суб’єктів владних повноважень. Дія – це свідома, активна, результативна поведінка представника публічної влади. Однак, на відміну від нормативно-правових чи індивідуальних актів, вона має здебільшого операційний характер. Дії спрямовуються на виконання конкретних владних обов’язків і завдань, а не комплексне вирішення якихось питань. Водночас дії також можуть суттєво вплинути на права, свободи й інтереси приватних осіб, передусім у сфері підприємництва, у негативному аспекті. Прикладом є роботи з різноманітними державними реєстрами, хибність внесених відомостей до яких паралізує діяльність підприємця та зумовлює необхідність оскарження таких операцій в судах адміністративної

юрисдикції. Аналіз судової практики привертає увагу до рішення Київського окружного адміністративного суду від 25 березня 2025 року за справою № 320/3967/23, у якій суб'єкт підприємницької діяльності оскаржує реєстраційну дію (запис), проведену державним реєстратором Печерської районної в місті Києві державної адміністрації про припинення юридичної особи як такої, що перебуває на стадії ліквідації [138];

– бездіяльність суб'єктів владних повноважень. Це антипод активних, правомірних дій, що полягає в пасивній поведінці. Обов'язок діяти у відповідний спосіб ґрунтується на адміністративно-правовому статусі суб'єкта владних повноважень і його практичних функціях. У цьому випадку підставою для оскарження є фактичне невиконання представником влади певних операцій на користь підприємця, що порушує його права, обмежує свободи й перешкоджає реалізації законних інтересів.

У межах дослідження судової практики слід виокремити рішення Одеського окружного адміністративного суду від 19 травня 2025 року в справі № 420/22777/24 з приводу позову фізичної особи – підприємця про визнання протиправною бездіяльність Головного управління Державної податкової служби (ДПС) в Одеській області щодо невнесення відомостей до реєстру платників єдиного податку про реєстрацію цього суб'єкта підприємництва як платника єдиного податку. Інше рішення тієї самої судової установи прийнято в справі, де фізична особа – підприємець просить визнати бездіяльність ДПС в Одеській області протиправною та зобов'язати Головне управління ДПС в Одеській області зняти її з податкового обліку як фізичну особу – підприємця шляхом виключення відомостей про облік з усіх баз даних інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем, які використовує податковий орган [140].

Саме такими, на нашу думку, є система підстав, а також предмет публічно-правових спорів у сфері підприємництва. Загальним недоліком

обох категорій є відсутність їх тлумачення та закріплення в положеннях КАСУ. Це суттєво ускладнює їх практичну оцінку в разі реального виникнення відповідного спору. Усунення цієї прогалини вбачається в доповненні положень КАСУ нормами, які узагальнювали б предмет і встановлювали б загальний перелік підстав виникнення публічно-правових спорів у всіх сферах, щодо яких поширюється судова адміністративна юрисдикція.

2.3. Сторони публічно-правового спору у сфері підприємництва

Система суб'єктів, які можуть бути сторонами в публічно-правових спорах, зокрема у сфері підприємницької діяльності, багатоманітні. Це окремі представники публічного та приватного сектору, пов'язані з процесами регулювання та реалізації господарювання. Існує лише дві сторони: суб'єкти владних повноважень і суб'єкти підприємницької діяльності. Згідно з положеннями КАСУ, суб'єкти владних повноважень – це органи державної влади, місцевого самоврядування, військового командування, а також решта суб'єктів, що здійснюють публічно-владні управлінські функції або надають адміністративні послуги [61].

Аналізуючи сутність і статус перших, зауважимо, що в законодавчих джерелах немає єдиного визначення поняття «орган державної влади». Зміст цього терміна знаходиться цілком у теоретичній площині. Наприклад, на думку М. О. Перепелиці, органи державної влади – це організаційно і структурно виокремлені частини державного механізму, наділені в установленому законодавством порядку державно-владними повноваженнями, правовими й матеріальними засобами для виконання завдань і функцій, які на них покладені [110, с. 184]. Із цього приводу А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна і Л. Ю. Гордієнко

зауважують, що орган державної влади – це організація, тобто об'єкт, який складається з групи людей, діяльність яких свідомо координують для досягнення спільної мети [90, с. 216].

У дисертації Л. В. Винар обстоює думку, за якою орган державної влади – це носій державної влади, порівняно відокремлена частина єдиної системи органів державної влади, який створюють у визначеному законом порядку, наділений державно-владними повноваженнями для виконання функцій держави, здійснює свою діяльність за допомогою визначених форм організації та методів на певній території [29, с. 55–56]. Натомість О. О. Майданник вважає, що орган державної влади – це окрема організована частина механізму держави, наділена законодавством владними повноваженнями, певною компетенцією та необхідними засобами для здійснення завдань, які стоять перед державою в конкретній сфері державного управління. З огляду на це, орган державної влади виконує певні функції відповідно до місця, яке він займає в державному механізмі, і в межах встановленої законодавством компетенції [83].

На думку авторів науково-практичного коментаря до Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 2012 року, органи державної влади – це органи законодавчої (Верховна Рада України), виконавчої (Кабінет Міністрів України, міністерства й інші центральні органи виконавчої влади, територіальні органи міністерств чи інших центральних органів виконавчої влади, місцеві державні адміністрації) та судової гілок влади (Конституційний Суд України й суди загальної юрисдикції). Поняття органів державної влади охоплює також центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, наприклад: Антимонопольний комітет України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Фонд державного майна України тощо [34, с. 205–206].

З огляду на викладене вище, органи державної влади – це створені у встановленому законодавством порядку державні організації законодавчої,

виконавчої, судової гілок влади, а також органи зі спеціальним статусом, які на підставі наданих їм владних повноважень реалізують суспільно важливі, публічні функції та завдання. Вони створені для захисту прав і свобод людини, формування та виконання державної політики, забезпечення функціонування країни, а також її економічного, військового, соціального й інших секторів.

У нашій країні розгалуженою є система органів державної влади в межах усіх гілок. Водночас стороною публічно-правового спору у сфері підприємництва є ті, рішення та дії яких потенційно можуть порушити права, свободи й законні інтереси суб'єктів підприємницької діяльності. До них належать відомства державного регулювання та контролю. Прикладом є Міністерство юстиції України (Мін'юст), яке відповідно до затвердженого постановою КМУ Положення від 2 липня 2014 року № 228 є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства й державну політику у сферах запобігання неплатоспроможності боржників, нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, фізичних осіб – підприємців і відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави, реєстрації статуту територіальної громади міста Києва, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академій наук, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, з питань утримання військовополонених, у сфері

правової освіти населення; забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи й діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації; забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції [122].

Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755, Мін'юст є ключовим суб'єктом забезпечення державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності. До повноважень органу в цій сфері належать: 1) формування державної політики у сфері державної реєстрації; 2) нормативно-правове, методологічне й інформаційне забезпечення у сфері державної реєстрації; 2-1) організація роботи з підготовки та підвищення кваліфікації державних реєстраторів, крім нотаріусів, які виконують повноваження державної реєстрації відповідно до покладених на них законом обов'язків; 3) координація діяльності у сфері державної реєстрації громадських формувань; 4) контроль за діяльністю у сфері державної реєстрації, зокрема шляхом постійного моніторингу реєстраційних дій в Єдиному державному реєстрі відповідно до цього Закону та прийняття обов'язкових до виконання рішень, передбачених цим Законом; 5) здійснення повноважень держателя Єдиного державного реєстру; 6) визначення технічного адміністратора; 7) забезпечення надання доступу до Єдиного державного реєстру державним реєстраторам, уповноваженим особам суб'єктів державної реєстрації прав, іншим суб'єктам; 8) розгляд скарг на рішення, дії або бездіяльність державних реєстраторів, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції України та прийняття обов'язкових до виконання рішень, передбачених законодавством, тощо [121].

Прикладом контролюючого органу, з яким суб'єкт підприємництва потенційно може вступити в публічно-правовий спір, є Державна митна

служба України (Держмитслужба) і Державна податкова служба України. ДПС, згідно з Положенням, затвердженим постановою КМУ від 6 березня 2019 року № 227, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Основними завданнями ДПС є: реалізація державної податкової політики, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів і державних цільових фондів податків, зборів, платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом й обігом спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовують в електронних сигаретах, пального, державної політики з адміністрування єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), проведення розрахункових операцій, а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону тощо [123].

Своєю чергою Держмитслужба реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи. Основними завданнями Держмитслужби є: 1) забезпечення реалізації державної митної політики, зокрема забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів України, створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, збереження належного балансу між митним контролем і спрощенням законної торгівлі; 2) забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи, запобігання та протидії контрабанді,

боротьби з порушеннями митних правил; 3) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної митної політики на розгляд Міністра фінансів. Держмитслужба відповідно до покладених на неї завдань: а) забезпечує та здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства з питань митної справи та в межах повноважень, визначених законом, законодавства з інших питань, контроль за дотриманням якого покладено на Держмитслужбу, під час переміщення товарів через митний кордон України й після завершення операцій з митного контролю та митного оформлення; б) забезпечує та здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства з питань митної справи на всій території України, зокрема у вільних митних зонах, територіальному морі, пунктах пропуску через державний кордон, прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах, виключній (морській) економічній зоні України та прилеглій зоні України; в) забезпечує та здійснює контроль за дотриманням підприємствами і громадянами установленого законодавством порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України; г) забезпечує та здійснює контроль за застосуванням митних режимів, цільовим використанням товарів, поміщених у відповідний митний режим, тощо [123].

Серед органів зі спеціальним статусом можна виокремити Антимонопольний комітет України (АМКУ). У Законі України «Про Антимонопольний комітет України» від 26 листопада 1993 року № 3659-ХІІ зазначено, що АМКУ є державним органом зі спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції в підприємницькій діяльності та у сфері публічних закупівель. Основним завданням АМКУ є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині: 1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом і пріоритету прав споживачів,

запобігання, виявлення та припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; 2) контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляють (реалізують) суб'єкти природних монополій; 3) сприяння розвитку добросовісної конкуренції; 4) методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції; 5) здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері публічних закупівель; 6) проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції [118].

Наступну групу суб'єктів владних повноважень, що є сторонами публічно-правових спорів у сфері підприємництва, становлять органи місцевого самоврядування. Згідно з Конституцією України, місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України. Місцеве самоврядування здійснює територіальна громада в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна. До відповідної ради входять депутати, яких обирають жителі села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень депутатів кожної ради становить п'ять років. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме й нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля,

природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що знаходяться в управлінні районних та обласних рад. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території. Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняють у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду [67].

Згідно з положеннями Закону України «Про місцеве самоврядування», органи місцевого самоврядування, а саме виконавчі органи сільських, селищних і міських рад, реалізують різноманітні владні повноваження, які безпосередньо стосуються прав, свобод та законних інтересів юридичних і фізичних осіб у сфері підприємництва, наприклад: 1) проводять державну реєстрацію у встановленому порядку юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців, а також реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень; 2) надають документи, що дають право на виконання підготовчих і будівельних робіт, здійснення державного архітектурно-будівельного контролю та прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів; 3) здійснюють в установленому порядку державний контроль за дотриманням законодавства, затвердженої містобудівної документації під час планування та забудови відповідних територій; зупинення у випадках, передбачених законом, будівництва, яке проводять з порушенням містобудівної документації та проєктів окремих об'єктів, а також яке може заподіяти шкоди навколишньому природному середовищу; 4) здійснюють контроль за забезпеченням надійності й безпечності будинків і споруд незалежно від форм власності в районах, що зазнають впливу небезпечних природних і техногенних явищ та процесів; 5) організовують охорону, реставрацію та використання пам'яток історії і культури, архітектури й містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів,

природних заповідників; 6) укладають з юридичними та фізичними особами договори на справляння місцевих зборів, обов'язковість укладення яких установлена законодавством; 7) здійснюють відповідно до закону контроль за дотриманням зобов'язань щодо платежів до місцевого бюджету на підприємствах і в організаціях незалежно від форм власності; 8) здійснюють відповідно до закону контроль за дотриманням цін і тарифів; 9) сприяють здійсненню інвестиційної діяльності на відповідній території тощо [128].

Отже, місцеве самоврядування – це локальна влада громад відповідних територій, які на підставі наданих законом повноважень вирішують питання оподаткування, економічного зростання, безпеки, регулювання підприємництва тощо. Представники бізнесу взаємодіють з виконавчими органами або безпосередньо сільськими, селищними, міськими й обласними радами з різноманітних питань, що є цариною для виникнення публічно-правових спорів. Наприклад, 2021 року між товариством з обмеженою відповідальністю та Дніпровською міською радою виник публічно-правовий спір з приводу демонтажу муніципалітетом рекламних засобів товариства [117].

Останнім різновидом суб'єктів владних повноважень, які можуть бути стороною публічно-правових спорів безпосередньо в галузі підприємництва, є органи військового управління. Попри їх специфічний і доволі обмежений статус, вони окремими діями та рішеннями чинять суттєвий, інколи шкідливий вплив на права, свободи й законні інтереси підприємців.

Органи військового управління законодавець виокремив як самостійну групу публічних відомств, компетенція яких поширюється переважно на сферу оборони держави. Відповідно до Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ, органи військового управління – це Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями,

утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи в Збройних Силах України й інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління в межах їх компетенції військами (силами), з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, а також територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки й мобілізації [132].

Одним з ключових завдань органів військового управління є підготовка держави до оборони, що передбачає: формування та реалізацію воєнної, воєнно-економічної, військово-технічної та військово-промислової політики держави; розвиток військово-промислового комплексу, створення сприятливих умов для мобілізаційного розгортання галузей національної економіки з метою виробництва озброєння, військової техніки й майна в необхідних обсягах; забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, і правоохоронних органів підготовленими кадрами, озброєнням, військовою та іншою технікою, продовольством, речовим майном, іншими матеріальними та фінансовими ресурсами тощо. Це проводять для здійснення, у випадку необхідності, ефективної відсічі збройної агресії щодо нашої держави. Відповідно до ст. 4 Закону, у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній Раді України на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни. Органи

державної влади й органи військового управління, не чекаючи оголошення стану війни, вживають заходів для відсічі агресії. На підставі відповідного рішення Президента України Збройні Сили України разом з іншими військовими формуваннями розпочинають воєнні дії, зокрема проведення спеціальних операцій (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) у кіберпросторі [132].

Вплив на приватну сферу держави органи військового управління мають під час надзвичайного стану, який передбачає активізацію їх роботи для оборони держави, територіальної цілісності та конституційного ладу. Наприклад, це є основним рушійним фактором мобілізації – комплексу заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ й організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано (Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII). Під час проведення мобілізації можливе установлення військово-транспортного обов'язку з метою задоволення потреб сил оборони транспортними засобами (зокрема водними) і технікою, який поширюється на центральні й місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, зокрема на залізниці, порти, пристані, аеропорти, нафтобази, автозаправні станції дорожнього господарства та інші підприємства, установи й організації, які забезпечують експлуатацію транспортних засобів, а також на громадян – власників транспортних засобів. Залучення транспортних засобів під час мобілізації здійснюють територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, Центральне управління або регіональні органи Служби безпеки України,

відповідні підрозділи розвідувальних органів України на підставі рішень місцевих державних адміністрацій, що оформлюють відповідними розпорядженнями [129].

Перелічені приклади суб'єктів владних повноважень, на наш погляд, формують основні групи публічних відомств, які мають потенційну можливість бути стороною в публічно-правових спорах, що виникають у галузі підприємництва, адже саме вони своїми діями впливають на права та свободи учасників відносин господарювання, контролюють їх роботу, реалізують засоби, заходи й інструменти державного регулювання, а також користуються ресурсами підприємців.

Водночас спір передбачає обов'язкову наявність другої сторони – суб'єкта підприємництва. Норми ГКУ не містять визначення таких осіб. Водночас Кодекс окреслює правовий статус ширшої категорії – суб'єктів господарювання, а це реалізатори господарської діяльності прибуткового, комерційного змісту, тобто підприємництва.

Стаття 55 ГКУ визначає: суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав й обов'язків), мають відокремлене майно та несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні й інші підприємства, створені відповідно до цього ГКУ, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці й особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Суб'єкти господарювання залежно від кількості працівників і доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва,

зокрема мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва. Суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юридична особа чи фізична особа – підприємець у порядку, визначеному законом. Відкриття суб'єктом господарювання філій (відділень), представництв без створення юридичної особи не потребує їх державної реєстрації [37].

Отже, друга сторона публічно-правових спорів у сфері підприємництва – це такі, що відповідають встановленим законодавством критеріям, суб'єкти господарювання, які пройшли державну реєстрацію, а їхня діяльність підпадає під ознаки підприємництва відповідного типу. Як і суб'єкти владних повноважень, представники другої сторони різняться за своїм правовим статусом. Однією з найчисельніших груп підприємців слід вважати громадян, що реалізують свої права й інтереси самостійно, вступаючи в господарські та інші відносини як фізичні особи, або за рахунок створення підприємств.

Відповідно до ст. 128 ГКУ, громадянин є суб'єктом господарювання в разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи. Громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення. Він може здійснювати підприємницьку діяльність: безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, яке він створює; із залученням або без залучення найманої праці; самостійно або спільно з іншими особами. Громадянин здійснює управління заснованим ним приватним підприємством безпосередньо або через керівника, якого наймають за контрактом. У разі здійснення підприємницької діяльності спільно з іншими громадянами або юридичними особами фізична особа має права й обов'язки відповідно засновника та/або учасника господарського товариства, члена кооперативу тощо, або права й обов'язки, визначені укладеним за його участю договором про спільну діяльність без створення юридичної особи.

Громадянин-підприємець зобов'язаний: у передбачених законом випадках і порядку одержати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності; повідомляти органи державної реєстрації про зміну його адреси, зазначеної в реєстраційних документах, предмета діяльності, інших суттєвих умов своєї підприємницької діяльності, що підлягають відображенню в реєстраційних документах; додержуватися прав і законних інтересів споживачів, забезпечувати належну якість товарів (робіт, послуг), яке він виготовляє, додержуватися правил обов'язкової сертифікації продукції, встановлених законодавством; не допускати недобросовісної конкуренції, інших порушень антимонопольно-конкурентного законодавства; вести облік результатів своєї підприємницької діяльності відповідно до вимог законодавства; своєчасно надавати податковим органам декларацію про майнове становище й доходи (податкову декларацію), інші необхідні відомості для нарахування податків та інших обов'язкових платежів; сплачувати податки й інші обов'язкові платежі в порядку та розмірах, встановлених законом [37].

Іншими суб'єктами підприємництва є комплексні господарські товариства (господарські організації), які створюють громадяни або засновані ними підприємства. Тобто це групові суб'єкти, до переліку яких належать акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства. Господарське товариство може відкривати рахунки в банках, а також укладати договори й інші угоди лише після його державної реєстрації. Угоди, укладені засновниками товариства до дня його реєстрації, визнають такими, що укладені з товариством, тільки за умови їх подальшого схвалення товариством у порядку, визначеному законом й установчими документами. Управління діяльністю господарського товариства здійснюють його органи та посадові особи, склад і порядок

обрання (призначення) яких визначають залежно від виду товариства, а у визначених законом випадках – учасники товариства [37].

Отже, результати здійсненого дослідження дають підстави для висновку, що сторони публічно-правових спорів у сфері підприємництва охоплюють: 1) суб'єктів владних повноважень, до переліку яких входять органи державної влади, місцевого самоврядування та органи військового управління, які забезпечують державне регулювання, контроль, визначення напрямів політичного курсу країни у сфері підприємництва, проводять його оподаткування, а також приймають інші рішення, здійснюють дії, які мають вплив, інколи вкрай негативний, на права, свободи й законні інтереси суб'єктів підприємництва; 2) суб'єктів підприємницької діяльності – фізичні особи – підприємці, підприємства та господарські товариства, як юридичні особи – реалізатори підприємницької діяльності, здійснюваної з метою отримання прибутку й інших соціальних, економічних результатів. Зазначені сторони взаємодіють між собою з різних питань і проблем, виконуючи надані їм права, а також обов'язки. В окремих випадках у їх відносинах виникають спірні питання, вирішення яких можливо лише за використанням юрисдикційних інструментів [102].

Висновки до розділу 2

Публічно-правові спори у сфері підприємницької діяльності диференційовано на два види:

1) спори загального характеру з невизначеним колом учасників – публічно-правові спори, що можуть виникати в більшості сфер підприємницької діяльності за участю значної кількості суб'єктів як державного, так і приватного секторів. У межах цієї групи можна виокремити: а) спори щодо оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів

владних повноважень фізичними чи юридичними особами; б) спори з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів; в) спори із суб'єктами владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності державно-приватного партнерства, проведення чи визначення результатів конкурсу зі встановлення приватного партнера, концесійного конкурсу;

2) специфічні спори – публічно-правові спори між чітко визначеними законодавством сторонами з конкретних питань їхньої діяльності чи реалізації визначеного кола прав та обов'язків. У межах цієї групи можна виокремити: а) спори між адміністраторами, відповідальними за випуск облігацій, які діють в інтересах власників облігацій, та суб'єктами владних повноважень щодо оскарження їхніх рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності; б) спори фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника в правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі»; в) спори у сфері державного регулювання, нагляду й контролю медіа.

Оскарження рішень (нормативно-правових чи індивідуальних актів), дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень у контексті досліджуваної проблематики визначено як офіційно виражену у зверненні до адміністративного суду незгоду з прийнятими нормативними й індивідуальними актами, а також окремими діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, які призвели до порушення або обмеження прав, свобод і законних інтересів фізичних чи юридичних осіб у сфері підприємництва.

Обґрунтовано, що з урахуванням специфіки підприємництва, адміністративний договір у цій сфері слід визначати як угоду між суб'єктом підприємницької діяльності та носієм владних повноважень, предметом якої є врегулювання їхніх взаємних прав, обов'язків та інтересів, а також

визначення порядку надання публічних послуг чи здійснення офіційних адміністративних процедур. Від цивільно-правових договорів такий договір відрізняється насамперед тим, що його сторони зберігають індивідуальні особливості, а їхні відносини не трансформуються у цивільно-правові. Носій владних повноважень вступає у такі договірні відносини саме як публічне відомство, яке реалізує визначені законом владні повноваження, а не як юридична особа. Виконання сторонами договірних зобов'язань може зумовити виникнення суперечностей, що підлягають вирішенню виключно в межах адміністративного, а не цивільного судочинства.

Встановлено, що державно-приватне партнерство – це форма взаємодії приватного сектору та держави, спрямована на задоволення попиту останньої в певній сфері, який складно або неможливо забезпечити без залучення ресурсів приватного сектору. Водночас ключові рішення щодо реалізації такого співробітництва ухвалюються державними органами й в окремих випадках можуть призводити до порушення прав і законних інтересів окремих суб'єктів підприємництва, захист яких потребує ефективного застосування інструментів адміністративного судочинства.

Предмет публічно-правового спору у сфері підприємництва визначено як сукупність суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, які були порушені або неправомірно обмежені носіями владних повноважень, і для відновлення, захисту й забезпечення яких такі суб'єкти звертаються до органів судової адміністративної або іншої юрисдикційної діяльності. До змісту предмета публічно-правового спору у сфері підприємництва віднесено: суб'єктивні права; суб'єктивні свободи; законні інтереси.

З огляду на специфіку предмета дослідження, визначено зміст таких понять:

1) суб'єктивні права – це нормативно закріплені індивідуальні можливості та способи поведінки фізичних і юридичних осіб, що

гарантуються та охороняються державою через спеціальні механізми. Права суб'єктів підприємницької діяльності пов'язані з їхнім статусом як учасників відносин господарювання. До них належить не лише безпосереднє право на підприємницьку діяльність, а й похідні юридичні можливості, наприклад: право на державну реєстрацію юридичної особи, отримання дозволів і ліцензій, патентів, доступ до інформації, вільне укладення та розірвання адміністративних й інших договорів, захист власних інтересів тощо.

2) свободи – це складові прав, що виражають передбачені ними законні можливості вчиняти дії з певною метою. У підприємницькій сфері вони виступають важливим чинником її прибутковості та фінансової ефективності. Здійснюючи все те, що прямо не заборонено законом, підприємці сприяють формуванню середовища активної бізнес-конкуренції, постійно адаптують свою діяльність до суспільного попиту та національних реалій.

3) законний інтерес – це бажаний, потенційний результат (як у матеріальній, так і нематеріальній формі), якого фізична чи юридична особа прагне досягти, реалізуючи надані їй права та свободи. Для підприємців це насамперед отримання визначених економічних, соціальних результатів і матеріального прибутку, що забезпечується безперешкодним використанням наданих Конституцією та законами України прав і свобод, а також сприянням у цьому носіїв владних повноважень. Водночас обмеження таких можливостей рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень унеможливорює досягнення очікуваних результатів та зумовлює виникнення публічно-правового спору, який має вирішуватись у порядку адміністративного судочинства.

Встановлено, що підставами виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва є рішення (нормативно-правові або індивідуальні

акти), дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень, якими порушено права, свободи та законні інтереси суб'єктів підприємницької діяльності.

Доведено, що бездіяльність суб'єктів владних повноважень за своїм змістом виступає протилежністю активним і правомірним діям, і виражається у пасивній формі поведінки. Обов'язок діяти відповідно випливає з адміністративно-правового статусу суб'єкта владних повноважень та покладених на нього функцій. У таких випадках підставою для оскарження є фактичне невиконання представником влади необхідних дій на користь підприємця, що призводить до порушення його прав, обмеження свобод та унеможливлення реалізації законних інтересів.

Органи державної влади визначено як створені у встановленому законодавством порядку державні організації законодавчої, виконавчої, судової гілок влади, а також органи зі спеціальним статусом, які на підставі наданих їм владних повноважень реалізують суспільно значущі публічні функції та завдання. Вони створені для захисту прав і свобод людини, формування та реалізації державної політики, а також забезпечення діяльності держави в економічній, військовій, соціальній та інших сферах.

Суб'єктів підприємницької діяльності як сторону публічно-правового спору запропоновано визначати як суб'єктів господарювання, які відповідають установленим законодавством критеріям, пройшли державну реєстрацію й здійснюють діяльність, що має ознаки підприємництва. Як і суб'єктів владних повноважень, цих суб'єктів також можна диференціювати на самостійні групи залежно від специфіки їх статусу, серед яких найчисельнішу групу становлять громадяни, які реалізують свої права та інтереси самостійно, вступаючи в господарські та інші відносини як фізичні особи, або через створені ними підприємства.

Сторонами публічно-правових спорів у сфері підприємництва визначено: 1) суб'єктів владних повноважень, до переліку яких віднесено органи державної влади, органи місцевого самоврядування та органи

військового управління, які реалізують функції державного регулювання та контролю, визначають напрями формування державної політики у сфері підприємництва, ухвалюють нормативно-правові акти, вчиняють інші владні дії та приймають рішення, які можуть істотно, зокрема й негативно, впливати на права, свободи та законні інтереси суб'єктів підприємництва;

2) суб'єктів підприємницької діяльності, до переліку яких віднесено фізичних осіб-підприємців, підприємства та господарські товариства як юридичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність з метою отримання прибутку та інших соціальних, економічних результатів. Зазначені суб'єкти взаємодіють між собою з різних питань, реалізуючи в такий спосіб надані їм права та обов'язки. У разі виникнення між ними спорів – їх вирішення здійснюється із використанням юрисдикційних інструментів.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

3.1. Зарубіжний досвід вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва та шляхи його імплементації в законодавство України

Здійснений у попередніх підрозділах роботи аналіз дає змогу констатувати, що проблематика вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва є актуальною, а отже, потребує комплексних теоретичних досліджень, зокрема присвячених вивченню позитивного зарубіжного досвіду в цій сфері суспільного життя. Європейські стандарти адміністративного судочинства загалом відповідають міжнародним загальновизнаним цінностям прав, свобод та інтересів людини і громадянина, які закріплені в таких міжнародних нормативно-правових актах, як Загальна декларація з прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, а також інших значущих для світової спільноти актах [174]. Суттєвий аспект судової реформи в Україні полягає в упровадженні міжнародних стандартів адміністративного судочинства в національну систему. Це охоплює забезпечення незалежності суддів, відкритості й публічності судових процесів, а також гарантування прав громадян на доступ до справедливого суду. Ці принципи стали необхідними для розвитку правової держави та забезпечення прав і свобод громадян. Крім цього, реформа адміністративного судочинства в Україні вирізняється підвищенням

ефективності й швидкості розгляду справ, що сприяє забезпеченню справедливості та зменшенню завантаженості судів. Це може сприяти розвитку бізнесу й інвестиційного клімату в країні. Реформа адміністративного судочинства в Україні є важливим і невід'ємним компонентом зміцнення правової системи, розвитку демократії та підвищення рівня довіри громадян до судових органів. Вона також відкриває шлях для покращення бізнес-середовища та сприяє утвердженню в Україні європейських стандартів та цінностей [15].

Цифрова економіка породжує нові правові питання, зокрема щодо захисту персональних даних, електронної комерції, криптовалют. Юристи повинні постійно адаптувати свої знання та практику, щоб відповідати новим викликам. Глобалізація торгівлі також ускладнює правовий ландшафт. Підприємства часто працюють у кількох юрисдикціях, що потребує глибокого розуміння міжнародного комерційного права. Транскордонні злиття та поглинання, міжнародні спільні підприємства й судові процеси в кількох юрисдикціях стали звичайним явищем, що вимагає глибоких юридичних знань. Ще одним важливим викликом є необхідність збалансувати регулювання та свободу підприємництва. Законодавці та суди повинні долати розрив між захистом суспільних інтересів і сприянням інноваціям й економічній конкурентоспроможності [180].

З огляду на євроінтеграційний курс України, передусім зосередимо увагу на досвіді провідних країн Європи, зокрема Федеративної Республіки Німеччини. Перший німецький адміністративний суд було створено у Великому герцогстві Баден 1863 року. Пруський Вищий адміністративний суд було створено 1875 року. Адміністративна юрисдикція також була запроваджена у Великому герцогстві Гессен 1875 року, у Вюртемберзі – 1876 року, у Баварії – 1879 року. Інші окремі землі Німецької імперії 1871 року створили свої вищі адміністративні суди або адміністративні суди згодом. Після анексії королівства Ганновер Королівством Пруссія прусську

провінцію Ганновер було включено до пруської системи державного управління 1885 року, яка охоплювала установи адміністративно-правового захисту. Для герцогства Брауншвейг його Державні збори в лютому 1895 року прийняли Закон про адміністративну юстицію, який набув чинності 1 квітня 1896 року й став основою для одночасного створення Брауншвейзького адміністративного суду. Вищий адміністративний суд Ольденбурга був заснований Законом про адміністративну юрисдикцію Великого герцогства Ольденбург, що набув чинності 1 грудня 1906 року. Однак розмежування адміністрації та адміністративної юрисдикції спершу було недостатнім. Не було нижчого суду – сучасних адміністративних судів. Перший суд був пов'язаний з органами влади й укомплектований ними. Адміністративного суду з юрисдикцією на території імперії також не було [186].

Адміністративна юрисдикція має три рівні юрисдикції: адміністративні суди, вищі адміністративні суди або адміністративні апеляційні суди та Федеральний адміністративний суд. Адміністративний суд переважно є судом першої інстанції. Тому позови подають передусім туди, а не до Вищого адміністративного суду чи Федерального адміністративного суду. Колегії адміністративних судів називають палатами. За винятком простих справ, які розглядає один суддя, рішення виносить колегія з п'яти суддів: трьох професійних суддів і двох народних засідателів. Для рішень, прийнятих поза усним провадженням (передусім у провадженнях щодо тимчасового захисту), участь народних засідателів не допускається. Наразі в усій країні є понад 50 адміністративних судів, кожен з яких має різну кількість палат. У Нижній Саксонії загалом є сім адміністративних судів: у Брауншвейгу, Геттінгені, Ганновері, Люнебургу, Ольденбургу, Оснабрюку й Штаде. Кожен суд має обмежену територіальну юрисдикцію, яка поширюється на кілька округів [186].

Адміністративні суди вирішують публічно-правові спори неконституційного характеру (ст. 40 (1) Кодексу адміністративного судочинства (VwGO), якщо вони не віднесені законом до іншої юрисдикції, наприклад, соціальної чи фінансової. Публічно-правові спори – це насамперед спори між громадянами, з одного боку, й адміністративними органами, з іншого. Завдання адміністративних судів полягає в забезпеченні правового захисту від заходів, ужитих державною адміністрацією. Стаття 19 (4) Основного Закону передбачає: «Якщо чийсь права порушуються державною владою, вона має право звернутися до суду». Якщо громадянин вважає, що його права були порушені незаконним адміністративним втручанням, або якщо він вважає, що має претензію до адміністрації, яку адміністрація відхилила, він може подати позов до адміністративного суду – у деяких випадках лише після того, як його апеляція на рішення була невдалою. Суд має право після ретельного розгляду справи скасувати адміністративне рішення, якщо воно порушує права громадянина, або вимагати від органу влади видати запитуваний захід чи дозвіл, якщо громадянину було неправомірно відмовлено [186].

У контексті публічно-правових спорів між підприємцями перед адміністративними органами та судами є кілька форм вирішення конфліктів, які демонструють тонкі, але суттєві відмінності у своїх конкретних процедурах та інституційному впровадженні. По-перше, слід розрізняти, чи можна вирішити конфлікт шляхом неформальних переговорів, наприклад, шляхом обговорення з органом влади або пропозицій посередництва, чи залучають треті сторони. У формальних адміністративно-правових провадженнях використовують медіацію, примирення або арбітраж, у яких нейтральна третя сторона надає підтримку, не маючи повноважень приймати рішення. На цьому етапі сторони принципово вільні спільно шукати рішення, яке не завершується міфологічним рішенням суду, а ґрунтується на консенсусі.

Якщо таке позасудове врегулювання не вдається, вступають у дію формальні процедури. Конкурентні дії відіграють надзвичайно важливу роль у бізнес-контексті: якщо приватна компанія або особа потрапила в не вигідне становище в конкуренції з муніципальними компаніями або в публічно-правових процесах відбору, можна розпочати провадження щодо заперечення та подальший судовий позов. Передумовою є те, що заперечення було попередньо подано до компетентного органу, і це не призвело до жодного відшкодування. Позов має бути подано вчасно, у письмовій формі та з обґрунтуванням, наприклад, у випадку призначень до державних органів, укладання контрактів або рішень про фінансування. Потім суд наказує про виклик зацікавлених сторін, вимагає розкриття всіх відповідних документів та оцінює структуру процесу відбору. Він перевіряє, чи є якісь формальні або процесуальні помилки та чи був би позивач обраний, якби процес було проведено законно. Якщо суд встановить, що була незаконна дискримінація, він анулює провадження та може призначити повторний розгляд або навіть присудити відшкодування збитків, унаслідок чого результат позову негайно стає остаточним [179].

Допустимість і юрисдикція таких проваджень ґрунтуються на правовій природі відповідної норми. Якщо позов ґрунтується на положенні публічного права, такому як ст. 33 (2) Основного Закону (GG) у процедурах призначення на державну службу, спір є спором публічного права, і правове звернення веде до адміністративних судів (розділ 40 Адміністративного судочинства (VwGO)), а не до судів з трудових спорів, навіть якщо провадження формально є трудово-правовим. Ця класифікація передбачена незалежно від того, чи було оголошено про вакансію в цивільно-правовому чи суверенному контексті; єдиним релевантним фактором є правова норма, яка вирішує спір, і його класифікація згідно з публічним правом.

Особливості німецької моделі полягають у такому: *по-перше*, широкі повноваження судів у перевірці не лише формальної законності дій

адміністрації, а й їх змістової обґрунтованості. Підприємці можуть оскаржувати як уже прийняті адміністративні акти, так і бездіяльність органів публічної влади, якщо останні зволікають із прийняттям рішення, яке необхідне для реалізації економічної діяльності; *по-друге*, важливим елементом досліджуваної системи є обов'язкове дотримання принципу досудового розгляду у визначених законом випадках. У деяких галузях публічного регулювання (наприклад, у сфері будівництва чи охорони довкілля) перед зверненням до суду заявник повинен спершу пройти процедуру адміністративного оскарження, яка передбачає перегляд рішення вищим за ієрархією органом виконавчої влади. Такий механізм сприяє зменшенню навантаження на судову систему й може забезпечити оперативніше врегулювання конфлікту; *по-третє*, важливу роль у німецькій системі публічно-правового регулювання відіграє також інститут адміністративної дискреції. Органи державної влади мають право в межах закону самостійно визначати доцільність прийняття певного рішення, проте їхня дискреція не є абсолютною – вона підлягає судовому контролю щодо зловживання владою, пропорційності та дотримання рівності суб'єктів господарювання.

У Французькій Республіці Адміністративний суд розглядає спори між фізичними особами й адміністраціями, такими як держава, місцеві органи влади, державні установи або приватні організації, що відповідають за виконання громадських завдань. Він судить у першій інстанції, а це означає, що він є першим судом, до якого звертається справа. Кожен суд має юрисдикцію в середньому над трьома або чотирма департаментами. Громадяни, їх об'єднання або підприємства можуть звернутися до адміністративного суду з такими питаннями: вимагати повного або часткового скасування адміністративного чи фінансового рішення, наприклад, рішення про відмову у видачі дозволу на будівництво; притягнути до відповідальності державну адміністрацію, наприклад,

лікарняний заклад, який припустився помилки, завдав шкоди пацієнту, оскаржувати регулярність муніципальних, кантональних, регіональних чи європейських виборів [181].

Коли методи мирного вирішення спору не працюють або є непридатними, сторони можуть звернутися до суду, щоб їхній спір урегулював суддя. Судова процедура відбувається в кілька етапів. Для порушення судового провадження необхідно передати справу до компетентного суду, переважно до комерційного суду (ст. L721-3 Французького комерційного кодексу) або, в певних випадках, до суду першої інстанції (ст. L213-1 цього Кодексу). Справу спрямовують до компетентного суду шляхом подання повістки, складеної адвокатом позивача та врученої протилежній стороні судовим приставом. У повістці зазначають факти, підстави й вимоги позивача, а також документи, на яких він обґрунтовує свою вимогу [182].

Після того, як суд розпочав розгляд справи, суддя розглядає документи й аргументи, надані сторонами. Сторони зобов'язані дотримуватися принципу змагальності, що означає, що вони повинні надавати одна одній усі документи та зауваження, які вони бажають подати судді. Розслідування також може передбачати конкретні слідчі дії, такі як заслуховування свідків, призначення експерта або проведення дізнання. Після слухання суддя виносить своє рішення, яке називають вироком, протягом періоду, який становить переважно від кількох тижнів до кількох місяців. Рішення має бути обґрунтованим, тобто в ньому мають бути викладені причини, які спонукали суддю вирішити спір обраним шляхом. Рішення повідомляє сторонам канцелярія суду. Сторони, не задоволені рішенням, можуть звернутися до засобів правового захисту, таких як апеляція до Апеляційного суду або касаційна апеляція до Касаційного суду. Ці засоби правового захисту дозволяють їм оскаржити винесене рішення або шляхом вимагання повторного розгляду фактів й аргументів (апеляція),

або посилаючись на процесуальний недолік чи порушення закону (касаційна апеляція) [182].

Судові процеси у сфері публічного комерційного права стосуються переважно спорів, пов'язаних із державними контрактами, такими як державні закупівлі або концесії на державні послуги, а також спорів, що стосуються адміністративних дозволів, таких як ліцензії, погодження або дозволи, необхідні для здійснення господарської діяльності. Воно також може стосуватися односторонніх адміністративних рішень, які впливають на діяльність компанії, таких як адміністративна санкція, офіційне повідомлення або відкликання дозволу. Процедура в адміністративному суді здебільшого є письмовою та інквізиційною, що означає, що суддя має широкі повноваження для розслідування справи і встановлення істини, що виходять за межі аргументів, суворо висунутих сторонами. Однак ця процедура залишається змагальною, гарантуючи кожній стороні право бути поінформованою про протилежні аргументи й відповідати на них. Матеріальні норми походять з публічного, а не цивільного права, що, зокрема, передбачає застосування конкретних принципів, таких як безперервність державної служби, змінність і рівність користувачів перед державною службою. Навіть до звернення до судді можуть бути обов'язковими попередні адміністративні апеляції. У деяких особливо чутливих або регульованих сферах компанія повинна спершу оскаржити адміністративне рішення шляхом неформальної або ієрархічної апеляції. Ця передумова може бути умовою допустимості спірної апеляції.

У Республіці Польща адміністративне провадження регулює Адміністративно-процесуальний кодекс. Зі змінами, внесеними в червні 2017 року, він містить рекомендації щодо провадження в органах державного управління. Ці положення становлять формальну частину адміністративного права, натомість матеріальну частину регулюють окремі закони. Адміністративне провадження поділяють на: загальне

адміністративне провадження, виключення, майнові спори, спрощену процедуру видачі сертифікатів, провадження щодо скарг і клопотань [184].

Особливість адміністративного судочинства в Польщі полягає в тому, що воно ґрунтується на принципі законності дій публічної влади. Типовими прикладами спорів між підприємцями та державою є оскарження рішень про нарахування податків, відмову у видачі дозволів на будівництво, накладання адміністративних штрафів, скасування ліцензій, регуляторні дії з боку енергетичних чи екологічних органів. Наприклад, у справі I SA/Po 475/23, яку розглядали в жовтні 2023 року, транснаціональна ІТ-компанія оскаржувала рішення податкового органу, який намагався перекваліфікувати звичайні господарські операції на контрольовані транзакції для донарахування податків. Суд першої інстанції став на бік компанії, визнавши, що орган порушив принцип пропорційності та перевищив межі дискреційних повноважень. В іншій справі (II FSK 1427/21) компанія S. оскаржувала відмову регулятора надати обов'язкове податкове роз'яснення (*binding ruling*), і Верховний адміністративний суд підтвердив, що така відмова була протиправною, адже регулятор не мав достатніх підстав вважати податкову конструкцію штучною.

Провінційні адміністративні суди відіграють ключову роль у польській системі правосуддя. Їхнє головне призначення – розглядати справи, що стосуються функціонування державного управління. Їхня робота забезпечує прозорість і справедливість у діяльності державних установ. У Польщі функціонує 16 провінційних адміністративних судів, що є першим рівнем системи адміністративного правосуддя. Ці установи розглядають різноманітні адміністративні справи, за винятком тих, що належать до компетенції Верховного адміністративного суду. Кожен суд розташований у столиці воєводства, що полегшує доступ до правосуддя для мешканців [189].

Провінційні адміністративні суди відіграють життєво важливу роль у контролі за діяльністю державної адміністрації. Громадяни мають можливість подавати скарги на адміністративні рішення та вимагати захисту своїх прав у зверненнях до адміністративних органів. Прикладами діяльності Провінційного адміністративного суду є такі: 1) Воєводський адміністративний суд у Варшаві розглядає справи з Мазовецького воєводства; 2) Регіональний адміністративний суд у Гданську займається справами Поморського воєводства; 3) Регіональний адміністративний суд у Кракові розглядає справи з Малопольського воєводства. Кожен суд адаптує свою діяльність до конкретних потреб місцевих громад, що суттєво впливає на ефективність вирішення адміністративних справ. Це дає змогу провінційним адміністративним судам не лише забезпечувати правосуддя, а й сприяти формуванню адміністративної практики в Польщі [189].

Провінційні адміністративні суди вирізняються ієрархічною структурою, що значно спрощує управління. Голова кожного суду обіймає керівну посаду, не лише керуючи поточними справами, а й представляючи установу назовні. До складу таких судів також входять віцеголови, судді й оцінні радники, які співпрацюють у прийнятті рішень і вирішенні справ. Одним із найважливіших елементів функціонування Провінційного адміністративного суду є загальні збори суддів, до складу яких входять усі судді відповідного суду. Засідання цих зборів, які проводять принаймні раз на рік під головуванням голови, спрямовані на: обговорення питань, пов'язаних із діяльністю суду; відбір кандидатів у судді; забезпечення ефективної організації роботи. Крім того, суд має колегію, яка відповідає за розподіл обов'язків і призначення справ окремим суддям. Голова суду, призначений Головою Верховного адміністративного суду, також виконує важливі адміністративні функції, які безпосередньо впливають на організацію та ведення судових справ. Це дає змогу адміністративним судам гнучко адаптувати свою структуру до місцевих потреб і специфічного

характеру своїх справ, суттєво сприяючи їхній ефективності та прозорості [189].

Адміністративне провадження, як і будь-яке інше провадження, регулюється власними правилами. Тільки дотримуючись їх, можна гарантувати, що верховенство права реалізується. Органи державного управління керуються принципами, викладеними в розділі II Адміністративного процесуального кодексу. До них належать: принцип верховенства права, тобто дії на основі правових положень; принцип об'єктивної істини, що характеризується обов'язком ретельно пояснити фактичну ситуацію з метою вирішення питань відповідно до суспільних інтересів й інтересів громадянина; принцип вирішення сумнівів на користь сторони, тобто врахування інтересів громадянина, якщо під час адміністративного провадження на нього покладено обов'язок або його позбавлено прав, а положення з певного питання є нечіткими; принцип співпраці між органами державного управління, тобто співпраця між різними органами з метою з'ясування питання за допомогою відповідних засобів; принцип довіри до органів державної влади, який полягає у веденні справ так, щоб це викликало довіру його учасників до органів державної влади; принцип інформування сторін, тобто надання всієї необхідної інформації стороні провадження, яка впливає на перебіг справи й визначення прав чи обов'язків сторони; принцип активної участі сторони в провадженні, що характеризується тим, що органи влади зобов'язані забезпечити стороні активну участь у провадженні, а порушення цього принципу можливе лише за виняткових обставин; принцип переконання, тобто обов'язок пояснити передумови, якими керується орган під час вирішення справи; принцип швидкості та простоти провадження, тобто зобов'язання вирішити справу негайно, використовуючи найпростіші засоби; принцип мирного врегулювання спорів, тобто прагнення вирішити питання шляхом укладення мирової угоди, коли між сторонами виникають

спори під час провадження; принцип письмового провадження, який вимагає, щоб розглянуті справи фіксували в письмовій формі (це може бути як паперова, так й електронна форма, зокрема автоматично згенеровані й онлайн документи; принцип забезпечення можливості оцінювання діяльності установ, що перебувають під управлінням органів державного управління, дає змогу оцінювати роботу установи та її працівників; принцип двоінстанційного провадження, якого може бути не дотримано, лише якщо це передбачено конкретним положенням; принцип довгостроковості адміністративних рішень, який стверджує, що рішення є остаточними та можуть бути скасовані лише у випадках, описаних у кодексі [176].

Увагу слід зосередити й на цивільному судочинстві, у межах якого вирішують спори щодо діяльності суб'єктів підприємництва (зокрема, суд з питань конкуренції та захисту прав споживачів, до сфери діяльності якого належить розгляд справ у судових процесах щодо протидії монополістичній практиці та регулювання енергетики). Такі районні суди в Гданську, Катовіце, Любліні, Познані та Варшаві мають відділи інтелектуальної власності, які розглядають справи, пов'язані із захистом інтелектуальної власності (зокрема районний суд у Варшаві – справи, пов'язані із захистом торгових марок ЄС і промислових зразків Співтовариства, щодо порушення, загрози, відсутності порушення промислових зразків і торгових марок, визнання промислового зразка Співтовариства недійсним, анулювання, визнання торгової марки недійсною, наслідків порушення торгової марки). Крім того, з 1 січня 2010 року Районний суд у Любліні (наразі Районний суд Люблін-Захід у Любліні) було визнано компетентним судом для розгляду справ у провадженнях щодо електронних платіжних наказів, що належать до юрисдикції інших районних судів [185]. Крім справ, що стосуються цивільних відносин між підприємцями, господарські суди розглядають такі питання: 1) з відносин між компаніями та стосовно вимог, зазначених у ст. 291–300 та 479–490 Закону від 15 вересня 2000 року, – Кодекс про

комерційні компанії (Збірник законів за 2000 рік, № 94, позиція 1037); 2) проти підприємців припинити порушення екологічного законодавства та відновити їх до попереднього стану або відшкодувати завдану внаслідок цього шкоду, а також заборонити або обмежити діяльність, яка становить загрозу для навколишнього середовища; 3) між органами державного підприємства; 4) між державним підприємством або його органами та його засновником або наглядовим органом; 5) у межах провадження щодо оздоровлення економіки державного підприємства та його банкрутства; 6) у сфері права банкрутства та реструктуризації; 7) для надання застереження про виконання виконавчих документів, які є остаточними або такими, що підлягають негайному виконанню, рішеннями господарського суду або мировою угодою, укладеною перед цим судом; інші, передбачені окремими нормативними актами [183]. Згідно з польським Цивільним процесуальним кодексом, загальне правило юрисдикції передбачає, що справи, які розглядають у суді, підпадають під національну юрисдикцію, якщо відповідач має місце проживання, звичайне місце проживання або зареєстровану адресу в Республіці Польща (ст. 1103 Цивільного процесуального кодексу). Крім зазначеного вище загального положення, юрисдикція польського суду може бути також виправданою, якщо справа стосується: 1) зобов'язання, що виникає з юридичної дії, яка була виконана або виконується чи мала бути виконана в Республіці Польща; 2) зобов'язання, що не виникає з юридичної дії, що виникла в Республіці Польща; 3) діяльності установи або філії відповідача, розташованого в Республіці Польща; 4) позовів про майнові права, і відповідач має майно в Республіці Польща або має право на майнові права в Республіці Польща значної вартості, порівняно з вартістю предмета спору; 5) предмет спору, розташований у Республіці Польща; 6) спадщини особи, яка на момент смерті мала місце проживання або звичайне місце проживання в Республіці Польща (ст. 1103(7) Цивільного процесуального кодексу) [178].

Отже, у Польщі спори між підприємцями та державою у сфері адміністративного права розглядають в адміністративних судах, які є окремою гілкою судової системи, не підпорядкованою загальним судам. Її завданням є контроль за тим, чи діяли органи державної влади відповідно до закону, коли ухвалювали рішення, які стосуються прав й обов'язків осіб, зокрема підприємців. Підприємець як скаржник має довести, що влада діяла поза межами закону або з порушенням процедури. І хоча цей механізм забезпечує контроль за державними інституціями, на практиці процес часто виявляється тривалим і складним, з огляду на складність адміністративного законодавства, обмеженість доступу до повної доказової бази та значну завантаженість судів.

Коли польський підприємець отримує рішення від адміністративного органу (наприклад, податкової інспекції, інспекції праці, будівельного нагляду чи іншого державного чи муніципального регулятора) і вважає його незаконним або таким, що порушує його інтереси, він має право оскаржити це рішення до воєводського адміністративного суду. Цей суд діє як перша інстанція і перевіряє, чи не порушено норм матеріального чи процесуального права під час ухвалення адміністративного акта. Адміністративний суд не має повноважень переглядати фактичні обставини справи знову або вирішувати її по суті як загальний суд, він лише перевіряє, чи дотримано закон. Слід зауважити, що судовий процес у таких справах є формалізованим, оскільки суд не проводить широкого дослідження доказів, не заслуховує свідків і не збирає нову доказову базу. Він керується передусім матеріалами, які вже було подано в адміністративне провадження на етапі розгляду справи в державному органі. У своїй скарзі підприємець має довести, що орган влади діяв із перевищенням повноважень, неправильно застосував закон або грубо порушив процедуру. Факт незгоди з рішенням чи його несприятливість для бізнесу ще не є достатньою підставою для його скасування.

Як і в більшості країн Європи та світу, у Польщі активно застосовують медіацію як спосіб вирішення публічно-правового спору у сфері підприємництва. Процедура медіації в Польщі в таких випадках регулюють, зокрема, положеннями Кодексу адміністративного судочинства, а також іншими законодавчими актами, які стосуються альтернативного вирішення спорів. Процес ініціюють або на запит однієї зі сторін, або за ініціативою адміністративного органу чи суду. У разі погодження на медіацію, сторони підписують відповідну угоду, яка визначає правила й обсяг процесу. Медіаційний процес не є суто конфіденційним, як це прийнято в цивільно-правових спорах, адже участь адміністративного органу вимагає збереження певної прозорості й дотримання норм публічного права. Однією зі специфічних рис є обмеженість у прийнятті компромісів: орган публічної влади не може поступатися вимогами закону, навіть якщо цього прагне інша сторона. У зв'язку з цим рішення, досягнуте як результат медіації, має відповідати нормам чинного законодавства й публічному інтересу.

У Польщі проведено дослідження, метою якого було оцінювання готовності польських суддів і підприємців до використання медіації. Зокрема, проведено онлайн анкетування групи з $n=150$ суддів та $n=178$ підприємців. Результати засвідчують, що опитані групи різняться за готовністю до медіації та за очікуваннями щодо необхідності зміни чинного законодавства. Також було констатовано, що соціально-демографічні змінні корелюють з готовністю до направлення справ на медіацію та напрямом очікувань щодо змін у законодавстві щодо медіації. Проведене дослідження дало змогу дійти висновку про значні відмінності в готовності до медіації між суддями та підприємцями, причому рівень готовності значно вищий серед суддів. У випадку суддів відмінності в готовності до медіації пов'язані лише зі статтю та розміром місця проживання. Щодо підприємців готовність до медіації статистично значуще пов'язана з освітою

та досвідом роботи. Отримані результати також підтверджують значні відмінності між суддями та підприємцями щодо очікуваних законодавчих змін. Відмінності між опитаними професійними групами стосуються переважно правового регулювання обов'язку проведення медіації, вартості медіації та популярності медіації серед суддів. Підприємці, порівняно із суддями, обстоюють доцільність радикальніших змін у всіх зазначених сферах [188].

Результати дослідження виявили розбіжності в готовності до участі в медіації польських суддів і підприємців, що підтверджує першу гіпотезу (H1). Цікаво, що судді демонструють значно вищу готовність використовувати медіацію, ніж підприємці. Цей результат, імовірно, пов'язаний з тим, що дві аналізовані групи складаються з представників різних професій, які мають різні знання про стратегії вирішення спорів. У випадку суддів ці знання можуть бути значно глибшими через їх часту участь у справах про міжособистісні спори в суді. Цілком можливо, що оскільки судді працюють з різними видами спорів, вони можуть виявляти вищу готовність використати можливість швидкого й ефективного вирішення за допомогою інструменту медіації, на відміну від тривалих і дорогих судових проваджень. У наукових джерелах з цього питання роль судді в судовій медіації найчастіше називають роллю медіатора. Однак слід зазначити, що суддя також може запропонувати сторонам можливість провести медіацію поза судом, попри незавершене судове провадження. Мирне врегулювання спору дає змогу швидше завершити справи без слухань, які потребують часових затрат суддів, і залучають адміністративний персонал суду до підготовки до провадження. Зрештою, завершення спору мировою угодою виключає необхідність судового розгляду по суті справи. Тож забезпечується добровільне виконання положень мирової угоди, і немає потреби в діях щодо забезпечення виконання. Використання медіації також пов'язано з меншим фінансовим

тягарем, порівняно із судовим розглядом, що дає змогу суддям уникати дорогих доказових проваджень [188].

Для підприємців спори можуть бути чимось абстрактним, перед чим вони постають значно рідше, ніж судді через їхню професію. Однак підприємці також можуть прагнути швидше вирішувати спори, а отже, отримувати фінансову вигоду. Також можливо, що через незначний контакт із процедурою медіації підприємці не цілком переконані, що цей спосіб вирішення спорів буде для них найбезпечнішим, оптимальним. Результати дослідження також засвідчують, що між суддями та підприємцями є суттєві відмінності щодо аспектів медіації в Польщі, які потребують модифікації, що підтверджує другу гіпотезу (H2). Відмінності між суддями та підприємцями переважно стосуються трьох аспектів, а саме: правового регулювання обов'язку вступати в медіацію, вартості медіації та популярності медіації серед суддів. Підприємці ж, навпаки, вбачають більшу потребу в змінах у всіх аспектах, зазначених в анкеті. Можна стверджувати, що всі три аспекти є важливими для підприємців, оскільки вони сприяють зменшенню судових витрат і збитків не лише з позицій грошей чи активів, а й з позицій іміджу та репутації бізнесу, які можуть бути підірвані в разі участі в спорі з іншою особою чи організацією [188].

З-поміж європейських країн важливо проаналізувати також досвід Естонської Республіки у вирішенні публічно-правових спорів, який у сфері бізнесу демонструє функціонування добре розвиненої та прозорої адміністративно-правової системи, що ґрунтується на правових нормах Європейського Союзу та принципах верховенства права. Публічно-правові спори в бізнес-середовищі виникають переважно у зв'язку з рішеннями, бездіяльністю або нормативними обмеженнями адміністративних органів, що впливають на права й інтереси підприємців. Такі спори можуть стосуватися, наприклад, надання або відмови у видачі дозволів на будівництво, дотримання екологічних вимог, процедур державних

закупівель, рішень податкового органу або анулювання дозволів на ведення бізнесу. В естонській правовій системі вирішення цих спорів покладено переважно на адміністративні суди, які діють незалежно та завданням яких є оцінювання того, чи діяли державні органи законно та пропорційно.

Повноваження адміністративного суду визначено в ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства. Компетенція адміністративного суду охоплює перевірку законності адміністративних актів і процедур, а також вирішення інших адміністративних питань, віднесених до його компетенції законом. Юрисдикцію адміністративного суду визначено в ст. 4 цього Кодексу. Компетенція адміністративного суду також охоплює адміністративні договори [177]. Згідно із Законом про адміністративне судочинство, основні права та свободи особи й інші її суб'єктивні права можуть бути обмежені лише на підставі закону. Тож захист прав особи гарантують під час адміністративного провадження, і всі рішення повинні відповідати основним правам. Закон про адміністративне судочинство також передбачає право на підприємницьку діяльність або свободу ведення підприємницької діяльності. Відповідно до нього, право особи на підприємницьку діяльність не може бути обмежене під час адміністративного провадження, крім випадків, коли це необхідно для захисту суспільних інтересів і є пропорційним поставленій меті. Якщо особа підозрює, що її права було порушено під час адміністративної процедури, вона має право подати скаргу. Закон про адміністративне судочинство передбачає види скарг, зокрема скаргу про зобов'язання, які можуть бути подані, якщо адміністративний орган не виконує свого юридичного зобов'язання. Принцип пропорційності також є важливим в адміністративному судочинстві, згідно з яким адміністративний акт має бути необхідним і пропорційним цільовій меті. Це означає, що адміністративний акт не повинен виходити за межі цільової мети, а права

особи не повинні бути порушені більше, ніж це необхідно для досягнення мети [177].

У скарзі, поданій до адміністративного суду, має бути, зокрема, зазначено: адміністративний суд, до якого подають скаргу; ім'я заявника, персональний ідентифікаційний код (за відсутності такого коду, дата народження) або реєстраційний код, адресу й контактні дані (номер телефону, адреса електронної пошти), ім'я та дані представника заявника; імена, адреси й контактні дані інших учасників провадження; позовна заява про скаргу – скарга, подана до адміністративного суду, може містити вимоги про часткове або повне скасування адміністративного акта (скарга на скасування), видання адміністративного акта або виконання акта (скарга про зобов'язання), заборону видання адміністративного акта або виконання акта (скарга про заборону), відшкодування шкоди, завданої в публічно-правових відносинах (скарга про компенсацію), усунення неправомірних наслідків адміністративного акта або дії (скарга про відшкодування збитків) або визнання недійсним адміністративного акта, незаконності адміністративного акта або дії чи іншої фактичної обставини, що має значення в публічно-правових відносинах (скарга про декларацію); зміст, назву, дату, номер й адміністративний орган, який видав або здійснив оскаржуваний адміністративний акт чи дію, якщо надання таких даних можливе; фактичне обґрунтування скарги, тобто обставини, на які посилається заявник. Важливо, щоб скарга не містила правових підстав, тобто заявник не обов'язково повинен вказувати, на яких законодавчих положеннях ґрунтується його вимога. Скаргу можна пояснити власними словами; докази, що підтверджують факти, зазначені заявником, із вказівкою на те, який факт якими доказами він хоче довести; як і коли заявник дізнався про оскаржуваний адміністративний акт або процедуру; чи бажає заявник, щоб справу розглядали на слуханні, у письмовому провадженні чи за спрощеною процедурою [177].

Суди в Естонії зосереджують посилену увагу на праві Європейського Союзу та прецедентному праві Європейського суду з прав людини, що зміцнює міжнародну довіру до правової системи. Судові процеси переважно є письмовими, але, коли це можливо, роблять спроби досягти компромісних рішень і сприяти діалогу між сторонами. Естонські адміністративні суди не обмежуються лише перевіркою законності, проте, за необхідності, також оцінюють пропорційність адміністративних актів та їх вплив на права підприємця.

Підсумовуючи, слід зауважити, що естонський досвід вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва вирізняється виваženим підходом, де регуляторна роль держави збалансована із захистом прав підприємців. Це сприяє стабільному та правовому середовищу для бізнесу, де спори сприймають не лише як конфлікти, а й як можливість перевірити відповідність діяльності державних органів правовим нормам і зміцнити правовий простір.

Литовська адміністративна юстиція – це система правового контролю за законністю рішень, державних і муніципальних установ, посадових осіб, а також інших суб'єктів публічного управління. Основна мета цієї системи – забезпечення дотримання прав людини та громадянина у сфері державного управління, а також утвердження принципу верховенства права. У Литовській Республіці адміністративна юстиція функціонує через спеціалізовану систему адміністративних судів. Вона сформувалася в кінці 1990-х років, коли постала необхідність у незалежному розгляді спорів між громадянами та публічною адміністрацією. Система стала діяти повноцінно з 1999 року, коли в країні було створено перші регіональні адміністративні суди. Вищою інстанцією цієї системи є Литовський вищий адміністративний суд, який не лише виконує апеляційні функції, а й формує практику адміністративного судочинства та забезпечує її однакове застосування. І. Качур зауважує, що литовським законом встановлено

порядок розгляду адміністративних справ у спорах, що виникають стосовно адміністративно-правових відносин (ст. 1). Застосовують аналогію цивільно-процесуального закону. Убачається провадження щодо окремих категорій адміністративних справ (ч. 3 ст. 1). Представлений значний перелік термінів, які використано в законі, серед них є поняття адміністративних спорів (як конфліктів осіб із суб'єктами публічного адміністрування або конфліктів між не підвідомчими один одному суб'єктами публічного адміністрування, а також спорів службових осіб з адміністрацією та спорів, пов'язаних із виборами) (п. 17 ст. 2). Часто використовують категорію «провадження в адміністративній справі». Підвідомчість справ судам висвітлено через їх компетенцію, хоча й передбачено порядок вирішення спорів про підсудність (ст. 21). Також визначено правила подання скарги (клопотання) до адміністративного суду та прийняття її (глава 5); дії, пов'язані з підготовкою справи до розгляду в суді (глава 11); умови, необхідні для початку судового засідання (глава 12); порядок судового засідання (ст. 82) й ухвалення рішення (глава 13); апеляційне оскарження (глава 19); відновлення провадження (ст. 153). Литовське провадження в адміністративному процесі вирізняє два види окремих категорій справ й особливості їх розгляду: 1) заяви про розслідування законності нормативних адміністративних актів (з такою заявою до адміністративного суду можуть звертатися суд загальної юрисдикції або спеціалізований суд (ст. 112)) (глава 16); 2) скарги у зв'язку з порушенням законів про вибори та закону про референдум (глава 17) [57].

Отже, в Литві адміністративна юстиція має пріоритетне значення у вирішенні спорів публічного права, що дає змогу представникам бізнесу оскаржувати дії або бездіяльність установ. У таких випадках суди оцінюють, чи дотримувалися установи закону, чи не порушували рішення права та законні очікування суб'єктів господарювання, чи були вони належно мотивовані. Крім того, спори можуть вирішувати не лише в суді, а

й у досудових установах, таких як комісії з адміністративних спорів або омбудсмени. У сфері публічного права увагу зосереджено на захисті суспільних інтересів, тому суди повинні забезпечувати баланс між окремими бізнес-інтересами й добробутом суспільства. Ефективне вирішення спорів зміцнює довіру бізнесу до держави, зменшує правову невизначеність і створює умови для сталого економічного зростання. Тож механізми вирішення спорів у сфері публічного права невіддільні від захисту прав бізнесу й ефективного державного управління.

Здійснений у підрозділі дисертаційного дослідження аналіз дає змогу дійти висновку, що в різних країнах сформулювалися різні підходи до вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва. Специфіка відповідного підходу обумовлена особливостями системи державного управління загалом і судоустрою зокрема. Тож серед позитивних аспектів такого досвіду виокремлено такі:

- наявність спеціалізованих адміністративних судів, до яких можуть звернутися суб'єкти підприємництва з метою вирішення спору, що виникають між ними й органами державної влади (досвід Німеччини);

- достатньо врегульовані й ефективно побудовані системи позасудового вирішення конфліктів (медіація) між підприємцями та органами державної влади, у яких держава є не «сильною стороною», а рівним партнером;

- наявність ефективної системи подання електронних документів для оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади. Зокрема, Естонія майже цілком оцифрувала адміністративні процедури: подання скарг, обмін документами, контроль за строками розгляду;

- адміністративна юстиція переважної більшості країн побудована на високому рівні прозорості, де фактично будь-яке звернення підприємця до органу влади може бути предметом публічного контролю;

– судова практика (прецедент) відіграє ключову роль навіть у діях регуляторів.

Запровадження окресленого досвіду надасть можливість: створити ефективні адміністративні суди, що спеціалізуються саме на бізнес-спорах з державою; запровадити ефективні механізми медіації для вирішення відповідних публічно-правових спорів; автоматизувати розгляд скарг, подання документів, щоб уникати затягувань процесів; побудувати сервісну державу, у якій чиновник – не каральний орган, а сервіс для громадянина та бізнесу.

3.2. Напрями вдосконалення визначення публічно-правових спорів у сфері підприємництва в законодавстві України

Здійснений у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження аналіз дає змогу стверджувати, що наявні проблеми, пов'язані з вирішенням публічно-правових спорів у сфері підприємництва в законодавстві України, мають систематичний та системний характер, що обумовлено такими чинниками: 1) бракує чіткого розмежування між публічно-правовими та приватноправовими спорами, що своєю чергою ускладнює процес розгляду справи й породжує судову плутанину; 2) наявні колізії між ГПКУ і КАСУ; 3) кодифіковані та законодавчі акти, що регулюють діяльність окремих органів публічної влади (центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, інші органи державної влади), не завжди чітко визначають процедуру прийняття рішень, права й обов'язки суб'єктів господарювання під час оскарження; 4) у деяких випадках судді, що розглядають публічно-правові спори, зокрема в економічній сфері, не мають належної спеціалізації на підприємницькому чи податковому праві; 5) бракує ефективних механізмів досудового врегулювання; 6) високим є

рівень корупції в органах державної влади, у зв'язку з чим підприємці зазнають адміністративного тиску з боку органів влади, що не мають на меті забезпечення законності; 7) немає сталих правових позицій Верховного Суду щодо окремих категорій публічно-правових спорів у підприємницькій сфері.

Тож першим кроком у досліджуваному контексті є уніфікування понятійного апарату, адже ні КАСУ, ні ГПКУ не містять чіткого визначення публічно-правових спорів у сфері підприємництва. Слід зауважити, що брак нормативного визначення цієї категорії спричиняє ризик неоднакового тлумачення схожих правовідносин судами різної юрисдикції. Це негативно позначається на єдності правозастосовної практики та формує ситуацію правової конкуренції, коли той самий спір може бути кваліфіковано як адміністративний або господарський залежно від підходу. Своєю чергою відсутність чіткого критерію для розмежування публічно-правових і приватноправових елементів у сфері господарювання стає джерелом правової плутанини та процесуального релятивізму, що суперечить фундаментальним засадам верховенства права. У науковому вимірі концептуалізація публічно-правового спору у сфері підприємництва також є підґрунтям для подальшого дослідження ефективності адміністративно-правових механізмів захисту бізнесу, зокрема щодо обґрунтованості застосування санкцій, ліцензування, державного нагляду та контролю. Зміцнення правової визначеності в цій сфері сприяє не лише формуванню єдиної судової практики, а й підвищенню рівня довіри суб'єктів господарювання до правової системи загалом. Це впливає на інвестиційну привабливість держави, оскільки передбачуваність і стабільність адміністративного судочинства є ключовими чинниками у прийнятті економічних рішень.

Важливим кроком є законодавчо обґрунтоване розмежування юрисдикції в справах, пов'язаних із вирішенням досліджуваних у роботі

публічно-правових спорів. Зокрема, ідеться про ГПКУ та КАСУ. Аналізуючи словникову літературу, І. П. Лихолат доходить висновку, що юрисдикція – це не тільки компетенція судових органів щодо розгляду справ, а й «коло питань, що належать до відання держави або державної установи». Юрисдикцію також розглядають як судочинство, підсудність, підвідомчість справ суду, як сукупність повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори і справи про правопорушення та застосовувати юридичні санкції як компетенцію судових органів щодо розгляду цивільних, кримінальних та інших справ і коло питань, що належать до відання держави або державної установи. Якщо узагальнити ті складові, що здебільшого відносять до поняття юрисдикції, то можна виокремити два обов'язкові елементи: перший – це компетенція державного органу, визначена чинним законодавством, другий – повноваження у сфері врегулювання та вирішення спорів про захист прав [81, с. 16; 156, с. 360]. М. І. Смокович зауважує, що традиційно в теорії процесуального права судовою юрисдикцією (підвідомчістю) вважають, з одного боку, властивості справи, які дають змогу певному суду взяти її до свого провадження, а з іншого боку – право суду розглянути цю справу. Причому йдеться про суд, що здійснює правосуддя в певній процесуальній формі. Тобто розподіл правових спорів здійснюють між видами судочинства, а не між організаційними ланками судової системи. А отже, юрисдикція суду – це компетенція однієї структури (ланки) судів щодо розгляду справ певного виду або категорії спорів. Зокрема, адміністративна юрисдикція – це компетенція адміністративних судів щодо розгляду адміністративних справ (справ адміністративної юрисдикції). Отже, коли йдеться про юрисдикцію суду, то мають на увазі одну зі складових компетенції, повноважень суду щодо розгляду справи [152].

Судова юрисдикція – це встановлена законом сфера повноважень судів щодо розгляду та вирішення правових спорів, яку визначають за

характером правовідносин, суб'єктним складом учасників спору та предметом позову, що забезпечує здійснення правосуддя відповідним судом у межах його компетенції. Відповідно до ст. 20 ГПКУ, господарські суди розглядають справи в спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), й інші справи у визначених законом випадках, зокрема: справи у спорах, що виникають під час укладання, зміни, розірвання та виконання правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці; справи у спорах щодо приватизації майна, крім спорів про приватизацію державного житлового фонду, і справи в спорах щодо продажу пакетів акцій, що належать державі в статутному капіталі банків; справи в спорах, що виникають з корпоративних відносин; справи в спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, крім правочинів у сімейних і спадкових правовідносинах; справи в спорах щодо фінансових інструментів, зокрема щодо цінних паперів, зокрема пов'язані з правами на цінні папери та правами, що виникають з них, емісією, розміщенням, обігом і погашенням цінних паперів, обліком прав на цінні папери; справи в спорах щодо права власності чи іншого речового права на майно; справи в спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності; справи за заявами про видачу судового наказу, якщо заявником і боржником є юридична особа або фізична особа – підприємець; справи, що виникають під час укладання, зміни, розірвання та виконання договорів, укладених у межах державно-приватного партнерства, зокрема концесійних договорів, крім спорів, розгляд яких здійснюють у порядку іншого судочинства; справи про банкрутство (неплатоспроможність) і справи в

спорах із майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність); справи щодо процедури превентивної реструктуризації [38] тощо.

Адміністративна юрисдикція, зазначає М. І. Смакович, – це компетенція адміністративних судів щодо розгляду адміністративних справ (справ адміністративної юрисдикції). Тому, коли йдеться про юрисдикцію суду, то мають на увазі одну зі складових його компетенції, повноважень суду щодо розгляду справи [152, с. 40]. У порядку адміністративного судочинства, зауважує О. Негода, розглядають справи з приводу оскарження дозволів органів опіки та піклування на відмову від майнових прав дітей та видачу письмових зобов'язань від їхнього імені, надання дозволу на укладення договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, на вчинення правочинів щодо нерухомого майна, право користування яким або право власності на яке мають діти [94]. У ст. 19 КАСУ детальніше закріплено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи в публічно-правових спорах, перелік яких було наведено в підрозділі 2.1 наукового дослідження [61].

Аналіз положень КАСУ надає можливість констатувати, що законодавець не виокремлює саме публічно-правові спори у сфері підприємництва. Тож до ст. 19 Кодексу доцільно додати окрему норму, у якій буде передбачено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи в публічно-правових спорах у сфері підприємницької діяльності, зокрема з приводу захисту останніми своїх порушених або обмежених прав, свобод і законних інтересів, що були завдані рішеннями, діями або бездіяльністю представника публічної влади.

Для розв'язання проблеми розмежування норм адміністративного процесуального та господарського процесуального законодавства законодавець має впровадити критерії, що будуть підставою для чіткого та передбачуваного розмежування адміністративної та господарської

юрисдикції. Таке розмежування має ґрунтуватися на правовій природі спірних відносин, а саме чи реалізує одна зі сторін (переважно суб'єкт владних повноважень) свої публічні управлінські функції з елементами владних приписів, чи сторони перебувають у рівноправних господарських (контрактних або інших економічних) відносинах. Спир має належати до адміністративної юрисдикції, якщо суть спору полягає в оскарженні рішень, дій або бездіяльності суб'єкта публічної влади, що він вчиняє в межах публічно-правових повноважень, навіть якщо ці дії безпосередньо стосуються господарської діяльності підприємства. Водночас, якщо спір стосується прав й обов'язків, які виникають із господарських договорів або інших приватноправових зобов'язань, то він має бути вирішений у господарському суді.

Отже, в українському законодавстві розмежування адміністративної та господарської юрисдикції в межах публічно-правових спорів у сфері підприємництва є не лише теоретично важливим, а й практично необхідним для забезпечення ефективного, справедливого та своєчасного правосуддя. Це питання стосується основ правового регулювання відносин між державою та бізнесом, у яких дедалі частіше спостерігається стирання меж між владними управлінськими рішеннями й діями суб'єкта господарювання, що формально виконує державні функції, але водночас вступає у відносини приватноправового характеру.

Далі слід акцентувати на необхідності посилення гарантій захисту прав підприємців у публічно-правових спорах. Д. О. Іщук зауважує, що гарантії є соціально-політичним і юридичним явищем, яке вирізняється: 1) пізнавальністю, адже дає змогу висвітлити предметні теоретичні знання про об'єкт їх (гарантій) впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави; 2) ідеологічністю, оскільки використовується політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей усередині країни та за її межами; 3) практичністю, адже визнається як інструментарій

юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи. З огляду на це, гарантії визначають як систему соціально-економічних, політичних, юридичних організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості для здійснення особою своїх прав, свобод, інтересів [55]. Відповідно до ст. 47 ГКУ, держава гарантує всім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних й інших ресурсів. Забезпечення підприємця матеріально-технічними та іншими ресурсами, що централізовано розподіляються державою, здійснюють з метою виконання підприємцем поставок, робіт чи послуг для пріоритетних державних потреб.

Держава гарантує недоторканність майна й забезпечує захист майнових прав підприємця. Вилучення державою або органами місцевого самоврядування в підприємця основних й оборотних фондів, іншого майна допускається відповідно до ст. 41 Конституції України на підставах і в порядку, передбачених законом [37]. Кодекс адміністративного судочинства України визначає загальні права учасників процесу, зокрема: 1) ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень; 2) подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; 3) подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб; 4) ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти; 5) оскаржувати судові рішення у визначених

законом випадках; б) користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами [61].

Посилення гарантій захисту прав підприємців у публічно-правових спорах має виходити за межі їх закріплення в КАСУ. У цьому контексті також вбачається необхідним: *по-перше*, забезпечити нормативну визначеність меж втручання держави у сферу підприємництва. Це передбачає чітку регламентацію підстав, порядку та процедур прийняття владних рішень, які впливають на права суб'єктів господарювання; *по-друге*, розширення процесуальних прав підприємців у справах щодо оскарження дій чи рішень органів влади: наприклад, права на витребування доказів, проведення експертизи за ініціативою суду, обов'язку органів влади доводити правомірність своїх дій (інверсія тягаря доказування); *по-третє*, зміцнити інституційну спроможність судової влади, зокрема шляхом спеціалізації суддів, забезпечення стабільного й передбачуваного судового тлумачення норм, а також упровадження інструментів правової аналітики та уніфікації практики; *по-четверте*, розширення альтернативних механізмів досудового врегулювання спорів включно з ефективними і незалежними інституціями адміністративного оскарження.

Далі в межах порушеної в роботі проблематики слід акцентувати на важливому аспекті вдосконалення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, як медіація. Відповідно до Закону України «Про медіацію», медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [126]. Під час проведення медіації медіатор повинен бути нейтральним у ставленні до сторін медіації та не залежним від сторін медіації, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших фізичних та юридичних осіб. Медіатор не може: 1) суміщати функцію медіатора із функцією іншого

учасника медіації в одному конфлікті (спорі); 2) надавати сторонам медіації консультації та рекомендації щодо прийняття рішення по суті конфлікту (спору); 3) приймати рішення по суті конфлікту (спору) між сторонами медіації; 4) бути представником або захисником будь-якої зі сторін у досудовому розслідуванні, судовому, третейському чи арбітражному провадженні в конфлікті (спорі), у якому він є чи був медіатором [126].

Автори підручника «Курс цивільного процесу» зазначають, що медіація має певні переваги, порівняно із судовим розглядом справи. По-перше, медіація забезпечує швидкість й оперативність розгляду спору, порівняно з розглядом справ судами, які є перенавантаженими. По-друге, завдяки відсутності регламентації чітких процесуальних меж сторони конфлікту готові до співпраці у вільнішій атмосфері. Прийняття рішення сторонами правового конфлікту забезпечує усвідомлення того факту, що це їхнє спільне рішення, яке досягнуто за допомогою консенсусу, і стимулює їх надалі до добровільного виконання медіаційної угоди. Наприкінці угоди про медіацію задоволеними залишаються обидві сторони спору, натомість під час судового розгляду залишається тільки одна сторона, на користь якої ухвалено рішення. Водночас судовий розгляд має ретроспективний характер, тобто дає правову оцінку правовідносинам, які були в минулому, а призначення медіаційного процесу полягає в налагодженні комунікації між сторонами спору, що сприяє їх плідній співпраці в перспективі [74, с. 1312–1313].

Слід урахувати спільні риси й відмінності між медіацією та примиренням. Хоча медіація та примирення мають чимало спільних рис (позасудове застосування, залучення неупередженої та нейтральної третьої сторони, досягнення сторонами спору взаємовигідного процесу врегулювання спору тощо), є інші визначальні риси цих інструментів вирішення спорів, які дають змогу стверджувати про недоцільність використання термінів «примирення» та «медіація» як синонімів. Також із

теоретичної позиції медіація та примирення відрізняються підходами до вирішення спорів, що ґрунтуються на правах сторін або на інтересах сторін. Підхід, що ґрунтується на інтересах сторін, – медіація – передбачає, що сторони не лише обговорюють свої законні права, а й ураховують свої важливі інтереси, емоції та мотиваційні фактори з метою пошуку шляхів вирішення спору. Примирення передбачає посилену увагу до законних прав, а не до інтересів сторін, саме тому медіатор пропонує сторонам спору рішення, ґрунтується на здійсненні прав і виконанні обов’язків, хоча медіатор може враховувати суб’єктивні інтереси сторін під час формулювання своїх рекомендацій щодо вирішення спору [175].

Медіація в адміністративному судочинстві, зауважує Л. О. Васечко, В. В. Локтіонова й Е. М. Літвяков, – це та сама медіація, але серед сторін обов’язково є орган публічної влади чи посадовець. Іншою ж стороною може бути приватна особа або інший адміністративний орган [22]. Застосування медіації в адміністративному судочинстві, зауважують автори, посиляючись на позицію К. В. Ростовської та Н. В. Гришиної, супроводжуються певними складнощами, серед яких основними є такі: учасники спору є суб’єктами нерівноправними – між ними відносини «влада–підпорядкування»; наявність корупційних ризиків через домовленості між посадовою особою та приватною особою; у своїй діяльності орган державної влади керується публічним інтересом, не мають свободи в прийнятті рішень; ризик звинувачення державного службовця в перевищенні повноважень під час укладення медіаційної угоди [142, с. 185].

О. Ф. Мельничук зазначає, що європейська практика демонструє дієвість і потенціал використання медіації в адміністративному судочинстві. Рівень її ефективності в окремій державі визначається специфікою національної правової системи, структурою публічного управління та сформованими підходами до вирішення публічно-правових конфліктів. Законодавча база України, зокрема Кодекс адміністративного судочинства

України та Закон «Про медіацію», формує правові умови для впровадження медіації в цій сфері. Водночас ключовим бар'єром залишається фактична готовність і мотивація суб'єктів владних повноважень долучатися до таких процедур. Є низка публічно-правових спорів, які за наявності сталої практики та чіткого розмежування дискреційних повноважень можуть бути врегульовані шляхом медіації. Слушно зазначає О. Ф. Мельничук, що слід і надалі впроваджувати пілотні ініціативи, зокрема в податковій сфері та спорах за участю органів місцевого самоврядування, з перспективою їх поширення у всіх регіонах країни. Посилену увагу слід спрямувати на підготовку медіаторів, які матимуть глибокі знання у сфері адміністративного права й публічного управління, включно з регулюванням ліцензійних, реєстраційних процесів, податкових нарахувань, процедур соціального забезпечення тощо. Доцільним є також включення відповідних дисциплін до освітніх програм, створення сертифікаційних курсів для формування відповідних компетенцій. Крім того, необхідно проводити активну інформаційну кампанію з популяризації медіації як альтернативного способу вирішення публічно-правових спорів [89].

Цікавою є наукова позиція, яку висловили О. В. Меленко, О. В. Стратій та Л. М. Гриндей. Автори дійшли висновку, що з метою ефективного розвитку інституту адміністративної медіації в Україні доцільним є внесення низки законодавчих змін. Оскільки не кожен адміністративний спір піддається вирішенню через медіацію, у Кодексі адміністративного судочинства України доцільно передбачити або конкретні категорії справ, де застосування медіації можливе, або чіткі межі, у яких її використання заборонене. Це забезпечить правову визначеність у питанні допустимості альтернативного способу врегулювання спору. Крім того, закони України «Про медіацію» та «Про судову експертизу» мають бути доповнені нормами, що передбачають участь спеціалізованих експертних комісій у межах адміністративної медіації. Водночас у КАСУ

доцільно закріпити перелік справ, у яких проведення таких погоджувальних процедур є обов'язковим або бажаним, передусім коли йдеться про спори з ліцензування, реєстрацій, дозволів, оцінки майна, правильності нарахувань податків, соціальних виплат, проектної документації, визначення шкоди тощо. Закон України «Про медіацію» також потребує доповнення положенням щодо механізму фінансування послуг медіатора у випадках, коли однією зі сторін є держава в особі суб'єктів владних повноважень. Зазначене обґрунтовано тим, що витрати, яких зазнає публічна адміністрація під час медіаційної процедури, – фінансові, часові й репутаційні, – переважно є нижчими, порівняно з тими, що супроводжують судовий розгляд. Наприклад, повний цикл медіації обмежується здебільшого трьома зустрічами, що значно оптимізує ресурсні витрати сторін. Доцільним також видається доповнення КАСУ розділом, присвяченим процедурі медіації, за аналогією до польського Кодексу адміністративного судочинства, де ця процедура регламентована спеціальним розділом (5a). Зокрема, польське законодавство містить норми щодо ініціювання медіації органом публічної адміністрації (ст. 96b), а також передбачає можливість фінансування послуг медіатора за рахунок цього органу (ст. 96l), що може бути прикладом для України. Оскільки адміністративна медіація відбувається в умовах очевидної асиметрії між сторонами – державою, з одного боку, і громадянином або суб'єктом підприємництва – з іншого, на рівні закону необхідно врегулювати питання процедури призначення та визнання медіатора, а також встановити чіткі інституційні запобіжники, що гарантують його неупередженість і незалежність від органів влади. Це сприятиме врівноваженню позицій сторін і підвищенню рівня довіри до альтернативного механізму вирішення адміністративних спорів [87].

Покращення медіації як інструменту врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва потребує комплексного підходу, що

охоплюватиме як нормативно-правові зміни, так й інституційні та освітні заходи. Зокрема, у цьому контексті вбачається необхідним: *по-перше*, конкретизувати умови, за яких публічно-правовий спір може бути предметом медіації; *по-друге*, формування спеціалізованого корпусу медіаторів, які мають глибоке розуміння публічного права, адміністративних процедур, а також специфіки підприємницької діяльності. Така експертиза дасть змогу медіаторам належно орієнтуватися в конфліктних правовідносинах і забезпечувати професійне посередництво; *по-третє*, створити інституційні гарантії нейтральності та добровільності медіаційної процедури з боку органів публічної влади. Важливо закласти імперативне правило про недопустимість використання факту участі в медіації на шкоду будь-якій стороні, а також гарантувати конфіденційність і процесуальний нейтралітет. Крім того, в Україні загалом необхідна системна інформаційна кампанія, яка підвищуватиме обізнаність підприємців та органів влади про можливості й переваги медіації.

Важливим аспектом є подальша цифровізація судочинства. А. О. Згама стверджує, що цифрова трансформація – комплексне перетворення всієї судової системи з використанням новітніх технологій, що передбачає не лише запровадження цифрових інструментів, а й зміну підходів до організації правосуддя, удосконалення процесів і підвищення доступності правосуддя для громадян. Своєю чергою значущим елементом цифрової трансформації правосуддя є електронне судочинство, що спрямовано на покращення доступу до правосуддя, підвищення ефективності судового процесу та обмеження бюрократії. Електронне судочинство може провадитися різними шляхами, такими як: електронне подання документів, коли замість традиційного паперового оформлення судових документів учасники процесу можуть подавати їх електронним шляхом через вебплатформи або спеціальні системи; електронні судові слухання, що можуть відбутися з використанням відеоконференційних

технологій; електронний обмін інформацією між різними судовими інстанціями, учасниками справи тощо; електронний моніторинг справ, що передбачає наявність системи для відстеження стану справи, її руху та рішень в електронному форматі; електронний доступ до судової інформації (доступ громадськості до судових рішень, рішень і документів через онлайн-платформи) [53].

Останніми роками ситуація з дистанційним розглядом справ, констатують Т. В. Михайліна, І. М. Жаровська й І. В. Кривешко, поступово покращується, хоча на початковому етапі його впровадженню перешкоджав саме низький рівень інформаційної культури суддів і працівників апарату суду. Крім того, на основі досвіду зарубіжних держав обґрунтовано доцільність упровадження не лише дистанційного, а цілком автоматизованого розгляду певних категорій адміністративних справ з використанням технологій штучного інтелекту. Ідеться про типовість значної кількості адміністративних справ, а отже, можливість їх уніфікації, що має важливе значення для автоматичного розгляду. Ми поділяємо думку, що така діджиталізація адміністративного судочинства сприятиме зниженню ризиків у розгляді зазначеної категорії справ. Водночас вона вимагатиме від суддів підвищеного рівня інформаційної культури, оскільки для того щоб проєкт функціонував коректно, на початковому етапі в нього необхідно закласти масу положень, які належать до сфери правової та інформаційної етики. Звісно, інформаційну культуру (як і правову) штучному інтелекту прищепити не вдасться, оскільки культура передбачає наявність особистості й сукупність раціонально-чуттєвих оцінок ситуації. Проте стандартизовані положення інформаційної етики, формалізовані для ШІ, мають бути напрацьовані спільно суддями та програмістами [91].

Отже, покращення електронного судочинства може суттєво підвищити ефективність вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, оскільки воно безпосередньо впливає на доступність

правосуддя, оперативність розгляду справ, прозорість судових процедур і зниження витрат сторін. Значення його полягає в тому, що: *по-перше*, воно зменшує бар'єри доступу до правового захисту для суб'єктів підприємництва, передусім малих і середніх; *по-друге*, оцифрування процесу сприяє скороченню строків розгляду справ, що є критичним для підприємців, які зазнають втрат через затягування процедур. Електронна система обігу документів й автоматизований розподіл справ знижують ризик, пов'язаний з людським фактором, пришвидшують комунікацію між судом й учасниками процесу, підвищують якість процесуального контролю; *по-третьє*, сприяє забезпеченню прозорості та підзвітності державних органів. Уся інформація про дії та бездіяльність органів влади в електронному форматі є доступнішою для аналізу, фіксується в цифровому сліді, що унеможливорює фальсифікації чи зловживання.

Сформульовані в підрозділі дисертаційного дослідження пропозиції та рекомендації спрямовані на якісне покращення не тільки теоретичного, а й практичного аспектів вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, що своєю чергою забезпечить гарантування та реалізацію прав, свобод та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності.

Висновки до розділу 3

З'ясовано, що німецькій моделі вирішення публічно-правових спорів за участю підприємців притаманні такі особливості: 1) широкі повноваження судів у перевірці не лише формальної законності дій адміністрації, а й їхньої змістової обґрунтованості. Підприємці можуть оскаржувати як уже прийняті адміністративні акти, так і бездіяльність органів публічної влади у випадках зволікання з прийняттям рішень, необхідних для здійснення економічної діяльності; 2) обов'язкове

дотримання принципу досудового розгляду у визначених законом випадках. У низці сфер публічного регулювання (наприклад, у сфері будівництва чи охорони довкілля) перед зверненням до суду заявник зобов'язаний спершу пройти процедуру адміністративного оскарження, яка передбачає перегляд рішення вищим за ієрархією органом виконавчої влади. Такий механізм сприяє зменшенню навантаження на судову систему та забезпечує оперативніше врегулювання спорів; 3) важлива роль інституту адміністративної дискреції. Органи державної влади мають право в межах закону самостійно визначати доцільність прийняття певного рішення, проте така дискреція не є абсолютною – вона підлягає судовому контролю з точки зору недопущення зловживання владою, забезпечення пропорційності та рівності суб'єктів господарювання.

З позитивного боку відмічено той факт, що в Польщі спори між підприємцями та державою у сфері адміністративного права розглядають адміністративними судами, які становлять окрему гілку судової системи й не підпорядковуються судам загальної юрисдикції. Їхнє основне завдання полягає у перевірці відповідності дій органів державної влади вимогам закону під час ухвалення рішень, що стосуються прав і обов'язків осіб, зокрема підприємців. Підприємець як скаржник має довести, що орган влади діяв поза межами закону або з порушенням встановленої процедури. І хоча цей механізм забезпечує контроль за діяльністю державних інституцій, на практиці судовий процес часто є тривалим і складним, з огляду на складність адміністративного законодавства, обмеженість доступу до повної доказової бази та значну завантаженість судів. Зауважено, що в Польщі судовий процес у таких справах відзначається високим рівнем формалізму: суд не здійснює широкого дослідження доказів, не заслуховує свідків і не збирає нову доказову базу, а керується матеріалами, поданими на етапі адміністративного провадження у відповідному державному органі. У своїй скарзі підприємець має довести, що орган влади діяв із перевищенням

повноважень, неправильно застосував закон або грубо порушив процедуру. Сам факт незгоди з рішенням чи його несприятливість для бізнесу не становить достатньої підстави для його скасування.

Серед позитивних рис естонської моделі вирішення публічно-правових спорів за участю підприємців відзначено той факт, що суди в Естонії у своїй діяльності значну увагу приділяють праву Європейського Союзу та прецедентному праву Європейського суду з прав людини, що зміцнює міжнародну довіру до національної правової системи. Судові процеси здебільшого мають письмову форму, але, де це можливо, здійснюють спроби досягти компромісних рішень і сприяти діалогу між сторонами. Естонські адміністративні суди не обмежуються лише перевіркою формальної законності адміністративних актів, а у разі необхідності здійснюють оцінку їхньої пропорційності та впливу на права підприємця. Аргументовано, що естонський досвід вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва ґрунтується на виваженому підході, за якого регуляторна роль держави оптимально поєднана із забезпеченням належного рівня захисту прав підприємців. Це сприяє формуванню стабільного та правового середовищу для бізнесу, у якому спори розглядаються не лише як конфлікти, а й як інструмент перевірки відповідності діяльності державних органів правовим нормам і засіб зміцнення правового простору.

З'ясовано, що в Литві адміністративна юстиція має ключове значення у вирішенні публічно-правових спорів, що забезпечує можливість представникам бізнесу оскаржувати дії або бездіяльність державних установ. У таких випадках суди перевіряють, чи дотримано вимог законодавства, чи не порушено права та законні очікування суб'єктів господарювання, а також чи були рішення належним чином мотивовані. Окрім судового розгляду, вирішення спорів може здійснюватися й у досудових установах, зокрема в комісіях з адміністративних спорів або

за посередництва омбудсмена. У сфері публічного права особливу увагу зосереджено на захисті суспільних інтересів, що зумовлює необхідність забезпечення судами необхідного балансу між приватними бізнес-інтересами й суспільним добробутом. Ефективне функціонування системи вирішення спорів сприяє підвищенню довіри бізнесу до держави, зменшенню правової невизначеності та формуванню сприятливих умов для сталого економічного зростання. Отже, механізми розгляду публічно-правових спорів у Литві невіддільно пов'язані як із гарантіями захисту прав бізнесу, так і з ефективністю державного управління.

За результатами аналізу підходів до врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва, що сформувались у сучасних правових системах різних держав, встановлено, що їх різноманітність детермінується специфікою функціонування національних систем державного управління в цілому та особливостями організації систем судоустрою зокрема. Обґрунтовано перелік позитивних зарубіжних практик врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва, які можуть бути імplementовані у національну правову систему, серед яких:

- 1) функціонування спеціалізованих адміністративних судів, уповноважених розглядати спори між суб'єктами підприємництва та органами державної влади (досвід Німеччини);
- 2) належне правове врегулювання та ефективне функціонування механізмів позасудового врегулювання конфліктів (медіації) між підприємцями та органами влади, у яких держава виступає рівноправним учасником, а не домінуючою стороною;
- 3) розробка та впровадження ефективних цифрових системи подання електронних документів в рамках оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади (досвід Естонії, де адміністративні процедури майже повністю оцифровані: подання скарг, обмін документами, контроль строків розгляду);
- 4) високий рівень прозорості адміністративної юстиції в більшості країн, що забезпечує можливість здійснення публічного контролю

фактично за будь-яким зверненням підприємця до органу влади; 5) провідна роль судової практики (прецеденту), навіть у діяльності регуляторів.

На підставі узагальнення позитивної зарубіжної практики врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва обґрунтовано, що її імплементація у національну правову систему дозволить: по-перше, створити ефективно функціонуючі адміністративні суди, що спеціалізуються на бізнес-спорах із державою; по-друге, запровадити дієві механізми медіації для врегулювання відповідних публічно-правових спорів; по-третє, автоматизувати процеси подання документів і розгляду скарг з метою мінімізації затягування процесів; по-четверте, сформулювати та запровадити модель сервісної держави, у якій діяльність органів публічної влади матиме не каральний, а сервісно-орієнтований характер щодо громадян та бізнесу.

Обґрунтовано, що проблеми, пов'язані з вирішенням публічно-правових спорів у сфері підприємництва, мають систематичний та системний характер, що обумовлено такими чинниками: 1) нормативна невизначеність критеріїв юрисдикційного розмежування публічно-правових і приватно-правових спорів у сфері підприємництва; 2) колізійність та фрагментарність правового регулювання тотожних питань у ГПКУ і КАСУ; 3) нечітке регламентування у кодифікованих та законодавчих актах процедур ухвалення рішень окремими органами публічної влади (центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, інші органи державної влади), а також прав і обов'язків суб'єктів господарювання при їх оскарженні; 4) недостатня спеціалізація суддів, які розглядають публічно-правові спори в економічній сфері, зокрема у питаннях підприємницького та податкового права; 5) відсутність ефективних механізмів досудового врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва; 6) наявність системних проявів корупції в діяльності органів державної влади та обумовлений ними адміністративний

тиск на підприємців; 7) відсутність сталих й нормативно закріплених правових позицій Верховного Суду щодо спірних питань, які виникають у процесі розгляду та вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва.

Доведено, що першим кроком у подоланні наявних проблем є уніфікація понятійного апарату, оскільки ні КАСУ, ні ГПКУ не містять чіткого визначення публічно-правових спорів у сфері підприємництва. Відсутність нормативного визначення цієї категорії створює ризик неоднакового тлумачення схожих правовідносин судами різної юрисдикції. Це негативно позначається на єдності правозастосовної практики та формує ситуацію правової конкуренції, за якої один і той самий спір може бути кваліфікований як адміністративний або господарський залежно від підходу. Барк чітких критеріїв розмежування публічно-правових і приватноправових елементів у сфері господарювання породжує правову невизначеність і процесуальний релятивізм, що суперечить фундаментальним засадам верховенства права. У науковому вимірі концептуалізація публічно-правового спору у сфері підприємництва є також підґрунтям для подальшого дослідження ефективності адміністративно-правових механізмів захисту бізнесу, зокрема щодо обґрунтованості застосування санкцій, процедур ліцензування, державного нагляду і контролю. Посилення правової визначеності в цій сфері сприятиме не лише формуванню єдиної судової практики, а й підвищенню рівня довіри суб'єктів господарювання до правової системи загалом. Це, своєю чергою, позитивно впливатиме на інвестиційну привабливість держави, адже передбачуваність і стабільність адміністративного судочинства є ключовими чинниками ухвалення економічних рішень.

Наголошено, що посилення гарантій захисту прав підприємців у публічно-правових спорах має виходити за межі їх формального закріплення в Кодексі адміністративного судочинства України. У цьому

контексті доведено необхідність наступних кроків: *по-перше*, забезпечення нормативної визначеності меж втручання держави у сферу підприємництва шляхом чіткої регламентації підстав, порядку та процедур ухвалення владних рішень, які впливають на права суб'єктів господарювання; *по-друге*, розширення процесуальних прав підприємців у справах щодо оскарження дій чи рішень органів влади, зокрема права на витребування доказів, проведення експертизи за ініціативою суду, а також покладання на органи влади обов'язку доводити правомірність власних рішень і дій (інверсія тягаря доказування); *по-третє*, зміцнення інституційної спроможності судової влади шляхом спеціалізації суддів, забезпечення стабільного й передбачуваного судового тлумачення норм, а також упровадження інструментів правової аналітики та уніфікації практики; *по-четверте*, розширення альтернативних механізмів досудового врегулювання спорів, включно зі створенням ефективних і незалежних інституцій адміністративного оскарження.

Доведено тезу, що удосконалення медіації як інструменту врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва потребує комплексного підходу, який передбачає не лише нормативно-правові зміни, а й інституційні та освітні заходи. У цьому контексті доцільним є: *по-перше*, конкретизація умов, за яких публічно-правовий спір може бути предметом медіації; *по-друге*, формування спеціалізованого корпусу медіаторів, які володіють глибокими знаннями у сфері публічного права, адміністративних процедур і підприємницької діяльності; *по-третє*, забезпечення інституційних гарантій нейтральності та добровільності медіаційної процедури з боку органів публічної влади. Наголошено, що особливо важливим є закріплення імперативного правила щодо недопустимості використання факту участі в медіації на шкоду будь-якій стороні, а також гарантування конфіденційності і процесуального нейтралітету. Крім того, в Україні необхідне проведення системної інформаційної кампанії,

спрямованої на підвищення обізнаності підприємців та органів влади про можливості й переваги застосування медіації.

Узагальнено, що покращення електронного судочинства може суттєво підвищити ефективність вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, оскільки безпосередньо впливає на доступність правосуддя, оперативність розгляду справ, прозорість судових процедур і зменшення витрат сторін. Його значення полягає у такому: по-перше, воно знижує бар'єри доступу до правового захисту для суб'єктів підприємництва, насамперед малих і середніх; по-друге, цифровізація процесу сприяє скороченню строків розгляду справ, що має особливе значення для бізнесу, який зазнає втрат унаслідок затягування процедур. Використання електронної системи документообігу та автоматизованого розподілу справ зменшує ризики, пов'язані з людським фактором, прискорює комунікацію між судом і сторонами та підвищує якість процесуального контролю; по-третє, електронні технології сприяють забезпеченню прозорості та підзвітності державних органів, оскільки вся інформація про дії та бездіяльність органів влади фіксується у цифровому форматі, що є більш зручним для аналізу та унеможливорює фальсифікації чи зловживання.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексне теоретико-методологічне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в концептуалізації сутності та системному аналізі особливостей судового розгляду публічно-правових спорів у сфері підприємництва, на основі чого сформульовано науково обґрунтовані пропозиції та практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення нормативно-правового регулювання відповідних суспільних відносин. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових висновків, основні з них такі:

1. Публічно-правовий спір у сфері підприємництва визначено як заснований на публічному праві спір, що виникає між суб'єктом владних повноважень та суб'єктом підприємницької діяльності з приводу захисту останнім своїх прав, свобод і законних інтересів, що були порушені чи обмежені рішеннями, діями або бездіяльністю представника публічної влади. До основних ідентифікаційних характеристик такого спору зараховано такі: 1) виникає з питань організації та здійснення законної господарської діяльності у форматі підприємництва; 2) має чітку індивідуалізацію сторін, правовий статус яких забезпечується додатковими законодавчими гарантіями; 3) правові наслідки вирішення такого спору впливають не лише на обсяг прав, свобод та інтересів його учасників, а й на подальший процес здійснення підприємництва, результат якого має економічну цінність.

2. Умови виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва визначено як сукупність факторів, аспектів і правил об'єктивної дійсності, наявність яких формує середовище для виникнення конфлікту між носіями владних повноважень і суб'єктами підприємницької діяльності щодо захисту й відстоювання ними порушених прав, свобод і законних інтересів. До системи обов'язкових умов виникнення публічно-правових спорів у сфері

підприємництва віднесено такі взаємопов'язані умови: 1) наділення суб'єкта владних повноважень належним адміністративно-правовим статусом; 2) виникнення адміністративних правовідносин між суб'єктом підприємницької діяльності та суб'єктом владних повноважень; 3) відсутність підстав для виникнення публічно-правового спору з цивільно-правового договору; 4) здійснення підприємницької діяльності належним суб'єктом з дотриманням чинного законодавства. Відсутність принаймні однієї з цих умов унеможливорює виникнення публічно-правового спору у сфері підприємництва.

3. Судову адміністративну юрисдикцію в системі юрисдикційної діяльності суб'єктів захисту прав у сфері підприємництва проаналізовано як спеціалізований механізм виключного вирішення публічно-правових спорів, що виникають у цій сфері. Зміст і функціональне призначення цієї юрисдикції розкрито в таких ключових аспектах: по-перше, її інституційною основою та ключовим суб'єктом є адміністративні суди – інтегровані в загальну систему судоустрою спеціалізовані судові органи, що функціонують у межах власної організаційної структури, на підставі та в порядку, визначеному відповідними нормативно-правовими актами й керівними принципами; по-друге, юрисдикція адміністративних судів поширюється виключно на публічно-правові спори, зокрема ті, які виникають у сфері підприємництва, що суттєво відрізняє їх від інших судових юрисдикцій і робить універсальним органом, до якого можна звернутися з питань будь-яких порушень прав, свобод і законних інтересів унаслідок рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень; по-третє, реалізація судово-адміністративної юрисдикції здійснюється виключно в порядку адміністративного судочинства, зміст, завдання, форми та особливості реалізації якого регламентуються спеціальним процесуальним законом – Кодексом адміністративного судочинства України; по-четверте, кінцевим результатом розгляду публічно-правового спору в адміністративному суді є

відповідне судове рішення, яке має обов'язкову юридичну силу для всіх громадян, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, і виконання якого забезпечується спеціальними гарантіями та механізмами контролю.

4. Публічно-правові спори у сфері підприємницької діяльності диференційовано на два види:

1) спори загального характеру з невизначеним колом учасників – публічно-правові спори, що можуть виникати в більшості сфер підприємницької діяльності за участю значної кількості суб'єктів як державного, так і приватного секторів. У межах цієї групи можна виокремити: а) спори щодо оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень фізичними чи юридичними особами; б) спори з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів; в) спори із суб'єктами владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності державно-приватного партнерства, проведення чи визначення результатів конкурсу зі встановлення приватного партнера, концесійного конкурсу;

2) специфічні спори – публічно-правові спори між чітко визначеними законодавством сторонами з конкретних питань їхньої діяльності чи реалізації визначеного кола прав та обов'язків. У межах цієї групи можна виокремити: а) спори між адміністраторами, відповідальними за випуск облігацій, які діють в інтересах власників облігацій, та суб'єктами владних повноважень щодо оскарження їхніх рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності; б) спори фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника в правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі»; в) спори у сфері державного регулювання, нагляду й контролю медіа.

5. Предмет публічно-правового спору у сфері підприємництва визначено як сукупність суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, які були порушені або неправомірно обмежені носіями владних повноважень та для відновлення, захисту й забезпечення яких такі суб'єкти звертаються до органів судової адміністративної або іншої юрисдикційної діяльності. До змісту предмета публічно-правового спору у сфері підприємництва віднесено: суб'єктивні права; суб'єктивні свободи; законні інтереси.

Підставами виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва визначено рішення (нормативно-правові або індивідуальні акти), дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень, якими порушено права, свободи та законні інтереси суб'єктів підприємницької діяльності.

6. Сторонами публічно-правових спорів у сфері підприємництва визначено: 1) суб'єктів владних повноважень, до переліку яких віднесено органи державної влади, органи місцевого самоврядування та органи військового управління, які реалізують функції державного регулювання та контролю, визначають напрями формування державної політики у сфері підприємництва, ухвалюють нормативно-правові акти, вчиняють інші владні дії та приймають рішення, які можуть істотно, зокрема й негативно, впливати на права, свободи та законні інтереси суб'єктів підприємництва; 2) суб'єктів підприємницької діяльності, до переліку яких віднесено фізичних осіб-підприємців, підприємства та господарські товариства як юридичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність з метою отримання прибутку та інших соціальних, економічних результатів. Зазначені суб'єкти взаємодіють між собою з різних питань, реалізуючи в такий спосіб надані їм права та обов'язки. У разі виникнення між ними спорів – їх вирішення здійснюється з використанням юрисдикційних інструментів.

7. За результатами аналізу підходів до врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва, що сформувались у сучасних правових

системах різних держав, встановлено, що їх різноманітність зумовлена специфікою функціонування національних систем державного управління, зокрема особливостями організації систем судоустрою. Обґрунтовано перелік позитивних зарубіжних практик врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва, що можуть бути імplementовані в національну правову систему, серед яких: 1) функціонування спеціалізованих адміністративних судів, уповноважених розглядати спори між суб'єктами підприємництва й органами державної влади (досвід Німеччини); 2) належне правове врегулювання та ефективне функціонування механізмів позасудового врегулювання конфліктів (медіації) між підприємцями та органами влади, у яких держава є рівноправним учасником, а не домінуючою стороною; 3) розробка та впровадження ефективних цифрових систем подання електронних документів у межах оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади (досвід Естонії, де адміністративні процедури майже повністю оцифровані: подання скарг, обмін документами, контроль строків розгляду); 4) високий рівень прозорості адміністративної юстиції в більшості країн, що забезпечує можливість здійснення публічного контролю фактично за будь-яким зверненням підприємця до органу влади; 5) провідна роль судової практики (прецеденту), навіть у діяльності регуляторів.

8. З метою забезпечення єдності правозастосовної практики, уточнення та вдосконалення законодавчого регулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва обґрунтовано доцільність реалізації таких заходів:

– здійснення уніфікації категоріально-понятійного апарату, оскільки Кодекс адміністративного судочинства України та Господарський процесуальний кодекс України не містять легальної дефініції публічно-правових спорів у сфері підприємництва, що негативно впливає на єдність правозастосовної практики та обумовлює виникнення випадків правової

конкуренції, коли один і той самий спір може бути віднесений як до адміністративної, так і до господарської юрисдикції;

– доповнення ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України окремою нормою, яка б поширювала юрисдикцію адміністративних судів на справи щодо розгляду й вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємницької діяльності, зокрема у випадках захисту порушених чи обмежених прав, свобод і законних інтересів суб'єктів підприємництва, спричинених рішеннями, діями або бездіяльністю суб'єктів владних повноважень;

– посилення гарантій захисту прав суб'єктів підприємництва в публічно-правових спорах, зокрема тих, що виходять за межі правового регулювання Кодексу адміністративного судочинства України. Це передбачає: по-перше, нормативне закріплення меж державного втручання у сферу підприємництва; по-друге, розширення процесуальних прав підприємців у справах щодо оскарження дій чи бездіяльності органів публічного управління; по-третє, підвищення інституційної спроможності судової влади; по-четверте, розбудову альтернативних механізмів досудового врегулювання спорів, зокрема за рахунок впровадження ефективних і незалежних інститутів адміністративного оскарження;

– удосконалення інституту медіації як ефективного засобу врегулювання публічно-правових спорів у сфері підприємництва шляхом розробки та реалізації комплексного підходу, що включає нормативно-правові, інституційні та освітні заходи;

– забезпечення подальшого розвитку електронного судочинства як інструменту підвищення ефективності розгляду та вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, з метою підвищення доступності правосуддя, оперативності розгляду справ, прозорості судових процедур і зменшення витрат сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України : підручник. за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридична література, 2003. 896 с.
2. Адміністративне право України [Підручник для юрид. вузів і фак. Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін.; За ред. Ю. П. Битя-ка. - Харків: Право, 2000. - 520 с.
3. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : У двох томах : Т. 1. Загальна частина. ред. колегія : В. Б. Авер'янов (голова). К. : Видавництво „Юридична думка”, 2004. 584 с.
4. Адміністративне судочинство України: теорія та практика: монографія. кол. авт.; за заг. ред. О.М. Нечитайла. К.: ВАІТЕ, 2015. 288 с.
5. Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право. Загальна частина. Навч. посіб. К.: Центр учбової літера- тури, 2011. 216 с.
6. Афанасьєв К.К. Адміністративний договір як форма державного управління (теоретико-правовий аспект): автореф. дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07 : Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2002. 19 с.
7. Баб'як А.В. Адміністративно-процесуальні строки: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 : Київ: Національна академія внутрішніх справ України. 2005. 201 с.
8. Бабіч І.В. Договір переробки давальницької сировини: дис... канд.юрид.наук. : 12.00.03 : Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2006. 204 с.
9. Батанова Н.М. Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики: дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 : Київ: Інститут держави і права ім В.М. Корецького. 2007. 238 с.

10. Безпалова О.І. Особливості адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття. Харків, 2019. С.79-82.

11. Бердник В. Юрисдикційна діяльність адміністративних комісій за адміністративно-деліктним законодавством України. Публічне право. 2012. № 3 (7). С.391-395.

12. Бичкова С.С. Експертиза в цивільному процесі України: дис... канд. юрид. наук. : 12.00.03 : Київ: Національна академія внутрішніх справ України. 2003. 177 с.

13. Бігняк О.В. Підприємництво як предмет правового регулювання в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 : Одеса: Одеська національна юридична академія. 2007. 200 с.

14. Бігняк О.В. Підприємництво як предмет правового регулювання в Україні: автореферат. дис... канд. юрид. наук: Донецьк: національна академія наук України Інститут економіко-правових досліджень. 2007. 17 с.

15. Білих І.В. Імплементация міжнародних стандартів в адміністративне судочинство України Південноукраїнський правничий часопис №3, 2023, С. 144-150 / URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/3/24.pdf>

16. Білодід І.К. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. Стор. 274.

17. Білодід І.К. Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. Стор. 530.

18. Богославець В.М. Договори про надання правових послуг: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 : Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2008. 212 с.

19. Бородовська Н.О. Забезпечення кримінально-процесуального статусу особи, засудженої судами України до позбавлення волі: дис. ... канд.

юрід. наук.: 12.00.19 : Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2006. 230 с.

20. Бортник Н.П., Галаз Ю.А. Правовий конфлікт як підстава виникнення публічно-правового спору в адміністративному судочинстві. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2021. Випуск 29. С.267-272.

21. Бринцев О.В. Сутність правових спорів у сфері підприємництва та способи їх вирішення: дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 : Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2001. 227 с.

22. Васечко Л. О., Локтіонова В. В., Літвяков Е. М. Медіація в адміністративному судочинстві. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 9. URL: www.lsej.org.ua.

23. Василенко В.М. Адміністративно-правовий статус працівників ветеринарної міліції: дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07 : Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2009. 184 с.

24. Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 333 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ. "Перун", 2002. 1440 с.

26. Великий тлумачний словник української мови. Упоряд. Т.В. Ковальова; Худож.-оформлювач Б.П.Бублик. К.: Харків: Фоліо, 2005. 767с.

27. Вербець В.В., Субота О.А., Христюк Т.А. Соціологія: навчальний посібник. К.: КОНДОР. 2009. 550 с.

28. Веннікова В.В. Загальна характеристика поняття правового спору та його особливості у праві соціального забезпечення. Правова доктрина основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук. практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом.

моногр. «Правова доктрина України» (Харків, 20–21 листоп. 2013 р.). Харків, 2013. С. 763–766.

29. Винар Л.В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: дис... канд. юрид. наук. : 12.00.03 : Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2006. 193 с.

30. Вознюк А.В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій: дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 : Київ: Київський національний університет внутрішніх справ. 2009. 266 с.

31. Гармаш Д.О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом: дис... канд. юрид. наук. : 12.00.08 : Харків: Інститут вивчення проблем злочинності Академії правових наук України. 2008. 194 с.

32. Гнатущенко Ю.В. Підходи до визначення поняття правовідношення. Часопис Київського університету права. 2005. №2. С.44-49.

33. Гнатюк М.Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 : Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. 2007. 20 с.

34. Головенко Р., Котляр Д., Нестеренко О., Шевченко Т. Закон України «Про доступ до публічної інформації»: науково-практичний коментар. Київ. 2012. 334 с.

35. Голубєва Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід : монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 204 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e12e4065-5869-4618-aa34-29086c291fc1>

36. Господарське процесуальне право : підручник. О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, Т. В. Степанова та ін.; за ред. О. П. Подцерковного, М. Ю. Картузова. Харків: Одіссей, 2012. 400 с.

37. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#Text>
38. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/conv#Text>
39. Грибок І.О. Оскарження рішень органів виконавчої влади в адміністративному порядку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 220 с.
40. Грузінова Л. П., Короткін В. Г. Трудове право України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2003. Х. Ч. 4. 2003. 152 с.
41. Грушко М.В., Мануїлова К.В., Федорова Т.С. Роль та місце інституту юрисдикції в міжнародному праві. Академічні візії. 2023. Випуск 21.
42. Давиденко Л.М. Забезпечення прав і свобод громадян при здійсненні митних процедур (організаційно-правові аспекти): дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.07 : Дніпропетровськ: Академія митної служби України. 2007. 195 с.
43. Демський, Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
44. Денисюк С.Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади: дис... д.ю.н. : 12.00.07 : Київ: Київський міжнародний університет. 2010. 393 с.
45. Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства: постанова, порядок від 11.04.2011 №384. Офіційний вісник України. 2011. №28. Ст.1168.
46. Добкін М.М. Адміністративно-правовий статус виконавчих органів міських рад: дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07 : Київ: Київський міжнародний університет. 2009. 213 с.
47. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.07. О., 2002. 174 с.

48. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2006. 276 с.
49. Дядін А. Дефініція категорії «підприємницька діяльність». Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2017. Вип. 1. С. 62–72.
50. Єгорова В.С. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції: дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 : Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. 2008. 222 с.
51. Жернаков М. До питання про визначення публічно-правового спору (податково-правовий аспект). Вісник Академії правових наук України. 2012. №2(69). С.183-189.
52. Задоян І.І. «Публічно-правовий спір» та «спір з приводу звільнення з публічної служби» як об'єкти дослідження адміністративного права і процесу. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. №5. С.646-648.
53. Згама А. О. Щодо цифрової трансформації правосуддя та перспектив для сфери господарювання/ А. О. Згама //Аналітичне-порівняльне правознавство/ редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ» – Ужгород, 2024. №6. С. 320-325
Бібліогр.: с. 324-325 (14 назв). URL <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/317015/307517>
54. Ільницький О.В. Адміністративно-правові засади вирішення земельних спорів в Україні: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 : Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2010. 234 с.
55. Іщук Д.О. Адміністративно-правовий статус спеціалізованих суб'єктів протидії корупції в Україні: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 356 с.

56. Кабанець В.О. Теоретичні аспекти удосконалення інституту трудових спорів в Україні: дис... канд. юрид. наук : 12.00.05 : Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2009. 189 с.

57. Качур І. Законодавче врегулювання інституту адміністративної справи в адміністративному судочинстві: досвід пострадянських держав. Научно-практическое правовое издание „NATIONAL LAW JOURNAL: THEORY AND PRACTICE” L.L.C. Nr. 2-2 (30) 2018 URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/2/part_2/12.pdf

58. Кириченко В.М. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 264 с.

59. Кириченко Ю.М. Поняття та структура адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування. Юридичний бюлетень. 2018. Випуск 7, ч.2. С.41-47.

60. Ківалов С.В. Вибірчий спір як різновид публіч-но-правового спору. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2011. Т. 10. С. 7–19

61. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#Text>

62. Кодекс України про адміністративні правопорушення: кодекс від 07.12.1984 №8073-Х. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. №51. Ст.1122.

63. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України: підручник. Київ: «Істина». 2008. 456 с.

64. Колпаков В. К. Курс адміністративного права України : підруч. / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 872 с.

65. Колпаков В.К. Поняття форм публічного адміністрування. Адміністративне право і процес. 2012. №2(2). С.43-51.

66. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами: конвенція, міжнародний документ від

18.05.1965. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_060.

67. Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. №72/1. Ст.2598.

68. Короєд С. Відсутність предмета спору як нова підстава закриття провадження в цивільній справі. Підприємництво, господарство і право. №9/2020 ст. 37-42.

69. Костюк С.А. Теорія права: Курс лекцій. К.: Вентурі, 1996. 208 с.

70. Кримінальний кодекс України: закон від 05.04.2001 №2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.131.

71. Кримінальний процесуальний кодекс України: кодекс від 13.04.2012 №4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. №9-10. Ст.88.

72. Кузьменко О.В. Адміністративний процес у парадигмі права: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 :Київ: Київський національний університет внутрішніх справ. 2006. 402 с.

73. Куліш А.М. Правоохоронна система України: адміністративно-правові засади організації та функціонування: дис... д.ю.н. : 12.00.07 : Харків:: Харківський національний університет внутрішніх справа. 2009. 432 с.

74. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.

75. Лебідь Н.В. Адміністративно-правовий статус державних інспекцій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.07 : Харків, 2005. 185с.

76. Левківський Б.К. Особисті немайнові права та обов'язки членів сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2003. 198 с.

77. Лейба Л.В. Правове регулювання вирішення земельних спорів: автореф. канд. юрид. наук : 12.00.06 : Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2005. 20 с.

78. Летнянчин Л. Конституціоналізація адміністративного процесуального права: проблем теорії та практики. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. №4(75). С.67-80.

79. Литвин І.І. Адміністративно-правові відносини у сфері надання освітніх послуг: : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Класичний приватний університет. Ужгород, 2016. 428 с.

80. Литвинчук О.І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09 : Луганськ: Луганський державний університет внутрішніх справ. 2007. 234 с.

81. Лихолат І.П. Юрисдикційні засоби врегулювання та вирішення правових спорів в Україні / І.П. Лихолат // Наукові записки НаУКМА. 2018. Т.1. С.15-20

82. Лозинський Ю.Р., Павлович-Сенета Я.П. Публічно-правовий спір і його значення для вдосконалення законодавства про адміністративне судочинство. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 377-379.

83. Майданник О.О. Теоретичні проблеми контрольної функції парламенту України: дис... д.ю.н. : 12.00.02 : Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2008.

84. Мамалуй О. О. Основи економічної теорії : навч. посіб. / О. О. Мамалуй, О. А. Гриценко, Л. В. Гриценко. К. : Юрінком Інтер, 2006. 479 с. URL : <http://pidruchniki.ws>

85. Маслова Я., Слободянюк М. Б61 Адміністративна юрисдикція поліції : навч.-метод. посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання); Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 136 с.

86. Мацелик Т.О., Параниця С.П. Адміністративно-правовий спір як категорія юридичного спору. Юридичний вісник. 2010. №4(17). С.51-55.

87. Меленко О. В. Адміністративна медіація у світлі інституційних перетворень в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Меленко, О. В. Стратій,

Л. М. Гриндей // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2022. Вип. 68. С. 180-185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2022_68_32

88. Мельник Р.С. Забезпечення законності застосування заходів адміністративного примусу, не пов'язаних з відповідальністю: дис... канд.юрид.наук. : 12.00.07 : Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2002. 211 с.

89. Мельничук О. Ф. Медіація в адміністративному судочинстві: європейський досвід для України/О. Ф. Мельничук // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2022. Т. 2. Вип. 72. С. 77-81.

90. Місцеве самоврядування та його особлива роль у державному управлінні. Державне управління: Навч. Посібник. За ред. А.Ф. Мельник; А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко. К., 2003. С. 214 – 220.

91. Міхайліна Т. В., Жаровська І. М., Кривешко І. В. Діджиталізація адміністративного судочинства та інформаційна культура судді. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2023. Вип. 37. С. 343–348. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8099922>

92. Москович Л.М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів: дис... канд. юрид. наук : 12.00.10 : Харків : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2003. 224 с.

93. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації.. К.: Атіка, 1999. 418 с.

94. Негода О. Розмежування судових юрисдикцій у справах про захист прав та законних інтересів дитини (за матеріалами судової практики) / О. Негода // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 50-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_12_12

95. Нижник Н. Адміністративний договір як предмет судового оскарження в адміністративному судочинстві України: теоретичні питання. Вісник Академія правових наук України. 2011. №3(66). С.155-162.

96. Нікіфоров В.Ю. Захист профспілками соціально-трудоових прав працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2005. 16 с.

97. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Том 2. Рекомендовано Міністерством освіти України. Видання друге, виправлене. Укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпушко. Київ. Видавництво “АКОНІТ” 2006. 928 с.

98. Овчаров А. В. Адміністративно-правовий статус суб’єкта владних повноважень як умова виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.

99. Овчаров А. В. Факт встановлення адміністративно-правових відносин як умова виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21–22 лют. 2022 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2022. С. 139–141.

100. Овчаров А. В. Підстава виникнення публічно-правового спору у сфері підприємництва. *Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 черв. 2025 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2025. С. 140–143.

101. Овчаров А. В. Сутність і зміст судової адміністративної юрисдикції у системі юрисдикційної діяльності суб’єктів захисту права у сфері підприємництва. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 189–194.

102. Овчаров А. В. До характеристики предмету публічно-правового спору у сфері підприємництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 579–581.
103. Овчаров А. В. Поняття публічно-правового спору у сфері підприємництва. *KELM*. 2023. № 7(59). С. 445–448 (Республіка Польща).
104. Овчаров А. В. До проблеми визначення видів публічно-правових спорів у сфері підприємництва. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 721–726.
105. Овчаров А. В. Сторони публічно-правового спору у сфері підприємництва. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 2. С. 107–111.
106. Ольховська С.М. Поняття та зміст адміністративного договору / С. М. Ольховська // *Право і Безпека*. 2011. № 3. С. 86-88
107. Оніщенко Н.М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи: дис... д.ю.н. : 12.00.01 : Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2002. 426 с.
108. Пашков В. М. Проблеми господарсько-правового забезпечення відносин у сфері охорони здоров'я : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Віталій Михайлович Пашков. Х., 2010.
109. Пащенко О.П. Правове регулювання професу фінансового контролю (за законодавством України): дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07 : Ірпінь: національна академія державної податкової служби України. 2005. 210 с.
110. Перепелиця М. Теоретичні основи правового статусу владних суб'єктів фінансового права. *Вісник академії правових наук України*. 2007. №4(51). С. 182-190.
111. Петришина М. Акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування: сутність та особливості. *Вісник академії правових наук України*. 2012. №1(68). С.66-76.

112. Підлубна Т.М. Право на захист цивільних прав та інтересів: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.10 : Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького. 2009. 209 с.

113. Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. К.: Ін Юре, 1997. 52 с.

114. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.03 : Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2009. 52 с.

115. Податковий кодекс України: закон від 02.12.2010 № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. №13. Ст.112.

116. Полухович В.І. Інститут оскарження в адміністративному порядку: загальні засади // Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.

117. Постанова Верховного Суду України від 18.10.2023 № 160/19656/21. Веб-портал інформаційної системи «ipLex». URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=114302898&red=1000030910cabbc469de5cf8c8cbb00a8dd10d8&d=5>.

118. Про Антимонопольний комітет України: закон від 26.11.1993 №3659-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №50. Ст.472.

119. Про Бюро економічної безпеки України: закон від 28.01.2021 №1150-IX. Відомості Верховної Ради України. 2021. №23. Ст.197.

120. Про державно-приватне партнерство: закон від 01.07.2010 №2404-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. №40. Ст.524.

121. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: закон від 15.05.2003 №755-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №31. Ст.263.

122. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова, положення від 02.07.2014 №228. Офіційний вісник України. 2014. №54. Ст.1455.

123. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: постанова від 06.03.2019 №227. Офіційний вісник України. 2019. №26. Ст.900.
124. Про звернення громадян: закон від 02.10.1994 №393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №47 ст.256.
125. Про медіа: закон від 13.12.2022 №2849-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. №47-50. Ст.124.
126. Про медіацію / Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20/conv#Text>
127. Про міжнародний комерційний арбітраж: закон від 24.02.1994 №4002-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. №25. Ст.198.
128. Про місцеве самоврядування в Україні: закон від 21.05.1997 №280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. №24. Ст.170.
129. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: закон від 21.10.1993 №3543-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №44. Ст.416.
130. Про Національну поліцію: закон від 02.07.2015 №580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №40-41. Ст.379.
131. Про оборонні закупівлі: закон від 17.07.2020 №808-IX. Офіційний вісник України. 2020. №67. Ст.2147.
132. Про оборону України: закон від 06.12.1991 №1932-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. №9. Ст.106.
133. Про організацію охорони майна фізичних і юридичних осіб органами та підрозділами поліції охорони за допомогою засобів охоронного призначення: наказ, інструкція від 23.06.2017 №533. Офіційний вісник України. 2017. №66. Ст.1966.
134. Про підприємництво: закон від 07.02.1991 №698-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. №14. Ст.168.
135. Про правотворчу діяльність: закон від 24.08.2023 №3354-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. №93. Ст.364.

136. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: закон від 23.02.2006 №3480-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. №31. Ст.268.

137. Про судоустрій і статус суддів: закон від 02.06.2016 №1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. №31. Ст.545.

138. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 25.03.2025 в справі №320/3967/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126098682>.

139. Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 у справі № 1-10/2004 за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини 1 статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес). Вісник Конституційного Суду України. 2005. № 6.

140. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 19.05.2025 в справі № 420/22777/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127477309>.

141. Рогатинська Н.З. Предмет доказування у справах, що закриваються провадженням за nereабілітуючими підставами: дис... канд.юрид.наук. : 12.00.09 : Київ: Київський національний університет внутрішніх справ. 2008. 211 с.

142. Ростовська К. В., Гришина Н. В. Медіація в адміністративному судочинстві : міф чи реалії сьогодення. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2020. Випуск 29. С. 182–188

143. Сакара Н.Ю. Зміст та правова природа юридичного спору. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 46. Том 1. С. 63-68.

144. Салманова О.Ю. Правові акти в управлінській діяльності Національної поліції України: дис... д.ю.н.: 12.00.07 : Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2016. 455 с.

145. Саниахметова Н.О. Підприємницьке право: суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізінг. Зовнішньо-економічна діяльність. Інвестиції. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама.: Навч. посібник. К.: А.С.К., 2001. 704 с.

146. Серватюк Л.В. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів Державної прикордонної служби України: дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07 : Київ: Київський національний університет внутрішніх справ. 2008. 234 с.

147. Сергєєв С.О. Правове регулювання фіскальних правовідносин в Україні: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 : Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ. 2007. 185 с.

148. Сердечна І.Л. Юрисдикційна форма захисту сімейних прав та інтересів. Університетські наукові записки. 2019. № 3. С. 170-183.

149. Скворцов С.С. Адміністративний договір як засіб управлінської діяльності: автореф. дис... канд.юрид.наук. : 12.00.07 : Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2005. 26 с.

150. Слінько С.В. Теорія і практика досудового розслідування: генезис та перспективи реформування: дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 : Київ: Київський міжнародний університет. 2010. 425 с.

151. Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. Стор. 671.

152. Смокович М.І. Проблеми розмежування судової юрисдикції та визначення компетенції адміністративних судів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / М.І. Смокович ; Акад. упр. МВС. К., 2010. 236 с.

153. Сокурєнко В.В. Поняття адміністративно-правового статусу органів публічного управління в сфері оборони. European political and law discourse. 2015. Volume 2, Issue 4. С.297 – 301.

154. Способи вирішення публічно-правових спорів з органами влади практичний посібник. Л.Б. Сало, І.Я. Сенюта, Н.Е. Хлібороб, А.М. Школик. - Дрогобич : Коло, 2009. 112 с.

155. Страхурський М.Ф. Питання реформування адміністративного прокусу в Україні: дис... канд. юрид. наук. : 12.00.03 : Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2002. 207 с.

156. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко [та ін.] ; за заг. ред. О. В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

157. Сьоміна В. А. Проблеми законодавчого регулювання та практики розгляду адміністративно-правових спорів : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2005. 186 с.

158. Тараненко С.М. Захист прав і свобод громадян у провадженні в справах про адміністративні правопорушення та їх забезпечення в діяльності міліції: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 1999. 195 с.

159. Таранушич С.В. Організаційно-правові аспекти діяльності природоохоронної прокуратури: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.10 : Київ: Академія адвокатури України. 2007. 216 с.

160. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Станом на 01.11.2010 р. За ред. Притики Ю. Д. – К.: Центр учбової літератури, 2011. 696 с.

161. Тертишник В.М. Кримінально–процесуальне право України: Підручник. 4–те вид., доповн. і перероб. К.: А. С. К., 2003. 1120 с.

162. Тимошенко К.О. Публічно-правовий спір як предмет юрисдикції адміністративних судів: автореф. дис.. канд. юрид. наук.: 12.00.07 : К., 2012. 20 с.

163. Тлумачний словник української мови. Харків: ФОЛІО, 2002. 543 с.

164. Тлумачний словник української мови: понад 12 500 статей (близько 40 000 слів). За ред. В. С. Калашника. 2-ге вид., доповн. Харків : Прапор, 2005. 992 с.

165. Федорчук О.М. Правові основи захисту прав і законних інтересів платників в адміністративному порядку: н. ... н. .. Юрид. Наук : 12.00.07 : Острог: Національний університет «Острозька академія». 2003. 232 с.
166. Філософський словник за н. . В. І. Шинкарука. К. : Головна редколегія УРЕ, 1973. 560 с.
167. Хоміцька З. М. Словник латинських юридичних висловів. Х.: Право, 2005. 272 с.
168. Цивільний кодекс України: закон від 16.01.2003 №435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №40. Ст.356.
169. Червяцова А.О. Конституційно-правова відповідальність в системі видів юридичної відповідальності: теоретико-правовий аспект: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.01: Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2004. 202 с.
170. Черняхович І.Е. Поняття публічно-правового спору та його розмежування із суміжними поняттями «публічно-правовий конфлікт», «державно-правовий конфлікт», «адміністративний спір». Приватне та публічне право. 2018. №2. С.108-112.
171. Шадура Д.М. Цивільна юрисдикція: дис... канд. юрид. наук: Юрид. Наук. : 12.00.03 : Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2008. 222 с.
172. Шинкар Т. І. Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.07. К., 2017. 220 с.
173. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю.С.Шемшукенко (голова редкол.) та ін.. К.: «Укр.енцикл.», 1998. Т.5. 733 с.
174. Юрков Е.О. Європейські стандарти адміністративного судочинства як передумова повноцінного функціонування судової системи України. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. № 3 (81). С. 105-110

175. Astreiko V. V. Mediation as an alternative way of resolving disputes in public-law relations / URL: <https://almanahprava.org/en/almanac-of-law-15-481>
176. Bartosz Czerwiński Postępowanie administracyjne – rola i znaczenie / URL: https://www.ey.com/pl_pl/insights/tax/postepowania-podatkowe-i-postepowania-sadowe/postepowanie-administracyjne-rola-i-znaczenie
177. Halduskohtumenetlus / URL: <https://www.kohus.ee/kohtusse-poordujale/halduskohtumenetlus>
178. Joanna Lubecka Spór z kontrahentem spoza UE – który sąd będzie właściwy do rozpoznania sprawy? / URL: <https://transgraniczne.pl/spor-z-kontrahentem-spoza-ue-ktory-sad-bedzie-wlasciwy-do-rozpoznania-sprawy/>
179. Konkurrentenklage: Wie Sie Chancengleichheit bei Bewerbung, Steuern & im Wettbewerb durchsetzen
180. Le droit des affaires : pilier juridique de l'entrepreneuriat moderne / URL: <https://kga-avocats.fr/le-droit-des-affaires-pilier-juridique-de-lentrepreneuriat-moderne/>
181. Le tribunal administratif / URL: <https://www.justice.gouv.fr/justice-france/lorganisation-cours-tribunaux/lordre-administratif/tribunal-administratif>
182. Litiges commerciaux démystifiés : Comment naviguer et résoudre efficacement les conflits / URL: <https://www.lebouard-avocats.fr/post/litige-commercial>
183. Łukasz Nyszta Jakie sprawy należą do właściwości sądów gospodarczych? URL: <https://www.infor.pl/prawo/w-sadzie/sprawy-gospodarcze/235989,Jakie-sprawy-naleza-do-wlasciwosci-sadow-gospodarczych.html>
184. Postępowanie administracyjne – wszystko, co należy wiedzieć / Zobacz więcej: <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-postepowanie-administracyjne-wszystko-co-nalezy-wiedziec>

185. Sąd którego kraju jest właściwy w danej sprawie? URL: https://e-justice.europa.eu/topics/court-procedures/civil-cases/which-countrys-court-responsible/pl_pl?POLAND=&member=1

186. Verwaltungsgerichtsbarkeit im Überblick / URL: https://justizportal.niedersachsen.de/startseite/gerichte_und_staatsanwaltschaften/verwaltungsgerichtsbarkeit/verwaltungsgerichtsbarkeit_im_uberblick/

187. What Is a Legal Dispute? / URL: <https://rapidruling.com/alternative-dispute-resolution-glossary/what-is-a-legal-dispute/>

188. Włodzimierz Broński, Marek Dąbrowski, Piotr Sławicki, Michał Wiechetek Readiness to Use Mediation – Judges’ and Entrepreneurs’ Perspective URL: <https://utrechtlawreview.org/articles/10.36633/ulr.1020>

189. Wojewódzkie sądy administracyjne – struktura, rola i lokalizacja / URL: <https://sekap.pl/wojewodzkie-sady-administracyjne/>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Овчаров А. В. Сутність і зміст судової адміністративної юрисдикції у системі юрисдикційної діяльності суб'єктів захисту права у сфері підприємництва. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 189–194.

2. Овчаров А. В. До характеристики предмету публічно-правового спору у сфері підприємництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 579–581.

3. Овчаров А. В. Поняття публічно-правового спору у сфері підприємництва. *KELM*. 2023. № 7(59). С. 445–448 (Республіка Польща).

4. Овчаров А. В. До проблеми визначення видів публічно-правових спорів у сфері підприємництва. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 721–726.

5. Овчаров А. В. Сторони публічно-правового спору у сфері підприємництва. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 2. С. 107–111.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Овчаров А. В. Адміністративно-правовий статус суб'єкта владних повноважень як умова виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.)*. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.

7. Овчаров А. В. Факт встановлення адміністративно-правових відносин як умова виникнення публічно-правових спорів у сфері підприємництва. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21–22 лют. 2022 р.)*. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2022. С. 139–141.

8. Овчаров А. В. Підстава виникнення публічно-правового спору у сфері підприємництва. *Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 черв. 2025 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2025. С. 140–143.